

СКІТОЧ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКВИ

***СВІТОЧ
УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКВИ***

Бібліотека наукового щорічника
«Україна дипломатична»
випуск № 17

Library of scientific year-book
«Ukraine diplomatychna»,
issue № 17

СВІТОЧ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКВИ

*До 90-річчя з дня народження
Святійшого Патріарха Філарета (Денисенка)*

Київ, 2019

УДК 50 329.051 (479.24)

ББК Ф61 (2)

Науково-художнє видання

Серія «Бібліотека наукового щорічника «Україна дипломатична»

Випуск 17

Проект:

Павло Кривонос

Анатолій Денисенко

Володимир Денисенко

Життя духовних пастирів у всі часи і в усіх народів здебільшого тернисте, а часом ще й трагічне. Бо той, хто є першим, той, зазвичай, є і останнім. Щоб бути керманичем духовної опіки над людьми, треба володіти виваженою мудрістю, жити в глибокій вірі, мати, окрім пророчого провидіння, ще й тверду, крицеву впевненість у здійсненні визначеної Богом місії.

Завдяки наполегливості та невтомній молитві, подвижницькій діяльності чернець Філарет, переборовши безліч випробувань, зумів досягти висот у духовній сфері, стати яскравою особистістю, врешті, отримати Боже благословення на найвищу посаду в церковній ієрархії незалежної України — Святійшого Патріарха Київського і всієї Руси-України.

The life of pastors from all over the world has always been primarily thorny and sometimes even tragic. For he who is the first is usually the last. To become a spiritual helmsman one must possess wisdom, live with deep faith and in addition to prophethood have a firm belief in fulfillment of God-ordained mission.

Through perseverance, tireless prayer and selfless labour the monk Filaret succeed in spiritual sphere, became an outstanding personality and received God's blessing for holding the highest office in the church hierarchy of independent Ukraine — Patriarch of Kyiv and all Rus-Ukraine.

Головний редактор

Анатолій Денисенко

Заступник головного редактора

Володимир Денисенко

Редактор: Віра Карпенко

ISBN 966-518-338-9

В оформленні книги використано фото
з архіву Укрінформу та ДП «ГДП»

© ДП «ГДП», 2019

ЗМІСТ

Анатолій Денисенко, Володимир Денисенко, Павло Кривонос. Людина. Особистість. Пастор.....	7
I розділ. У селі благодатне зійшла Божа благодать	9
II розділ. Київська Володимирська гірка – символ хрещення Русі-України.....	15
III розділ. Боже ведіння – пророкувати у світовий простір.....	20
IV розділ. Світоч рідної церкви українського народу.....	22
V розділ. Пастирське благословенне слово	29
Висловлювання Святійшого Патріарха Філарета. Криниця божественної мудрості.....	43
Володимир Василюк. Духовність – путівник третього тисячоліття	55
Привітання Патона.....	62
Петро Таланчук. Патріарх-провидець	63
Віталій Карпенко. Характер патріарха.....	81
Василь Туркевич. Храм-пам'ятник	92
Дмитро Степовик. Патріарх Філарет і Америка.....	109
Павло Гай-Нижник, Леонід Чупрій. Патріарх Філарет та його роль історії відновлення самоврядної Української Православної Церкви.....	133
Сергій Здіорук. Конституювання Української Помісної Православної Церкви – запорука єдності української нації	147
Назіп Хамітов. Шлях духовної мужності: нескореність царству кесаря	155

*Анатолій Денисенко,
кандидат історичних наук,
заслужений журналіст України,*

*Володимир Денисенко,
доктор історичних наук,*

*Павло Кривонос,
генеральний директор Державного підприємства
«Генеральна дирекція з обслуговування
іноземних представництв»*

ЛЮДИНА. ОСОБИСТІСТЬ. ПАСТОР
ЖИТТЄПИС ДУХОВНОГО ПРОВІДНИКА УКРАЇНСЬ-
КОЇ НАЦІЇ ТА ЦІЛОГО СВІТУ СВЯТІЙШОГО ПАТРІАРХА
КИЇВСЬКОГО І ВСІЄЇ РУСИ-УКРАЇНИ ФІЛАРЕТА

Наше суспільство повертається до християнства, до віри, що так необхідна зараз людству для вирішення пекучих проблем співжиття. Третє тисячоліття існування християнської віри – підтвердження самодостатності великого віровчення, феномен його невмирущості. Церква як Христове тіло, хліб живий для людської душі. Історія Христової Церкви на Землі – тернистий шлях людства до свого морального очищення та удосконалення.

Серед світового християнства Українська Церква має своє окремішне місце. Її особливість – глибоке національне коріння, що живить щедрю на добро, таланти і працелюбство українську душу. Впродовж століть українська спільнота прагла до волі і незалежності, до правди і взаємопорозуміння, злагоди і миру з сусідами, намагалася мати власну самостійну державу. І в цьому устремлінні крізь віки надихало українство на подвиги святою вірою в Бога духовенство.

Тому зрозумілим, особливо зараз, є той постійний інтерес суспільства до історії Української Церкви, її ролі і впливу на суспільне життя в минулому і тепер.

Християнська культура є одним з великих надбань духовності українського народу. Християнське життя в Україні багатоконфесійне. Подальші процеси, що відбуваються у православії, грекокатолицькому і римокатолицькому віросповіданнях, протестанських общинах, переконливо утверджують, що християнство перетворило вірування і вказало на Бога, як найвищій об'єкт любові і принесло у світ надію. І все ж історичні тенденції та християнські традиції українського народу, його менталітет, витоки християнського подвижництва в Україні спричиняють до думки єднання християнських конфесій у єдину помісну Українську Церкву.

Життя духовних пастирів здебільшого тернисте, а часом і трагічне. Щоб бути біля керма духовної опіки над людьми, треба володіти виваженою мудрістю, жити глибокою вірою у Божу любов і Божу всемогутність, необхідно мати, окрім пророчого провидіння, ще й тверду, крицеву впевненість у здійсненні визначеної Богом місії.

Нелегкий і водночас благодатний пастирський шлях одного з чільних у нашому столітті діячів українського православ'я патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета.

І РОЗДІЛ

У СЕЛІ БЛАГОДАТНЕ ЗІЙШЛА БОЖА БЛАГОДАТЬ

«Благодать»! Це слово буквально не сходить з вуст віруючої людини. Його завжди в нас втілюють щоденні молитви з раннього дитинства. І в ранковому, і у вечірньому правилі, храмових загальних богослужіннях, церковних таїнствах ми постійно повертаємося до цього слова. Воно пронизує наше серце, душу і розум. З дитинства цим словом і зовнішньо, і внутрішньо, жив наш Святійший Патріарх. Він народився у селі, яке навіть у ті більшовицькі і пролетарські часи мало назву «Благодатне». Слід відзначити, що наш архіпастир за покликанням народився у благодаті й з благодаттю від побожних і трудолюбивих батьків донецького українського села.

В ту пору орієнтація на вуглевидобуток починала домінувати в аграрному регіоні. Шахтарі все більше стали заселяти донбаський край. «Але село, – як згадує сам Патріарх, – ще було українським. Українські школа і мова ще були домінантою цього краю». На жаль, час, в який народився майбутній святитель Української Церкви, не був тоді зовсім благодатним. Одні за одною пливли індустріальні п'ятирічки з їх божевільними гаслами «п'ятирічкою по релігії». Наприклад, такий напис «прикрашав» головну Троїцьку браму Києво-Печерської лаври, де вже господарювало музейне містечко. Процеси індустріалізації і колективізації буквально нищили душу особистості, перетворювали її у пролетарську. Індивідуальність, як така, нищилася, а на зміну їй приходив колективізм. Усе людське, моральне і особистісне стало втрачатися у морі різноманітних комуно-більшовицьких гасел – ідеологем. Не було тут місця і для православного християнина. Формувалася інша релігія – «марксистсько-ленінська», яка вступила у затятий кривавий бій із Православною Церквою.

Слава Богу! У цьому колапсі і вирі безбожницького веретена родині Меланії й Антона Денисенків ще довелося зберегти ті відвічні цінності, які ідентифікували нас як православних українців. У своїх спога-

дах Святійший Владика не раз приходив до свого першого сільського храму, якого ще тоді не закрили. Згадує, звичайно, і голод початку 30-х років. Із-за цього лиха батько пішов на шахту і так рятував своїх синів та дружину від голодної смерті. У 41-му, з таким самим почуттям великої любові до своєї родини, він пішов на фронт і загинув у боях під Мелітополем. Лежить вічним сном у могилі під селом, яке носить прекрасну назву «Зелений гай». Майбутній святий дуже любив свого батька і ця любов давала йому розуміння того, що він не загинув, що він не зник, а знаходиться десь поруч, так само не припиняючи своїх турбот про матір і дітей. Ця справжня любов привела юного Михайла Денисенка до Одеської духовної семінарії.

До речі, напередодні тут його чекали, м'яко кажучи, суворі непереливки. Як згадував сам Патріарх:

«Тодішня влада чинила спротив та не пускала на навчання. Не видавала паспорту! А без паспорту не можна було поступити в семінарію! Я наполегливо вимагав! Тоді вони мені сказали – от заплатите 500 рублів...

У 46-му це була немаленька сума, а в матері таких грошей не було, і мені церква дала 500 руб. для того, щоб я заплатив, після того мені дали паспорт. Це було в ті часи, коли я поступав. А в 60-х рр. було гірше, і тому часто траплялося, що охочий поступити в семінарію виїжджав зі свого села чи міста в інше, і звідтіля подавав документи, щоб його нікуди не викликали і не чинили йому перешкод. Тобто через те, що проходили вже таке випробування, після закінчення вони ставали священниками. Зараз при зарахуванні в академію чи семінарію немає ніяких перешкод, і тому часто туди потрапляють випадкові люди».

До столиці південної України Михайло добирався «товарним» потягом. Надія на те, що він стане вихованцем ОДС, полум'яніла, не покидали й сумніви, але покликання – воно справжнє, від Бога, народжується далеко в глибинах серця і випромінюється нестерпним бажанням бути священнослужителем, співпрацівником Божим у Його винограднику. Це бажання було настільки сильним, що за цим виникало наступне – не просто священнослужителем, а ієромонахом, ченцем, який відрікається світу, але живе поруч і намагається хоч якось його зробити ближчим до Бога. Цей вибір мати не завжди вітала. Але церковний і подвижницький настрій юнака не згасав. За високі знання біблійної історії, катехизису, церковного уставу його відразу прийняли до 3-го класу семінарії. Святійший Патріарх із задоволенням завжди згадує ці роки. Одеса, з її святинями, буквально полонила його. Там були добрі, чуйні й співчутливі до молодих студентів віруючі парафіяни. Жили тут і своєрідні церковні традиції. Запам'ятався Михайлу запашний шмат південно-

українського хліба, який видавали рівно у кількості 200 гр. на карточку. Поки доходив до семінарії, то його з'їдав. Але ця голодна атмосфера не могла здолати іншої – спраги до богословських знань і науки Христової.

Закінчивши успішно ОДС, Михайло Денисенко вступив до Московської духовної академії і на другому курсі 1 січня 1950 року збулася його незабутня мрія – з благословення Патріарха Московського і всієї Русі Алексія (Сіманського) він був пострижений намісником Свято-Троїцької Сергієвої лаври архімандритом Іоанном (Разумовим) в чернецтво з іменем Філарет, на честь святого праведного Філарета Милостивого. Своє ім'я майбутній святитель Церкви Української передбачив сам. В день пам'яті святого праведного Філарета Милостивого 14 грудня 1949 р. до лаври приїхав Патріарх Алексій. Він сюди приїздив ороку цього дня на академічний філаретівський вечір в честь митрополита Московського Філарета (Дроздова). Тоді до Михайла Денисенка підійшов намісник лаври і сказав такі слова: «Патріарх благословив вас написати прохання на постриг у чернецтво». Звісно, що це прохання студента МДА було датоване 14 грудня 1949 р. – днем пам'яті святого праведного Філарета Милостивого. У зв'язку з цим Святійший Патріарх любить згадувати і життєву подію, яка була пов'язана із самим Патріархом Московським і всієї Русі Алексієм (Сіманським). Чому патріарх так шанував день пам'яті святого праведного Філарета Милостивого, а разом з ним і день тезоіменитства митрополита Московського Філарета (Дроздова)? Тому що цей святитель подарував для його матері іконку саме перед тим, як вона мала його народити. Цю іконку Патріарх Алексій зберігав як особисту святиню, й коли став єпископом, то взяв і оправив її в панагію. Через це, ставши потім Патріархом Московським, встановив в МДА філаретівський вечір. Тому-то й наш Святійший Патріарх отримав це, не зовсім поширене, ім'я, не просто так. Воно було надто близьким для Московського Патріарха Алексія (Сіманського), який і благословив цим ім'ям того далекого 1949 р. молодого Михайла Денисенка.

Любов патріарха до молодого ченця виявилась у тому, що він став наглядачем лаврських покоїв Патріарха Московського і всієї Русі. 15 січня 1950 р. Святійшим Патріархом Алексієм монах Філарет (Денисенко) був рукоположений в сан ієродиякона, а 18 червня 1951 р., у день Святої Тройці, в сан ієромонаха. Йому було тоді всього 22 роки. У житті ченця дуже важливим є приймати керівництво духовного наставника – старця.

Про власний досвід чернечого життя розповідає в інтерв'ю Святійший Патріарх Філарет. «Прийняти чернецтво мене спонукав час, у який я хотів присвятити своє життя Богові. Переді мною постав вибір: оби-

рати сімейне життя чи чернече життя. На бік чернечого життя схилило мене те, що це були сталінські часи, я пам'ятав минулі роки, коли багато священників через те, що служили Богові й Церкві, пішли в Сибір або їх розстріляли. І тому я не виключав можливості, що мене може спіткати така сама доля, однак я готовий був на це. Але як із сім'єю бути? Тоді сім'я страждатиме. Тому я обрав усамітнене життя – чернече. Коли після першого курсу Академії у Троїце-Сергієвій лаврі, я тільки подумав, щоб залишитися в монастирі, як тут же через 10 хвилин прийшов посланець від намісника Лаври і запропонував мені зостатися в монастирі. Я в цьому побачив руку Божу. То ж, що треба знати майбутньому ченцю? – Чи з волі Божої, із покликання Божого він іде чи з інших якихось розрахунків. Якщо він впевниться, що Господь кличе його на цей шлях, то треба вирішити раз і назавжди. Я ніколи не розкаювався, що обрав цей шлях служіння Богові.

Я виконую це як послух Церкви. І кожний, хто хоче йти чернечим життям, не має значення, який буде даний Церквою послух – високий чи низький – повинен дивися на все як на послух і виконувати його ретельно. І тоді будеш мати задоволення, і радість, і легкість на душі в усіх труднощах.

Звичайно, сучасне чернецтво далеке від чернецтва наших попередників. Навіть від чернецтва ХІХ і початку ХХ ст. Мені пригадується розмова Антонія Великого зі своїми учнями, які запитували його: «Отче, скажи, а яке буде чернецтво в останні часи? Чи будуть вони нести такі подвиги, які несемо ми?». І тоді Антоній сказав: «Вони не будуть жити так, як ми, і такі подвиги нести не будуть. Але якщо вони збережуть свої обітниці, то будуть вищими за нас. Якщо збережуть...». Про що це говорить? Це говорить про те, що сучасне чернецтво живе в умовах, далеких від чернецтва – в містах, де спокус багато: інтернет, телебачення, радіо, велика кількість людей. Усе це відволікає і спокутує ченця більше, ніж життя в пустелі. Тому витрата сили волі в умовах сучасності набагато більша, якщо жити чернечим життям. Звичайно, якщо тільки вважатися монахом, то тоді подвигу немає ніякого, але якщо виконувати чернечі обітниці – то зараз набагато тяжче. І тому нагорода буде більша за умови виконання своїх обітниць.

Перше. Треба себе випробувати: є у тебе покликання до чернечого життя чи немає? Як Господь сказав: «Хто може вмістити, нехай вмістить». Тобто якщо ти здатний до чернечого життя – дерзай, а якщо відчуваєш, що не здатний – не ставай на цю дорогу.

Друге. Коли ти вже обрав чернечий спосіб життя, ніколи не розкаюйся, що ти обрав не те. Перемагай усі перешкоди, які стоять на шляху.

Третє – це віддати себе в послух настоятелю чи наміснику, чи Церкві. От тоді буде чернець.

Ще на лекціях з Пастирського богослів'я майбутній святий Української Церкви чув, що в основі пастирства лежить любов. Так навчав святий Іоанн Золотоустий. «Яке ж мистецтво необхідне пастирю! Як обережно потрібно застосовувати ліки... Ні силою, ні страхом не можна вести людину до істини, а тільки переконанням», – навчав Іоанн Золотоустий і цю науку вселенського учителя добре засвоїв в академії ієромонаха Філарета. В його серці закарбувались й інші слова святого: «А який же може бути спосіб зцілення оцих душ? Слово! Ось зброя, ось їжа, ось добре поліття. Це замість вогню, це замість заліза. Якщо слово не діє, все інше даремне...». Перед очима ще молодого ієромонаха стояв ідеальний образ пастиря, який накреслив у своїх шести словах «Про священство» Іоанн Золотоустий: «Душа священника повинна сяяти подібно до світла, яке освітлює всю Вселенну,.. – і тут дорікає собі святий, – а мою душу оточує така темрява, від нечистої совісті, що вона завжди поглинута темрявою і не може ніколи зі сміливістю подивитись на свого Владика». «Великий подвиг і труд простих ченців. Але якщо хто порівняє працю їх зі священником, то знайде між ними таку різницю, як між простою людиною і царем», – говорив святий Іоанн Золотоустий. Нашого майбутнього Патріарха вражала завжди висота вимог, які стояли перед пастирем. Адже це служіння навіть перевищувало ангельське. «Всім бути для всіх». Цей заповіт апостола Павла, будучи конкретно втілений в словах святого Іоанна Золотоустого, не переставав гартувати і разом з тим укріплювати пастирське серце ієромонаха Філарета.

Навчання в академії тепер потрібно було поєднувати із монастирським послухом. Коли Михайло Денисенко вступив на стежу чернечого подвигу, то намісник навіть заборонив йому писати листи до матері. Слухаючи цей спогад Святійшого Патріарха, відразу згадуєш різницю між сьогоднішнім чернецтвом і чернецтвом тоголітньої давності. Нинішній чернець, зодягнувшись у броню правди, на жаль, дуже часто не може до кінця позбутися мирської суєти. Він продовжує, в деяких випадках, виконувати функції сім'янина, якщо у нього до приходу в монастир були діти, а дехто не може відірватися від батьків своїх, докучаючи їм щоденними, вечірніми, інколи цілогодичними, розмовами по мобільному. А про часті поїздки до дому на всілякі родинні okazji вже й говорити не приходиться. З нашим Патріархом все було не так. Лише через чотири роки він нагадав рідній матері про себе. А весь цей час його близькими порадиниками і наставниками були лаврські монахи-старці.

Закінчивши курс навчання в Московській духовній академії й захистивши кандидатську дисертацію, ієромонах Філарет (Денисенко) вступив на ниву своєї педагогічної діяльності. З 1952 р. він стає викладачем МДА і читає курс лекцій зі Святого Письма Нового Завіту. Одночасно ієромонаху Філарету доручають виконувати обов'язки благочинного Троїце-Сергієвої лаври. До його компетенції тепер входив нагляд за правильним уставним звершенням церковних богослужінь, співу і читання у храмі; за поведінкою братії монастиря, їхнім відношенням до храму, до звершення богослужінь, виконання чернечого уставу та розпорядку життя в монастирі.

У 1956 р. ієромонаха Філарета зводять у сан ігумена й призначають на посаду інспектора Саратовської духовної семінарії. Тут він працює під безпосереднім керівництвом відомого ієрарха, митрополита Саратовського і Вольського Веніаміна (Федченкова) (1880–1961). 1957 р. несподівано для себе, але Промислом Божим, ігумен Філарет (Денисенко) був переведений на посаду інспектора Київської духовної семінарії, а 12 липня 1958 р. був зведений у сан архімандрита з призначенням ректором КДС.

II РОЗДІЛ

КИЇВСЬКА ВОЛОДИМИРСЬКА ГІРКА – СИМВОЛ ХРЕЩЕННЯ РУСИ-УКРАЇНИ

Прибуття до древнього Києва архімандрита Філарета було знаковим у його житті. Безумовно, здійснилася давнішня мрія, яка збулася завдяки Божому провидінню.

Погляньмо на тогочасний Київ. Згадаймо, якою дорогою йшли люди, прямуючи до головного входу міста Києва – Золотих воріт. Пройшовши повз них та йдучи містом Ярослава, людина потрапляла до Софійського собору – головної кафедри митрополита Київського. І тут з-під склепінь могутнього храму на неї дивувалася Богородиця – Оранта, заступниця народу України, його Оберіг. Вже далі, за її спиною, починалося місто, а тут на сторожі була Вона.

Київ недаремно називали містом церков та монастирів. Центр постійного паломництва прочан, місто мало і має визначальне значення для всієї України. Це не просто столиця держави, це її духовний центр, що створювався не одне століття. Могутність міста в глибині його історії. Київ, як відомо, одне з найдавніших міст світу. Він несе в собі глибоку культуру прадавніх дохристиянських поколінь, чистоту християнського віросповідання та особливість рис багатьох вір, що переплелися тут. Але все ж таки роль християнства в становленні духовності народу України переоцінити важко. Тому і переважають у нас храми на честь Христа і Богородиці, Миколи Мірлікійського та Феодосія Печерського. Побудова кожного з них – це величне свято для людей. Відновлення – свято подвійне, бо, відновлюючи втрачене, спокутуєш гріхи попередніх поколінь.

Сьогодні Київ – це столиця європейської держави, місце якої в світі вже не треба підтверджувати. І це тому, що народ України не втратив своєї духовності, зберіг свої джерела, від яких напувається наснагою для відбудови. Кожний будинок, кожен камінчик старого Києва вартий

дослідження й великої шани. Тому, коли відбувається реконструкція або нове будівництво в центрі міста, треба надзвичайно уважно й обережно ставитися до змін.

Знаменно і те, що київська земля прихильно зустріла молодого очільника духовної освіти, який діяв за заповідями благочестивого Філарета. До речі, архієпископ обрав це ім'я не випадково. Як пізніше зазначив у своїй проповіді Святійший, Праведний Філарет Милостивий належить до тих святих, які не були святителями Церкви Христової. Він не страждав за віру, не жив у монастирі.

Це був християнин, який мав сім'ю і жив у цьому гріховному світі.

Праведний Філарет народився у місті Пафлагонії у Малій Азії і жив у VIII ст. Його благородні батьки виховали свого сина у благочесті й страху Божому. Він провадив цнотливий спосіб життя і був багатою людиною. У нього була велика сім'я.

Праведний Філарет досягнув вершин святості завдяки трьом чеснотам: вірі, терпінню і милосердю. Церква порівнює його віру з вірою старозавітного патріарха Авраама. Авраам вірив Богові навіть тоді, коли, з точки зору людського розуму, це було неможливим. Наприклад, Авраам повірив Богові, коли Той сказав, що від нього виникне численний, як пісок морський, народ. І в той же час Господь повелів Аврааму принести в жертву свого єдиного сина Ісаака. На перший погляд, речі несумісні одна з одною: принесення в жертву єдиного сина і сподівання бачити своїми нащадками численний народ. Інший не повірив би цьому, та Авраам повірив, бо він думав, що Бог може воскресити мертвого. І Авраам не помилився. Він повірив Богові, у Якого нема неправди.

Таку саму тверду віру в Бога, в Його обітування, в Його милосердя і всемогутність мав і праведний Філарет. До речі, вони обидва мали сім'ї і були багатими людьми.

Другою чеснотою праведного Філарета було терпіння. Церква порівнює його терпіння з терпінням Іова Багатостраждального. Іов миттєво позбувся свого багатства, те ж саме трапилось і з праведним Філаретом. Але вони обидва сприйняли це як волю Божу і ніскільки не ремствували. Ще недавно багаті люди, коли вони опинялися у злиднях, здебільшого нарікали на Бога і скаржилися: «За що так покарав мене Бог?». Праведний Філарет сприйняв це спокійно. Він вбачав у цьому випробування своєї віри.

Третьою чеснотою праведного Філарета було милосердя, яке ґрунтується на любові до ближніх. Нам не треба доводити, що Бог вимагає від людей милосердного ставлення до інших. Ще в Старому Завіті Бог сказав: «Милості бажаю, а не жертви». Характерною рисою душі

праведного Філарета було співчуття людському горю. Він не відмовляв нікому, хто звертався до нього з приводу тієї чи іншої біди. Одному бідному чоловікові праведний Філарет віддав пару волів, іншому – корову з телям, ще іншим – вулик бджіл, зерно. Нікому не відмовляв праведний Філарет, бо таке добре було у нього серце. Він співчував людському горю.

Саме за ці чесноти шанує Церква Філарета Милостивого і ставить його нам у приклад. У праведного Філарета не було ніяких рахунків з Богом. Він вірив, терпів, був милосердним, бо такою був він людиною. Старозавітний патріарх Авраам і праведний Філарет, який уподібнювався першому, мали віру. Але якою була їхня віра? Вони не просто визнавали існування Бога. В наш час переважна більшість людей вірить в буття Бога. Свв. Авраам і Філарет вірили кожному слову Бога, вважали Його слова Істиною і ніколи, навіть у думках, не мали сумніву.

Роки керівництва духовною семінарією у Києві Святійший Патріарх згадує завжди по-особливому. Навіть у тих умовах семінарія продовжувала славні традиції київської богословської освіти. На цей час вона знаходила пристановище у стилобаті Свято-Андріївської церкви, на тому місці, де прозвучали пророчі слова святого апостола Андрія Первозванного. Андріївський храм був також семінарським. Відправляли там богослужіння ректор, викладачі і ставленики духовного навчального закладу. Через це його любили благочестиві віруючі кияни. Вони приходили сюди не тільки послухати молоді голоси студентського семінарського хору, а й вклонитися мощам святої вмч. Варвари, які знаходилися у цьому храмі. Попереднє місце перебування святих мощей – Свято-Михайлівський Золотоверхий монастир – було вщент сплюндроване. Архімандрит Філарет щовівторка читав перед мощами святої Варвари акафіст, ще не знаючи, що цей акафіст з 1966 р. він читатиме щовівторка безперервно аж до сьогоднішнього дня. «Семінарії бракувало приміщень, – згадує Святійший Патріарх, – через це деякі студенти винаймали собі помешкання у Києві. Як правило, це були глибоковіруючі люди, які брали до себе на квартири вихованців семінарії. На ранішню молитву і навчання з'являлися всі без винятку, у семінарії існувала благочестива атмосфера. Була гарна бібліотека, яка складалася в основному із книг старої дореволюційної семінарії і академії. Ректор жив при семінарії, постійно знаходився зі студентами. Лекції тривали цілий день».

Цікавою і повчальною була вступна лекція нового ректора Київської духовної семінарії: «Сьогодні у всіх наших духовних академіях і семінаріях починається новий навчальний рік. У зв'язку з цією важ-

ливою подією в житті нашої святої Церкви щиро сердо вітаю всіх вас, майбутніх пастирів Церкви Христової.

Задовго до пришествя у світ сина Божого пророк Ісаїя бачив Бога, Який сидів на Престолі, оточений серафимами, і чув голос: «Кого пошлю?! І хто піде до Мого народу?!» Сповнений ревністю до слави Божої, пророк Ісаїя вигукнув: «Господи! Пошли мене!» (Див.: Іс. 6). Ви, улюблені вихованці нашої школи, не бачили Господа, але, подібно до пророка Ісаї, добровільно обираючи пастирське служіння, ніби разом з ним вигукуєте: «Господи! Пошли нас!». Перед вами відкривалися великі можливості отримати більш шановані світські професії, а ви обрали скромний, в очах багатьох – принизливий жереб пастирства.

В дійсності ж пастирське служіння – це служіння почесне і разом з тим відповідальне і тяжке. Архиєрей, коли дає частку Тіла Христового під час літургії нововисвяченому священику, виголошує такі слова: «Прийми цей «залог»... за нього ти маєш бути «істязан» у друге страшне пришествя Господа нашого Ісуса Христа».

Зовнішнє становище пастирів Церкви у різні історичні часи було різним. Упродовж дев'ятнадцяти століть були періоди, коли пастирі Церкви користувалися широкими громадянськими правами і привілеями, а були часи, коли вони знаходились у повному безправ'ї і навіть у гонінні. Але за своєю сутністю пастирське служіння залишається одним і тим самим, незалежно від того, коли і де воно здійснюється. За словами апостола Павла, пастирське служіння є «служіння примирення» (2 Кор. 5, 18).

Перед духовними навчальними закладами стоїть важливе завдання – підготувати достойних пастирів Церкви, які були б готові віддати своє життя за свою паству. Особливість пастирства у наш час полягає в тому, що нам доводиться виконувати свої обов'язки в нових соціальних умовах, коли священиків не шанують, часто принижують, а іноді й глузують над ними. За цих умов священик повинен пам'ятати, що він – співпрацівник Божий на Його ниві і служить людям та їхньому спасінню; Бог – вищий за світ, а вічне життя важливіше за тимчасове.

У духовних школах все спрямоване на те, щоб підготувати таких пастирів. І будь-яке ухиляння від виконання вимог, що пред'являються вихованцям семінарії, не можна нічим іншим пояснити як небажанням виправдати своє покликання. Будемо покладати надію на поміч Божу. Сподіваємось, що, за вашим палким бажанням, ми підготуємо з вас таких пастирів, на яких чекає наша свята Церква.

А тепер піднесімо свої молитви до Престолу Божого, щоб Він послав на всіх нас Своє благословення і дарував нам духовну силу і здоров'я, просвітив наш розум для пізнання істини. Амінь».

Часи «хрущовської відлиги» не були такими обнадійливими для Церкви. Цей період здебільшого в церковних істориків асоціюється з новим витком гонінь на Церкву. Духovenство було обкладене важкими податками, які обраховувались десятками тисяч радянських карбованців. Багато хто з представників духовенства не витримував такого фінансового тиску податківців і змушений був покидати служіння. Водночас закривалися храми й духовні навчальні заклади. До архімандрита Філарета також прийшли податківці з пропозицією підписати документ про оподаткування. Спротиву не було, але кмітливий архімандрит став вимагати від податкового інспектора копії підписаного ним документа. Здивований податківець не міг на це погодитись, і вже не вимагав від архімандрита особистого підпису. Напевно, як думав о. Філарет, пішов радитися з начальством. Потім у Києві один із чиновників сказав: «Знайшовся один хитрий піп і став вимагати копії підписаного документа». Очевидно, що ці документи податківцями фабрикувались, доставлялися потім, після отриманого належного підпису священнослужителя, хрестики та нулики, і лягав на плечі тодішніх пастирів нестерпний грошовий тягар. У 1961-му році закрили Київську семінарію. На деякий час архімандрита Філарета було призначено керуючим справами Українського Екзархату та настоятелем Володимирського кафедрального собору.

**БОЖЕ ВЕДІННЯ –
ПРОРОКУВАТИ У СВІТОВИЙ ПРОСТІР**

На початку 60-х років минулого століття на Церкву знову почалися гоніння радянської влади, накотилася хвиля закриття храмів, монастирів і духовних навчальних закладів. Для того, щоб остаточно вивести духовенство з рівноваги, його обклали непомірними податками. У цій тяжкій ситуації не могла втриматися і Київська духовна семінарія. 1960 року безбожна влада ухвалює рішення про її ліквідацію. Ректора семінарії, архімандрита Філарета, митрополит Іоан (Соколов) призначає керуючим справами Українського Екзархату і настоятелем Володимирського кафедрального собору.

Із травня 1961 року до січня 1962-го архімандрит Філарет був настоятелем Олександро-Невського храму-подвір'я в Олександрії (Єгипет).

А вже з лютого 1962 року архімандрита Філарета висвятили на єпископа і постановою Священного Синоду Російської Православної Церкви призначили єпископом Лузьким, вікарієм Ленінградської єпархії. Новохіротонізованому єпископу виповнилося тоді 33 роки. У ці тяжкі роки гонінь потрібно було чиясь мудре керівництво, щоб Церква продовжувала жити. У Російській Церкві з'являється тоді досить видний ієрарх – митрополит Ленінградський і Новгородський Никодим (Ротов). Завдяки його подвижницькій і разом з тим мудрій та обережній праці Церква в СРСР була збережена. Він ішов на компроміси, втрачав іноді найдорожче, щоб не позбутися головного. Молодому, але вже досвідченому єпископу-вікарію Філарету доручають керування й Ризькою єпархією. А вже 16 червня того ж 1962 року владика Філарета призначають вікарієм Середньо-Європейського Екзарха з тимчасовим керівництвом Екзархатом, а в жовтні — єпископом Віденським і Австрійським. Паства у столиці Австрії не була багаточисельною, складалася переважно з представників старої і нової еміграції. Перш за все єпископ Філарет взявся за відновлення храму, який вже давно потребував ремонту. Його оновлення стало великою радістю для пра-

вославної пастви, яка дуже полюбила свого архіпастиря і шанобливо до нього ставилася. Владика Філарет згадує проведені в Австрії дні як найкращі і найспокійніші. У Відні було багато часу для справжнього архіпастирства, без турбот про повсякденні єпархіальні справи, які доводилося вирішувати на батьківщині з великою потугою і під повсякденним контролем комуністичної влади.

Із великим жалем віденська православна громада прощалася зі своїм архіпастирем. Рішенням Священного Синоду преосвященний Філарет був призначений єпископом Дмитровським, вікарієм Московської єпархії і ректором Московської духовної академії. Після кількох років перерви владика Філарет знову повернувся до педагогічної роботи. Головним у діяльності преосвященного Філарета, як ректора, було відновлення функціонування МДА на високому рівні. Його стараннями до викладацької роботи повернули висококваліфікованих богословів, звільнених на вимогу органів влади. У владика Філарета в робочому кабінеті до цього часу стоїть орел, як символ мудрої архієрейської влади, який подарували йому студенти Московської духовної академії. Але не такого ректора хотіла бачити радянська влада, яка стежила за усіма процесами в Церкві. Владика Філарета чекало нове призначення. Цього разу до древнього Києва, який, попри часи великих гонінь на Церкву, все ж таки залишився символом невмирущості Православ'я, Золотоверхим храмом духовності.

Ненадовго припинена педагогічна діяльність преосвященного Філарета знову поновилася. У грудні 1964 р. його було призначено ректором Московської духовної академії і семінарії. Цей вибір Святійшого Патріарха Алексія і Священного Синоду був не випадковим. 18 листопада 1964 р. раптово, на 77-му році життя, упокоївся сановитий протоієрей, українець, родом з Волині, Костянтин Ружицький, ректор Московських духовних академії і семінарії з 1951 р. На вакантну посаду знову вступав українець, єпископ Філарет (Денисенко). Навряд чи таке призначення було продиктоване якимись мотивами поваги до українського елементу в МДА і семінарії, але в тодішніх московських духовних школах навчалася багато українців, а правильніше сказати більшість українців. Преосвященному Філарету доручено було керувати тією самою духовною школою, в якій він навчався і закінчив у 1952 р. Із лютого 1965 р. в академічному храмі МДА єпископа Дмитровського Філарета зустрічали члени професорсько-викладацької корпорації, студенти і вихованці. Перебування на посаді ректора було нетривалим, всього один рік і три місяці...

СВІТОЧ РІДНОЇ ЦЕРКВИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Останній розділ «Книги пророка Даниїла» зветься «Час кінця». У ньому Даниїл розповідає про своє видіння – провіщення ангелами кінця світу, коли буде останній суд над людьми: «І багато хто з тих, що сплять в земному поросі, збудяться, одні на вічне життя, а одні на наруги, на вічну гидоту. А розумні будуть сяяти, як світила небозводу, а ті, хто привів багатьох до праведності, немов зорі, навіки-віків» (12: 2–3).

У Євангелії від Матвія в розділі «Завдання апостолів» Ісус так звертається до них: «Ви світло для світу... Отак ваше світло нехай світить перед людьми, щоб вони бачили ваші добрі діла...» (Євангеліє від Матвія, 9: 14–16).

Уже в цих текстах слова «світло», «світило» (в інших перекладах – «світоч») вжиті в переносному значенні – це мудра, велична людина. Оглядаючи історію української Церкви крізь плин років, з віри в Бога починається служіння святійшого Патріарха Філарета, який більше півстоліття успішно очолює духовну парафію на українських теренах, є світочем рідного народу. Світло це є настільки яскравим, що розходилося і розходиться далеко за межами його батьківщини.

Багато хто із сьогоднішніх парафіян Свято-Володимирського кафедрального собору пам'ятає перше богослужіння архієпископа Київського і Галицького, Патріаршого Екзарха України Філарета. Своє прибуття на кафедру великих святителів згадує і сам духовний очільник. Призначення для нього самого було несподіваним, адже він щойно увійшов в нову роль ректора Московської духовної академії і семінарії. І ось, 14 травня 1966 р., визначенням Святійшого Патріарха Алексія і Священного Синоду РПЦ призначений архієпископом Київським і Галицьким, Екзархом України й постійним членом Священного Синоду. У цьому був Божий Промисел. Такого архіпастиря випросив у Бога сам священномученик Макарій, митрополит Київський (1495–1497), мощі якого відкрито спочивають у Володимирському соборі. Призначення

майбутнього святителя Української Церкви сталося в день пам'яті священномученика 14 травня. Священномученик Макарій своїми нетлінними останками також зустрічав свого наступника і шанувальника. Відтепер, кожного четверга, перед ракою з мощами святителя митрополит Філарет, а потім і Патріарх, звершує акафіст.

Був то неспокійний час. Молодий архієпископ, навіть ще не митрополит (цей сан він отримає лише через два роки – у 1968), якому виповнилось лише 37 років. Із думками – «любити Церкву Христову» – прибув на свою нову кафедру. Паства свого архіпастиря прийняла з великою любов'ю. Голос його настанов отримувалася відгук у кожному віруючому серці. Його проповідь була живою, свідчила, що християнство не вмерло, його ніхто не може викоринити, бо воно несе вічні цінності. Це не сподобалось деяким слухачам, які кожного богослужіння придивлялись за проповідником. Сміливі слова владики Філарета про хрести на могилах, як свідчення непереможності Христа і Його Церкви, ледь не привели до його переведення на Мінську кафедру. Та все ж, слава Богу, вгамувалось. Але не вгамувався незламний дух майбутнього Київського Патріарха. Він регулярно став звершувати богослужіння, їздити до Свято-Успенської Почаївської лаври. Коли митрополиту Філарету було зовсім тяжко, то він пригадував слова святителя Іоанна Золотоустого: «Скільки б не здіймались і не били хвилі, корабель Христов не загине. Чого ж мені боятися? Смерті? Але я скажу з апостолом: «Життя моє – Христос, а смерть – мій скарб».

Стрімголов летіли роки, кардинально не змінювалось нічого в політиці тієї безбожної влади щодо Церкви, а митрополит Філарет стояв мужньо, охороняв свою паству. Це приходилось робити інколи й жертовно. Постійно перебуваючи у закордонних поїздках і скріплюючи авторитет Церкви і тієї держави, яка ту Церкву, м'яко кажучи, не любила, святитель виконував свій священний обов'язок. Ще й як достойно його виконував. Всі тоді розуміли, що міжнародний авторитет Церкви у тій боротьбі за мир зміцнює її у Радянському Союзі внутрішньо. Відвідини різними іноземними делегаціями Православної Церкви в СРСР, їх прийняття в Українському Екзархаті руйнували несамовите бажання місцевих компартійних чиновників закрити Почаївську лавру, інші монастирі і храми. Митрополиту вдається розширити єдиний в Українській РСР духовний навчальний заклад – Одеську семінарію, утворити в ній паралельні класи й збільшити кількість вихованців.

На початку 70-х Екзарх перебудовує свою резиденцію у Києві на Пушкінській, 36, та так, що це починає муляти очі для столичних чиновників. Занадто схожою стає триповерхова резиденція, із ще цар-

ського будинку знаменитих українських меценатів Терещенків, на резиденцію посла якоїсь великої європейської держави. Ось тоді і надходить пропозиція митрополиту Філарету: «Гарно зробили. Віддайте, а ми взамін... Ну а що хочете. Чого бажаєте?». Кмітливий і завжди обачний святитель дипломатично відповідає: «Добре! Я погоджуюсь, але взамін віддайте недіючий Свято-Михайлівський Видубицький монастир. І мені добре. І вам не зле. Хочете, дійсно влаштуєте тут, на Пушкінській, 36, посольство». Після цих переговорів і сліду не стало від таких міняйлів. До речі, Видубицький монастир таки повернули Українській Православній Церкві, але у 1990 р.

Митрополит Філарет стає відомим у церковних колах різних конфесій як видатний екуменічний та миротворчий діяч. Саме в той час місію миротворництва уряд СРСР покладав на Православну Церкву. Коли стала очевидною нездоланність Церкви в комуністичній країні, то її становище і вплив вирішили використовувати на міжнародній арені. Тепер Святійший Патріарх згадує, що постійна участь ієрархів Церкви в різних християнських форумах виходила за рамки лише так званої миротворницької політики колишнього Радянського Союзу. Спілкування зі світом давало можливість зрозуміти правду і знайти істину. Керуючись євангелійними заповідями, на ці зустрічі і розмови легко йшла християнська світова спільнота, представники якої все дедалі частіше відвідували СРСР.

Митрополит Філарет стає членом Комісії Священного Синоду з питань християнської єдності та міжцерковних відносин. Як член і здебільшого голова делегації, владика Філарет від 1961 року відвідав майже 100 країн. Його голос чули на конгресах, асамблеях і конференціях, які обговорювали питання миру і злагоди у світі. Митрополит Філарет взяв участь у двох асамблеях Конференції Європейських Церков; всесвітніх конференціях «Релігія і мир» у Кіото (Японія, жовтень 1970) і в Лувені (Бельгія, серпень 1974), був членом делегації Російської Православної Церкви на IV і V Асамблеях Всесвітньої Ради Церков, II–V Всехристиянських Мирних Конгресів (ВМК). На III Конгресі він був обраний членом Робочого комітету ХМК, а з квітня 1978 року Митрополит Філарет – віце-президент ХМК і голова Комітету продовження роботи ХМК на V Всехристиянському Мирному Конгресі. Із 1977 року Митрополит Філарет – член Всесвітньої Ради Миру.

За церковні заслуги високопреосвященний Філарет нагороджується орденом святого благовірного князя Володимира I і II ступенів, а також церковними нагородами Александрійської, Антиохійської, Єрусалимської, Чехословацької Православних Церков. 17 червня 1971 року

згідно з указом Святійшого Патріарха Пимена митрополит Філарет здобув право носити дві панагії. Участь у миротворницькій діяльності принесла Українському Екзарху великий авторитет серед світової громадськості. У листопаді 1998 року, коли Святійший Патріарх Філарет перебував з архіпастирським візитом у США, на одному із прийомів конгресмен США вручив грамоту Його Святості, в якій написано, що Конгрес США високо цінує миротворчу діяльність владики Філарета і його невтомну працю на благо миру та для зменшення небезпеки виникнення холодної війни в 70-х – 80-х роках.

Коли владика прибув до Києва, місцева влада вже ухвалила рішення про закриття Володимирського собору і перенесення кафедри в один із віддалених від центру міста храмів на Солом'янці. Архієпископ Філарет, маючи ще й церковний статус екзарха, розумів, що, очоливши кафедру в освяченому апостолом Андрієм місті, має поводитися винятково тактично й для виконання своєї пастирської служби, оберігати честь Церкви і не допускати її подальшої руйнації... Розпочався новий етап у його житті. Потрібні були неймовірні зусилля, несхибна воля, дипломатична мудрість, щоб зберегти унікальний храм від чергової наруги. Екзарх України мужньо і терпляче переконував можновладців, що християнська віра не заважає, а допомагає людям чесно виконувати свій земний, громадянський обов'язок. Владика вийшов переможцем – Володимирський собор залишився відкритим для богослужіння, став центром духовного життя в Україні, пам'яткою культури та історії. Не зупиняючись перед труднощами, протягом короткого часу владика досяг значного поживлення церковного життя; майже втричі було збільшено кількість парафій, поновлено видання журналу «Православний вісник», активізовано пастирську діяльність духовенства, яке побачило в своєму владіці не тільки вимогливого керівника, а й захисника. Напружена організаційна робота доповнювалася плідною науковою працею на ниві богослов'я, участю в міжнародному русі за мир. Як учений-богослов, митрополит Філарет став відомим у багатьох країнах світу (не лише православних). Йому присвоїли звання почесного доктора богослов'я Будапештська реформатська духовна академія, богословський факультет ім. Яна Гуса (Прага), Пряшівський богословський факультет. За церковні заслуги був нагороджений орденами Грузинської, Польської, Чехословацької церков, Російської православної церкви, Александрійського, Антіохійського, Єрусалимського патріархатів.

Саме він ініціював, а відтак і організував святкування в Києві 1000-річчя впровадження християнства в Київській Русі благовірним

рівноапостольним великим князем Володимиром, що було визнано істориками сучасної церкви переломним у боротьбі з радянським атеїзмом.

1991 рік став особливим для владики. З появою на політичній карті незалежної та суверенної держави України він, керуючись канонічним апостольським правилом «одна держава – одна помісна церква», очолив рух за автокефалію Української Православної Церкви, яку вона втратила в 1686 р. і була насильно підкорена Московському патріархату. Його чекали великі випробування. Розпочався шалений тиск промосковських сил, цькування, брудна клевета у зросійщених засобах масової інформації. І, незважаючи на все це, митрополит Філарет з національно-патріотичною частиною українського єпископату на Всеукраїнському Православному Соборі 25 червня 1992 р. об'єднався з УАПЦ в єдину Українську Православну Церкву Київського Патріархату.

У жовтні 1995 року Всеукраїнський Помісний Собор обрав митрополита Київського Філарета Патріархом Київським і всієї Руси-України. Особливістю делегатського представництва було те, що окрім єпископату, представників духовенства та мирян, духовних навчальних закладів, монастирів, місій та братств в роботі Собору брали участь й представники численних українських патріотичних та громадських організацій.

Патріархом було вжито багато заходів із відновлення пам'яток духовної культури: відбудовано церкву Успіння Богородиці Пирогощі, Золотоверхий Михайлівський собор та багато інших храмів. Патріарх Київський і всієї Руси-України Філарет розгорнув випуск духовної літератури. Побачили світ «Апостол», «Закон Божий», напрестольна Євангелія, «Молитовник». Окремими книгами вийшли документи, а також доповіді та повідомлення Всеукраїнської Міжнародної Християнської Асамблеї «Заповідь нову даю вам: любіть один одного», науково-практичної конференції головних редакторів мас-медіа «Роль засобів масової інформації у відзначенні 2000-ліття Різдва Христового», науково-методичного семінару «Відродження духовного друкованого слова в Україні» та ін.

Значну увагу УПЦ Київського Патріархату приділила в ті часи перевиданню непересічних пам'яток української історичної та богословської думки. Побачили світ чотиритомний (в п'яти книгах) «Нарис історії Української Православної Церкви» професора Івана Власовського, «Автокефалія» професора Олександра Лотоцького у двох томах. Яскравою подією став вихід відомого «Требника» митрополита Київського Петра Могили, підготовленого до друку професором Паризького університету, нашим земляком Аркадієм Жуковським.

За безпосередньої участі і підтримки Святійшого Патріарха Філарета та видавця Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв отримали життя періодичні наукові видання «Український богослов», «Духовні студії», «Історичний календар», «Пам'ять століть», на сторінках яких відтворюються історія та перспективи розвитку духовного життя, порушуються проблеми духовної освіти. Вийшло друком дев'ятнадцять випусків наукового щорічника «Україна дипломатична», засновниками якого є Міністерство закордонних справ України, Дипломатична академія при МЗС України, Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв, Громадська наукова організація Історичний клуб «Планета». На сторінках цього видання, до речі єдиного в європейському просторі, виступають вітчизняні та зарубіжні дипломати, українські та іноземні вчені. За ініціативи Святійшого Патріарха Філарета у щорічнику започатковано розділ «Духовна дипломатія», де надається слово представникам різних конфесій як в Україні, так і зарубіжжя.

Філарет у сані митрополита Київського очолював релігійні делегації на численних форумах, брав участь у роботі Генеральної Асамблеї, яка розглядала питання про роззброєння. Його приймали Генеральні секретарі ООН Курт Вальдхайм, У Тан, Хав'єр Перес де Куельяр.

Значний інтерес викликає у читачів щорічника нещодавно започаткована рубрика «Духовна дипломатія», яка репрезентувала публікації та статті Якова Дов Блайха «Україна – наша історична пам'ять», муфтія України шейха Ахмеда Таміма «Ісламська освіта у світському суспільстві», Миколи Жукалюка та Григорія Коменданта «Зарубіжна діяльність Українського Біблійного Товариства», Ростислава Сосси, Олени Король та Ірини Руденко «Біблійна історія мовою картографії». Щорічник подає дипломатичний процес у значно ширшому аспекті, прагне бути і про дипломатів, і для дипломатів.

Видання вміщувало і надалі вміщуватиме розповіді про міжнародну діяльність із досягнення порозуміння між народами. Тому не видаються несподіваними публікації Патріарха Київського і Всієї Руси-України Філарета, видатного діяча Української Греко-Католицької Церкви Любомира Гузара, інших духовних пастирів нації, які залишаються активними учасниками міжнародної діяльності у міжцерковній, екуменічній, миротворчій сферах.

На перехресті двох тисячоліть, може, в найскладніший час відродження української державності, з Божого промислу до цієї справи доєднався один з найповажніших церковних ієрархів і патріот владика Філарет, який взяв на себе важкий тягар відновити та піднести незалеж-

ну українську церкву, створити Український православний Патріархат. Очолювана ним Церква стала чинником духовного та історичного розвитку не тільки України, а й всієї православної спільноти, є здобутком насамперед мудрого, невтомного духовного провідника нації.

«Головне наше завдання – поставити духовність в основу нашого життя і діяльності. Люди не повинні жити тільки для себе. Треба любити один одного і не бути егоїстами, це заповідав нам Господь наш Ісус Христос, Син Божий. А також любимо свою Батьківщину Україну». Ці слова національного духовного очільника Патріарха Української Православної Церкви Київського Патріархату Філарета характеризують і все його життя, підпорядковане служінню Церкві та рідному народу.

ПАСТИРСЬКЕ БЛАГОСЛОВЕННЕ СЛОВО

Чи не найвідомішим у нашому житті є вислів «спочатку було Слово». Так починається Євангеліє від Івана: «Споконвіку було Слово, а Слово в Бога було, і Бог було Слово. Воно в Бога було споконвіку. Усе через Нього повстало, і ніщо, що повстало, не повстало без Нього» (Іван, I: 1–3).

Що ж означає це таємниче і могутнє «Слово»?

Ви пам'ятаєте про те, що всі Євангелія дійшли до нас не арамейською, а грецькою мовою – чи написані, чи перекладені. По-грецьки «слово» – «логос», і одразу стає зрозуміло, звідки це «Слово» взялося в Євангелії і хто його автор.

Початки вчення про логос закладалися дуже давно, ще у філософії Стародавнього Сходу, а пізніше Греції та Риму. Вчення про логос виклав у своїй книжці «Про природу» грецький філософ Геракліт, який жив у Едісі в VI–V століттях до н. е.

В основі філософії Геракліта лежить переконання, що світ перебуває в стані постійного виникнення і знищення, що все в ньому тече й змінюється, що джерелом розвитку є боротьба протилежностей. Але це зовсім не означає, що у світі панує безладдя, хаос. Навпаки, у світі діють певні закономірності, певні правила, які Геракліт і назвав логосом. Якби спробувати це «перекласти» мовою сучасних нам понять, то виходило б, що у світі панує якийсь всеохоплюючий розум, що він вічний і незалежний, що ніякі грецькі боги не мають над ним влади.

У ті часи, коли писалося Євангеліє від Івана, це вчення про логос було відоме і поширене; ним просякнуті учення таких філософів, як Платон, Аристотель, Філон Александрійський.

Під впливом Філона Александрійського і перебував, очевидно, автор четвертого Євангелія. Грецький філософ вважав, що Бог – це якась недоступна для людського розуму духовна сила, безособова і безтілесна. А життя навколо нас і ми самі – матеріальні, тілесні. І от посередником між цими двома силами – духом і матерією – і виступає логос. Значить,

логос – це слово Бога, це знаряддя, за допомогою якого безтілесний Бог керує матеріальним світом і підтримує в ньому порядок.

На думку Філона, логос править світом так само, як душа править тілом. Щоб бути зрозумілішим для своїх учнів, Філон називає логос «Сином Божим», «первородним Сином Бога». Так і в автора четвертого Євангелія логос, слово, ототожнюється з Ісусом Христом: адже він Син Божий, а значить, і є втіленням Бога на землі.

Українське православне проповідництво має давні витоки. Феодосій Печерський, митрополит Іларіон, Кирило Транквіліон-Ставровецький, Іоанікій Галятовський, Лазар Баракович, Феофан Прокопович, Стефан Яворський... Наступні століття дали злет блискучому київському проповідникові протоієрею Іоану Леванді (Сікачці), митрополиту Української Автокефальної Православної Церкви Василю Липківському.

Церковні поучення українського духовенства, ґрунтуючись на славетних традиціях святих отців Григорія Богослова, Іоана Золотоустого, Єфрема Сиріна, Василя Великого, Іоана Ліствичника, мали свою індивідуальність, свою національну особливість. І тому наше проповідництво завжди позначене образним мисленням, барвистою мовою, народною мудрістю і, отже, незаперечною логікою суджень. Певне, тому воно подарувало світові визначні постаті, до яких, без перебільшення, належить Святійший Патріарх Київський і всієї Руси-України Філарет. Серед його духовної спадщини особливе місце посідають проповіді. Зібрані у нещодавно виданому багатотомнику, вони по праву належать до невмирущої скарбниці людської думки.

Більшість проповідей Святійшого Патріарха, які виголошені ним під час богослужінь у Володимирському патріаршому кафедральному соборі м. Києва, є у багатьох виданнях.

Лейтмотив проповідей Філарета – відродження християнських духовних цінностей.

Розглядаючи у цій площині проповідницьку спадщину духовного пастиря нашої нації, буде доречно навести його слова, виголошені на Всеукраїнській міжнародній християнській асамблеї «Заповідь нову даю Вам: любіть один одного» у лютому 1998 р., присвяченій 2000-літтю Різдва Христового: «Якщо людство не поставить у своєму житті все на кожне місце, якщо у центрі історії буде стояти людина, а не Бог, і якщо Бога не будуть сприймати як особистість, а тільки як безлике божество, розлите у всесвіті, то у третьому тисячолітті наша цивілізація піде шляхом самознищення. Кожна людина стоїть перед вибором життя або смерті, добра і зла. І від людства залежить, який шлях обрати слід у III тисячолітті.

Коло проблем, порушених у проповідях патріарха Філарета, а саме: заповіді Ісуса Христа, облаштування Церкви, християнського життя, стосунків людини і світу – настільки широкі, що є потреба окремого розгляду кожного блоку питань.

Постать Ісуса Христа була, є і буде завжди великим здивуванням для людства. Будучи Богочоловіком і водночас історичною особою, Ісус Христос лишається для нас втіленням усіх чеснот і всіх позитивних якостей людини. «У ньому було життя, і життя було світлом людям» (Ін. 1, 4). «Про безгрішність і божественність Ісуса Христа», «Христос є камінь спотикання і предмет суперечок у всі віки», «Слово на свято Хрещення Господнього», «Значення родоvodu Ісуса Христа», «Христос є життя наше», «Христос є мир наш» – ось назви проповідей, виголошених святійшим патріархом.

Роздуми патріарха Філарета – це філософські висновки, підґрунтя яких – теологічні і життєві спостереження. «Віра для духовного життя людини необхідна, як для тіла повітря. Без віри душа духовно вмирає. Ми з'єднуємося з Богом через віру. Віра є підґрунттям для молитви. А якби ми не вірили, то ми не могли б молитися» – говорить у проповіді «Про значення віри для спасіння».

І тут же читаємо пастирське визначення віри, яке і процитуємо: «Віра є дар Божий, і ним не треба нехтувати. Це – скарб, дорожчий за будь-які матеріальні цінності. Доводиться зустрічати в наш час людей, які скаржаться на відсутність в їхніх душах віри. Віру неможливо придбати шляхом логічних доказів. На життєвому шляху ми зустрічаємо віруючих учених, інтелігенцію і простих людей. В той же час ми бачимо в нашому середовищі невіруючих представників усіх верств суспільства. Віра залежить не від освіти, а від Бога. Хто хоче збагатити свою душу вірою, той нехай просить цей дар у Бога, – і Бог безумовно дарує йому, тому, що Бог хоче, щоб усі люди спаслись і прийшли до пізнання істини».

Філософське осмислення життя становить зміст проповіді «Люди! Шукайте насамперед Царства Божого».

Зайве переконувати, що такі проникливі слова не знайдуть відгуку в людській свідомості, не змусять замислитися, а часом і переглянути своє ставлення до оточуючих і до власних вчинків: «Коли Господь сказав: «Шукайте ж спершу Царства Божого і правди Його, і все це додасться вам», то Він мав на увазі не тільки потойбічне життя, а й земне. У земному житті духовні цінності мають також першорядне значення, тому, що вони визначають саме життя».

Бог – істота вседовершена і всеблаженна. Він є любов, радість, мир, джерело всякої утіхи. І тільки та людина, що наближається до Нього,

може насолоджуватися правдивою радістю, заспокоєнням і блаженством. Той, хто став храмом Духа Божого, хто має Бога у своєму серці, той завжди відчуває в душі мир і духовну радість. Христос сказав: «Царство Боже – а значить і блаженство – «в середині вас є» (Лк. 17, 21)».

Отож логічний висновок – земні блага є результатом духовного, праведного життя. У проповіді говориться: «Отже, хочете, браття і сестри, не розлучаючись зі світом і його благами, жити по-євангельськи? Ця справа можлива і не тяжка. Одного тільки треба дотримуватися: потрібне для земного життя робіть, але без шкоди і без гріха, а там, де гріх, того цурайтеся і всіляко уникайте. Бережіться всього, що заважає вам жити побожно і благочесно».

Тема життя і діянь святих – одна з головних у проповідях. Визначення святості знаходимо у проповіді «Поява святих – це результат подвигу Христа Спасителя»: «Всі святі – це благословенний наслідок страждань, смерті і воскресіння втіленого заради нашого спасіння Сина Божого. Це благодатні плоди зішестя Всесвятого Духа Божого і перебування його в Церкві Христовій. Всі святі – це первістки викупленого кров'ю Христовою і оновленого благодаттю Духа Святого людства, яке привів до Бога Отця Ісус Христос. Воістину достойне завершення великих свят церковних». Дохідливо і переконливо розкривається смисл високого духовного подвижництва. «У славному сонмі, – повідає провідник, – ми бачимо святих усякого звання і стану, всякого віку і статі. Є серед них такі, о спасались у тяжких подвигах апостольства, мучеництва, пустельництва, але є й такі, що угодили Богові, живучи у світі сімейним життям, серед звичайних життєвих турбот. Є серед святих і такі, що раніше були великими грішниками, але вони спаслись і догодили Богу вірою, покайням і довготерпінням». Дотикаючись до власних праведних діянь, «Кожен повинен обрати собі із сонму святих взірець для уподібнення – за станом своєї душі і своїм званням – і йти по цьому шляху, щоб догодити Господеві й знайти спасіння душі і Царство Небесне. Бог хоче, щоб усі ми спаслися і прийшли до пізнання істини. Хоч ми живемо у зовсім інших умовах, ніж наші предки, але Бог може допомогти нам спастись і в наш час. Від нас вимагається добра і наполеглива воля».

Назва проповіді «Слово про вічне життя» засвідчує про актуальність теми. Розповідь про дотримання заповідей Божих завершується духовним наставленням: «Всім нам треба усвідомлювати, що вічне життя безумовно є, як безумовно є і вічні страждання. Земне життя – лише мить у порівнянні з вічністю.

І дано воно нам Богом, щоб підготуватися для вічності, щоб тут обрати своє майбутнє: чи то вічне блаженство, чи то вічне страждання».

Усе щастя в житті від любові. Так співається в одній популярній українській пісні. І це дійсно так. Адже любов – це основа, на якій стоїть весь світ, створений Господом. І, говорячи про проповідницьку спадщину патріарха Філарета, особливо виділимо проповідь «Заповідь Божа про любов». Чітко структурно вибудована, з логічно розставленими акцентами, вона кличе до величних, божественних дум і водночас повертає нас до буденних, земних справ.

В одному зі своїх поучень патріарх Філарет дає глибоке об'ємне і переконливе оповідання про значення любові у нашому житті: «Кожна людина повинна любити Бога – любити не тільки із вдячності, але головним чином тому, що в любові до Бога полягає сутність життя всіх розумних істот. Ось чому Ісус Христос сказав, що любов до Бога – це перша і найбільша, а значить, і найважливіша заповідь.

Із любові до людини Бог не тільки створив світ, але і спас людей від гріха і смерті. З любові до людини Господь Бог послав на землю Свого Сина, щоб Він подвигом своєї любові до людей, Своїм життям, Своїми хресними стражданнями, Воскресінням і славним Вознесінням на небо звершив наше спасіння; в ім'я голгофської жертви дарував кожному грішнику, що кається, прощення гріхів і життя вічне. У цьому полягає безмірна любов Божа до нас.

Кожен із нас повинен любити Бога із вдячності, що Він створив нас, дарував нам життя і спас нас від гріха і смерті.

Друга заповідь Божа: любити ближнього, як самого себе. Ця заповідь подібна до першої, але не рівна їй. Чому? Тому, що Бог є джерелом життя і любові. Він дарує нам не тільки життя, але й любов. Любов є дар божий, і його треба берегти й постійно, як каже ап. Павло, «підігрівати». Любов треба берегти. Люди часто втрачають любов, і втрачають тому, що не шанують.

Любов – це велика сила. Недаремно кажуть, що вона сильніша за смерть. І це правда! Мученики віддавали своє життя з любові до Христа. Люди віддають своє життя не тільки з любові до Бога, але й з любові до ближніх. Недаремно Господь сказав: «Немає більше від тієї любові, як хто душу свою покладе за друзів своїх» (Ін. 15, 13). Люди, які мають любов, є блаженними уже тут, на землі; вони скуштували початок того, про що говорить ап. Павло, коли був піднесений до третього неба і відчув таке, що не можна переказати (2 Кор. 12, 4).

Любов у земному житті – це не тільки блаженство, а точніше, не стільки блаженство! Описуючи якості любові, ап. Павло говорить: «Любов довго терпить, милосердствує, любов не заздрить, любов не вихваляється, не пишається, не безчинствує, не шукає свого, не гнівається, не

залишає зла, не радіє з неправди, а радіє істині: усе покриває, всьому йме віру, всього сподівається, все терпить, любов ніколи не минає» (I кор. 13, 4–8).

Любов до ближніх є основою суспільного і сімейного життя. Це – прописна істина. А сенс життя, як ми уже знаємо, полягає в любові. Блаженною може бути бідна людина, але з любов'ю у серці. І навпаки, багатий без любові до людей – не має щастя на землі. ... Любов вічна, а все тілесне тимчасове. Воно швидко минає... Нікому не треба забувати, що любов на землі поєднана зі стражданнями. Чому під час вінчання нареченим дають пити із однієї чаші вино? Тому, що вони цим обрядом свідчать, що впродовж усього життя будуть пити із однієї чаші радість і страждання.

В земному житті Христа Спасителя його любов до людей була поєднана з стражданнями. Якщо Христова любов поєднана з стражданнями, то і наша любов має пройти той же шлях.

Наша любов проходить випробування на землі».

Продовження цієї важливої життєвої теми простежується у проповіді «Найпростіша заповідь Бога»: «Вільно чи не вільно людині доводиться зважати на вимоги часу і обставини. Вона постійно змінює своє ставлення до людей, прийоми спілкування і настрої. Невже це нормально? Чи є в таких діях людини що-небудь євангелійне, християнське? І невже не можна спростити і звести до єдності всю цю складну плутанину стосунків, побудувати їх на твердому і загальнолюдському принципі? Не тільки можна, але й треба!

До цього закликає всіх Господь наш Ісус Христос. Він говорить: «Як хочете, щоб робили вам люди, так і ви робіть їм». Ця заповідь є не що інше, як видозмінене, послідовне розкриття іншої, подібної до неї, заповіді Божої: «Полюби ближнього свого, як самого себе.» В обох цих заповідях одна й та сама думка – в одній просто сказано «Люби ближнього, як самого себе», а в іншій Господь немовби додає і пояснює: «І тому роби і поведься з ним так само, як ти бажав би, щоб інші робили з тобою».

«Далеко ще той блаженний час, коли ця свята заповідь Божа увійде у загальну свідомість, у плоть і кров людства. Наша справа – сприяти цьому, наскільки це від нас залежить, у свій час і на своєму місці. А що буде далі, те знає один Бог.

Хай буде Його свята воля в цьому!».

Звернемося ще до одної проповіді «Слово про те, що без любові немає життя». Людина до всього може звикнути, до будь-якої праці, до клімату. «Однак до одного людина звикнути не може – без любові.

Чим більше серед нас і в кожному з нас буде доброзичливості одне до одного, взаємного неосудження, негнівливості, співчуття до людського горя, чим смиреннішим буде наш дух, чим чистішими будуть наша душа і тіло, тим більшою буде слава Богу”.

Вагоме історичне осмислення і виразна мовна палітра властиві проповіді «Слово про жон-мироносиць». Відштовхуючись від історичної канви, проповідник вибудовує цільну і емоційно насичену картину служіння християнській вірі жіноцтва. Жінки супроводжували Ісуса Христа на Голгофу і стояли біля Його хреста до самої смерті. Жіночі руки приготували до погребіння і пречисте тіло Його. Жінки були й першими провісницями радості Воскресіння Христового. Жіноча душа завжди тягнулася до Бога і вмiла зворушливо любити Його.

Сестра пророка Мойсея Маріам склала першу натхненну пісню Богові. Через багато віків друга Маріам – Пресвята Діва – прорекла «Величає душа Моя Господа, і зрадів дух Мій у Бозі, Спасі Моїм» (Лк. 1, 46–47). Жінці-самарянці вперше звістив Христос найвище духовне вчення про Бога, серед слухачів проповіді Христової Марфа і Марія, хананеянки, галилеянки. Серед тих жінок, які присвятили своє життя і труди поширенню християнської віри, святі мучениці Віра, Надія, Любов, Софія, Єкатерина, Анастасія, Варвара і неосяжний сонм інших мучениць, що безбоязно і мужньо, не лякаючись смерті, сповідували Христа. Облагоділяли свої народи християнською вірою цариця Єлена в греко-римському світі, просвітителька Грузії свята рівноапостольна Ніна, Феодора – в Болгарії, Людмила – в Богемії, Дамбровка – в Польщі, в Київській Русі-Україні – благовірна княгиня Ольга. Годі перелічити, скільки матерів, сестер і дружин – святих жінок – своїм благочестям і вірою впливали на суспільне життя і допомагали поширенню віри Христової. Завершується проповідь зверненням, яке ніколи не втрачає актуальності: «Любов – найголовніше почуття, яким живе жінка. Підтримуйте його, чоловіки, не тільки щодо себе, своїх егоїстичних чуттєвих бажань, а надайте цьому почуттю любові вищого змісту, спрямовуйте його до Бога, до високої мети християнської сім'ї – і ви врятуєте людство, оздоровите його духовно. Не забувайте, що, як священник у вітварі, так мати – священнодіє в душі дитини. Вона своїм серцем животворить цю душу і підносить її. Любіть же своїх жінок і бережіть їх!».

Людина відповідає не лише за свої вчинки, нерідко і її неблагочинна діяльність позначається на житті наступних поколінь. У проповіді «Хвороби часто бувають наслідком гріха» наведені пророчі слова, сказані Христосом-Спасителем розслабленому: «Ось, ти одужав; не гріши більше, щоб з тобою не трапилося чого гіршого» (Ін. 5, 14). Коментуючи

наслідки гріха фактами біблейської історії, святійший Філарет підсумовує розповідь словами Господа до грішників: «Я Господь твій, що карає дітей за провину батьків аж до третього і четвертого роду», звертається до нас з наставленням: «Дорогі браття і сестри! Треба боятися гріха більш за все на світі. В будь-якому місці Бог присутній не тільки Своєю милістю і любов'ю, але і правосуддям».

Серед негативних якостей немічної людської природи, які засуджуються Святим Письмом, є гнів. У проповіді «Слово про шкідливість гніву», аналізуючи причини такого психічного стану, духовний пастор, посилаючись на історичні факти, застерігає: «Хто у гніві зробив щось добре? Хто, не маючи лагідності й довготерпіння, показав будь-яке добродійство і перемогу над собою? Ніхто! Бо якби апостоли безрозсудно обурювались і гнівались на грішників, вони нікого не наставили б на путь спасіння і нікого не привели б до Христа. Хоч іноді й вони обурювались на тих, що грішили, однак без люті й не у безпам'ятному гніві, а з довготерпінням молилися Богу за грішників, щоб Господь наставив їх і виправив їхнє життя. Бог передбачливо створив бджолину матку без жала. Бо якби вона мала його, всіх бджіл знищила б».

Гадаємо, доречними для нас у стриманні гніву будуть і зараз згадані поради св. Григорія Богослова: «Як же утриматися, щоб не спалахнути гнівом від чужого гніву, як вогнем від вогню?..

1. Негайно треба звернутися до Бога з молитвою, щоб Він погасив у нас гнів Своєю силою, а нас помилував, бо ми нічого не зробили поганого іншим. І в той же час треба покласти на себе хресне знамення, якого бояться і від якого тремтять усі сили зла.

2. Приготуйся до боротьби з тим, хто став причиною гніву, а не з тим, хто піддався гніву, щоб тобі, добре озброєному, легше було перемогти пристрасть гніву. А що значить перемогти? Байдуже перенести зовнішню перемогу над собою.

3. Не забувати про своє походження, ким ти був, ким став і що з тобою буде у старості й після смерті. Не думай про себе дуже високо і багато, сам себе оцінюй належно. Бо смиренний байдуже переносить перемогу над собою, а гордовитий нікому не поступається.

4. Знай, що життя наше ніщо, і всі ми не безгрішні судді добрих і злих вчинків. Коли щось погане для нас, це ще не значить, що воно погане для Бога. А коли щось добре для нас, то це не означає, що воно приємне для Господа. Одне, без всякого сумніву, погане – це злопам'ятство.

5. Треба мати більше розсудливості: якщо немає ніякої правди у тому, що про нас каже людина у гніві, то не треба турбуватися, тому що її слова нас не стосуються. А якщо це правда, значить, ми самі зробили

собі кривду, і тому не треба гнівитися даремно.» Після таких аргументів годі не погодитися з висновком проповідника: «Тяжко боротися з гнівом, але треба. Нехай дійсно сонце не заходить у гніві нашому».

«Коли образа розпалює твоє серце, згадай про Христа і Його рани; розсуди, чи те, що ти терпиш, більше за те, що перетерпів Владика; і тоді, як водою, погасиш свою скорботу», – переконує св. Григорій Богослов. І святійший патріарх у проповіді «Треба прощати провини винуватцям нашим, як і Христос прощає гріхи наші» закликає: «будемо миритися зі своїми супротивниками, поки ми з ними на цій дорозі земного життя, щоб відновити мир з Богом. Будемо поблажливими одне до одного і прощатимемо взаємно, якщо хто на кого має гнів або образу, щоб і Бог у Христі простив нас (Кол. 3, 13)». Адже у нашому бурхливому суспільному житті вкрай необхідні примирення різних політичних партій, різних суспільних угруповань задля розбудови і утвердження Української незалежної демократичної держави.

Розмірковуючи про ритуал поминання померлих, що своїм початком сягає сивої давнини, у проповіді «Про зішестя Ісуса Христа до пекла» йдеться про значення ходіння на кладовища, розкривається глибокий філософський сенс цього дійства: «Там, на могилах, християни відчувають себе ближче до своїх померлих батьків, матерів, братів і сестер. На могилах яснішими стають спогади про них, живіше б'ються любов'ю до них серця і гарячішою буває молитва. Могили близьких серцю є для живих священним місцем, яке з благоговінням охороняється і оберігається. Могили можуть сказати багато повчального для живих. Вони красномовно нагадують про швидкоплинність земного життя, про неминучість для всіх людей смерті й про нашу небесну вітчизну. Тут сильніше відчувається необхідність виправити гріховний спосіб життя і потурбуватися про вічність».

Звертаючись до вірних, пастор застерігає і від деяких поглядів тих християн, які вважають за непотрібне і даремне молитися за померлих. Адже у Святому Письмі Ісус Христос ясно каже, що «Бог не є Бог мертвих, а живих» (Мф. 22, 32). А це означає, що коли живі моляться за живих, то хто може заборонити їм молитися за померлих, які перед Богом живі. І ще одне досить слушне зауваження, врахувати яке слід нам усім і не впадати до іншої крайності, а саме: «Нерідко бувають випадки, коли замість молитви на могилах відбувається звичайне пияцтво. Таке поминання не приносить користі ні померлим, ні живим».

Треба завжди молитися Богу перед вживанням їжі – тема однієї з проповідей: «Їжа – це дар Божий. – говорить у ній. – Їжа – це життя, а життя є дійсно дар Божий, бо ніхто не має влади над своїм життям.

І як не пояснювала б наука причини смерті людини, Владикою життя і смерті залишається Бог. Саме тому, перед таким важливим актом як вживання їжі, а вона дає нам життя, обов'язково треба молитися Богу. Вживання їжі – це своєрідне священне дійство... перш ніж сісти за стіл, обов'язково треба помолитися Богу. Коли ученики запитали Спасителя, як треба молитися, Господь дав молитву, яку ми називаємо молитвою Господнею, або «Отче наш». В цій молитві є такі слова «Отче наш... хліб наш насущний дай нам сьогодні». Що це значить? Це значить, що насущний хліб треба просити у Бога кожного дня».

Посилаючись на преподобного Єфрема Сиріна, який вважав мало-вірною як невірною, святійший патріарх стверджує: «Хто увірував у Бога, той не повинен піддаватися сумнівам». Обгрунтовуючи зміст слів Святого Письма «Хто не прийме Царства Божого, як дитя, той не ввійде в нього» (Лк. 18, 17), Філарет роз'яснює: «Як це розуміти? А ось як: у простоті серця, без роздумувань і вагань. Безпристрасний аналіз не застосовується до віри... віра сама собою задовольняє усі потреби людини. Тут відбувається те ж саме, що й з тим, хто покуштував приємну і здорову їжу. Скуштувавши одного разу, людина знає, що страва придатна, і вживає її... Так і віруючий знає істинність віри на своєму особистому безпосередньому досвіді. Сама віра вселяє в нього непохитне переконання, що вона правильна». Як не згадати висловлювання святійшого патріарха, які стали вже афоризмами: «Віра повніше охоплює людське життя, ніж розум», «Віра надасть нам можливість перемогти всі негаразди сьогоднішнього життя».

Від серця до Бога навіпростець дорога, кажуть у народі. І тому звернення в одній із проповідей: «нехай у душі кожного з нас народжуються любов і мир – церковний, національний і сімейний. Адже воістину, хто має любов, той сам стає джерелом правди і справедливості», сприймається як дороговказ у житті.

Проповіді нашого духовного пастиря патріарха Філарета належать до скарбниці церковних пам'яток.

Нині так склалося, що Україна опинилася у центрі уваги світової спільноти. Хоча будемо відверті, наша країна (до речі, буде слушно донести до шанованої громади глибинний внутрішній зміст самої назви «Україна», що містить такі поняття: унікальна – unicus – єдиний у своїй винятковості, і народ – natio) впродовж тисячолітнього часового відтинку не полишала європейського простору, була невід'ємною частиною міжнародних відносин з державами цього континенту. До речі, Прадавню Русь, з якої витоки власне Української держави, знали і поважали не тільки в Європі, а й в усьому світі. Цьому сприяла передусім духовна

дипломатія. Дев'ятнадцять випусків наукового щорічника «Україна дипломатична» – це знакова без перебільшення подія у духовному житті українського суспільства, а також у міжнародному вимірі.

Нагадуємо, що ще за часів Київської Русі, тобто десять століть у міжчасі наша країна була знана не лише в Європі, а й далеко за її межами. Українство як самодостатня нація, доброзичлива та гостинна і водночас амбітна та безстрашна, коли йдеться про власну гідність. Долею судилося пройти тернистий шлях до набуття державної самостійності. Так склалося, що Україна підпала у часовому вимірі у залежність до російської імперії, і ця велика історична кривда тяжіє над українським народом і нині.

З кожним наступним роком у незалежній Україні більшає кількість посольств, консульств та міжнародних організацій, прирівняних до них, які прибули в нашу державу не на один день, а надовго. Це відчувається в усьому. І в тому, що приміщення для дипломатичних місій вони підшують вже з більшою примхливістю та ретельністю, що відносини з державними, громадськими, приватними організаціями, фірмами та особами вони будують відповідальніше.

Скажімо так, пройшов час ейфорії перших років здобуття Незалежності і настав час збереження, востання цього, для деякого незвичного поняття, в нашу свідомість і в свідомість наших партнерів.

Але, говорячи про Україну, треба ще і ще раз пам'ятати: наша держава на політичній карті світу – країна водночас нова і давня. Ми не є утворенням ні з чого, на пустому місці, це не «Tabula rasa», як дехто намагається представити.

Країна з багатовіковими традиціями, прадавнім культурним корінням, усталеними звичаями, винятковою за співучістю мовою – все це надає Україні особливого значення серед світових держав.

Неприхована зацікавленість дипломатами нашою історією, нашими святинями ще раз підкреслює надзвичайне положення української культури. Те, що у нас є що показати, ні в кого не викликає сумнівів. Це відбувається наче само по собі. Інколи ми не замислюємось, що далеко не кожна держава може похвалитись мозаїками та фресками XI–XII ст. у такому обсязі, як вони представлені в Софіївському соборі або Кирилівській церкві, цілим сонмом святих нетлінних останків у підземних лабіринтах Києво-Печерського монастиря.

Узагалі, Київ – столиця незалежної України, місто не просто з усталеними традиціями світового християнського паломництва, це один з найбільших центрів духовності на сході Європи. Місто – освячене апостольським промислом, пророковане Андрієвим словом, спричинене ба-

готовіковою дохристиянською культурою, місто храмів і монастирів. Це своєрідний згусток пізнання внутрішнього енергетичного коду нації.

Можна сперечатись про те, яке місто кому ближче по духу. Звичайно, місце народження для кожної людини освячене ореолом особливості, інакше бути їй не може, інакше людина втрачає свій виток і блукає по світу, наче Агасфер, не знаходячи спокою.

Але Київ залишається для всіх неперевершеним джерелом духовної спадковості наших людей.

Не любити Київ неможливо. І місто, відчуваючи любов людей до нього, перевтілюється. Вже виграє золотавими банями сплюндрований, знищений нанівець в 30-ті роки ХХ ст. Михайлівський Золотоверхий монастир, уже постала з руїн оспівана в «Слові о полку Ігоревім» церква Богородиці Пирогощої. А попереду нові відтворення.

Україна багато страждала, багато горювала, але завжди залишалась веселою, квітучою, яскравою.

Зарубіжні дипломати ніколи не задумувались, чому наші святині не несуть смутку, а тільки радість, чому іноземці, а зокрема дипломати, постійно тяжіють до пізнання нашого історичного минулого.

Освідчені люди, а дипломати саме такими й є, вони інтуїтивно відчувають можливість внутрішнього духовного збагачення в нашій країні, на нашій землі.

Святині нашої Вітчизни вагомі і різноманітні. У наших золотих скарбницях-музеях віддзеркалюється культура Сходу і Заходу.

Представники дипломатичного корпусу люблять подорожувати. Перших осіб, котрих іменують Надзвичайними і Повноважними Послами і які представляють свою державу у нас в Україні, цікавить широкий спектр питань.

І для того, щоб бути гідним представником, вони у постійному пізнанні, постійному пошуку джерел духовності.

Чи подобається іноземним посланникам Україна? У більшості своїй – так! Дехто по-хлоп'ячому закохується в неї на все життя. І коли після закінчення терміну перебування вдається знову приїхати в Україну, треба бачити їхні обличчя, сповнені радості і вдячності долі, що знову подарувала їм можливість зустрітись з неймовірною красою, в якій нам даровано жити, в якій наше коріння, в якій наша любов, в державі, що називається Україна. Сьогодні, коли рік за роком збігає друге тисячоліття, коли людство, зосередившись, намагається опанувати пройдений шлях земний, коли виношуються нові плани побудови суспільства, надзвичайної ваги набуває питання збереження духовності – цього одвічного джерела кожного народу.

Скільки б не сперечались представники різних відомчих структур, що первісне: економіка чи політика, військовий потенціал чи банківська справа, можна відповісти – все взаємопов'язано, але понад усе – це духовність народу. Бо, втративши духовність, народ перестає існувати, а немає народу – немає і держави. Вона просто зникає з карти світу, як це вже бувало в історії людства.

В Україні духовність завжди підтримувалась завдяки такій інституції, як церква. Для народів нашої держави духовні пастирі були чи не найпершими провідниками, а храми – останнім захистом від нападників.

І вся ця робота у підтвердженні позицій незалежності України об'єднується високою ідеєю духовності нашого народу, огортається єдиним омофором Матері-Заступниці.

Проблема створення Української Помісної Церкви, як і думки Великого Українця, ієрарха, залишаються на часі і в самостійній Україні. Від її вирішення залежить подальший процес українського державотворення, національного самоутвердження України у світовому співтоваристві.

Подаємо деякі висловлювання Святійшого Патріарха:

«Нині, коли Україна обрала незалежний шлях, постало питання про утворення своєї незалежної помісної Церкви. Таким чином, Українська Православна Церква Київського Патріархату є продовжувачем тисячолітньої історії українського православ'я, тоді як УПЦ Московського Патріархату є складовою частиною Російської Церкви, а значить, і чужої держави. Та оскільки кожна країна хоче мати свою незалежну Церкву, то нині йде процес становлення Київського Патріархату».

«У Москві ніколи не приховували того факту, що єдність адміністративної структури РПЦ на території колишнього СРСР там розглядають як важіль політичного впливу на пострадянський простір, в тому числі – на Україну. Важіль, який використовується з однією метою – повернути втрачену Кремлем у 1991 р. владу над нашим народом. Важіль, який дозволить втілити середньовічну теорію про «Москву – Третій Рим» – духовний і, що головне, політичний центр для всіх слов'ян і всіх православних.

Тому для Москви так важливо за будь-яку ціну і будь-якими методами зберігати владу Московського патріархату над Україною. Як бачимо, це бажання продиктоване не церковними, а суто політичними мотивами.

Хочу підкреслити – ми не пропагуємо ненависті до росіян чи Російської держави, як нам це закидають опоненти. Ми лише критично ставимося до дій нинішньої російської політичної і церковної влади, що прагне позбавити Україну незалежності. Український і російський народи ми вважаємо братніми народами, які повинні жити в мирі, як добрі

сусіди. Ми маємо багато спільних сторінок історії, ми є носіями схожих мов і близьких культур. Між нами не повинно бути ворожнечі й протистояння.

Але ми – різні народи. Різні, як різними є дорослі брати, що хоч і належать до однієї родини, але прагнуть мати кожен свою сім'ю і будувати своє життя згідно власного світогляду.

Всім час нарешті усвідомити: Україна – не Росія!».

Оглядаючи побіжно творчий доробок визначних українських церковних проповідників ХХ ст., можна визначити основні вимоги, що склалися у духовенства до проповідницького мистецтва, а саме: «добре виголошення повинно відзначуватися трьома прикметами, які відповідають трьом головним цілям проповідника: 1) проповідник мусить слухачів повчати — виявити своє знання даної правди і виразно їм її викласти; 2) проповідник мусить слухачів захопити — викликати в них до проповідуваної правди і до свого викладу повагу й авторитет; 3) проповідник мусить своєю проповіддю слухачів зворушити, тобто мусить виявити духовну силу і свою власну, і своєї проповіді».

І, безперечно, буде доречною думка українського історика Арсена Зінченка, що «яскрава проповідь з'являється там, де є яскрава особистість пастора».

Святійший Патріарх своєю діяльністю закликає нас крокувати з духовністю у третє тисячоліття, лише тоді зможемо втілити у реальність гасло «Бог породив вільну Україну, він приведе її до могутності». А це можливо лише за умови: «Якщо людство не поставить у своєму житті і діяльності на своє місце, якщо в центрі історії буде стояти людина, а не Бог, і якщо Бога люди не будуть сприймати як особистість, а не тільки як безлике божество, розлите у всесвіті. То у третьому тисячолітті наша цивілізація піде шляхом самознищення. Кожна людина стоїть перед вибором життя або смерті, добра чи зла. І від людства залежить, який шлях обрати у III тисячолітті».

Зійшло Боже благословення на втілення духовних задумів Патріарха. 15 грудня 2018 року було створено Єдину Українську Церкву. Предстоятелем новоутвореної Церкви переважною більшістю голосів обрано Переяслав-Хмельницького, Білоцерківського митрополита Єпіфанія Доменка з новим титулом найменування: Митрополит Київський і всієї Руси-України. За нашим іменником зберігається титул, який має найменування Святійший Патріарх Київський і всієї Руси-України. Тож будемо жити і діяти, сповідуючи поради і настанови нашого духовного пастора.

КРИНИЦЯ БОЖЕСТВЕННОЇ МУДРОСТІ

ВИСЛОВЛЮВАННЯ СВЯТІЙШОГО ПАТРІАРХА КИЇВСЬКОГО І ВСІЄЇ РУСИ-УКРАЇНИ ФІЛАРЕТА

Душа

Якщо наша душа безсмертна, а померле тіло воскресне, то ми не даремно працюємо і чинимо добро. Наші діла підуть за нами у вічність. Там ми одержимо нагороду за подвиги на землі. Якщо є воскресіння мертвих, то ми не повинні нарікати на скорботне життя, що випадає нам, бо ми знаємо, що настане час, коли ті, що плачуть, утішаться, а той, хто перетерпить все до кінця, спасеться. Якщо є воскресіння, то не треба скаржитися на коротке земне життя і слід без жаху дивитися на свою смерть, бо за гробом відкривається безкінечне блаженне життя.

Віра

Віра у загальне воскресіння померлих породила звичай здійснювати поминання померлих у храмі й на могилах у понеділок і вівторок, починаючи з Фоминої неділі. Він бере початок з найдавніших часів. «Для чого отці наші встановили збиратися нам на кладовищі? – запитує св. Іоан Золотоустий. І відповідає: Тому, що сьогодні Ісус Христос зійшов до мертвих».

З цих слів вселенського учителя, який жив у IV – на початку V ст., видно, що звичай поминання померлих після Пасхи дуже давній.

Сенс ходіння на кладовища до могил померлих полягає в тому, що ми поспішаємо поділитися радістю Воскресіння Христового з нашими померлими.

Тому ми кладемо на їхні могили крашанки або писанки – ці символи воскресіння. Спонукувані любов'ю до своїх померлих, близьких за кров'ю та вірою, християни посилюють свої молитви за них до воскреслого Христа. В пам'ять про померлих християни супроводжують свої

молитовні поминання милостинями і ділами благодійництва. Як багато християнської любові у цих молитвах про померлих братів і сестер – любові, яка, за ап. Павлом, простягається за межі земного життя! Там, на могилах, християни відчувають себе ближче до своїх померлих батьків, матерів, братів і сестер. На могилах яснішими стають спогади про них, живіше б'ються любов'ю до них серця і гарячішою буває молитва. Могили близьких серцю є для живих священним місцем, яке з благоговінням охороняється і оберігається. Могили можуть сказати багато повчального для живих. Вони красномовно нагадують про швидкоплинність земного життя, про неминучість для всіх людей смерті й про нашу небесну вітчизну. Тут сильніше відчувається необхідність виправити гріховний спосіб життя і потурбуватися про вічність.

Пасхальне поминання померлих дає привід звернути увагу на помилку тих християн, які вважають за непотрібне і даремне молитися за померлих. Ця помилка є результатом поверхового знання християнства. У Святому Письмі Ісус Христос ясно каже, що «Бог не є Бог мертвих, а живих» (Мф. 22, 32). А це означає, що коли живі моляться за живих, то хто може заборонити їм молитися за померлих, які перед Богом живі.

Не меншою помилкою є недостойна поведінка віруючих і невіруючих на могилах померлих. Нерідко бувають випадки, коли замість молитви на могилах відбувається звичайне пияцтво. Таке поминання не приносить користі ні померлим, ні живим.

Православні християни не повинні забувати, що вони приходять на могили своїх близьких помолитися за них і виявити до них свою любов. Не будемо, дорогі браття і сестри, оскверняти благочестиві древні православні звичаї недостойною поведінкою на священних могилах наших померлих!

Віра для духовного життя людини необхідна, як для тіла повітря. Без віри душа духовно вмирає. Ми з'єднуємося з Богом через віру. Віра є підґрунтям для молитви. А якби ми не вірили, то ми не могли б молитися.

Отже, віра є наймогутнішою духовною силою, яка створила певні умови для народження від Пресвятої Діви Марії Сина Божого.

Що ж таке віра? У чому її сутність? Відповідь на ці запитання дає ап. Павло. Він говорить, що віра є впевненість у здійсненні того, чого ми чекаємо; впевненість в існуванні того, чого ми не бачимо (Євр. 11, 1). Віра є природна властивість душі, як розум і почуття. Без неї неможливе духовне життя людини. У повсякденному житті люди керуються більше вірою, ніж розумом. Ми здобуваємо знання більше довірою до інших, ніж власним досвідом. Якою іншою силою, як не вірою, люди перемага-

ють усі труднощі на своєму життєвому шляху? Без віри людина не може ступити і кроку в житті. Без віри вона не може ні здобути знання, ні взятися за будь-яку справу. Лише віра робить людину непохитною.

Але головним предметом віри є не земне, не сучасне. Вона відкриває нам цінності вічні, які людина не може досягнути своїм розумом. Там, де людський розум безсилий, діє віра. Вірою ми пізнаємо створення світу. Ап. Павло говорить: «Вірою пізнаємо, що віки, створені Словом Божим» (Євр. 11, 3). Віра відкриває нам майбутнє світу і людства і надає впевненості у здійсненні обітниць Божих. Віра з'єднує нас з Богом, вводить у нашу душу Бога. Віра творить релігію. Тому віра і релігія є майже синонімами, бо означають по суті одне і те саме.

Віра повніше охоплює людське життя, ніж розум. Вона торкається таких глибин буття, як народження і смерть людини, як ставлення її (людини) до Бога, як гріх, чесноти, падіння і спасіння. Все це є предметом віри. Світлом Божества віра освітлює все життя людини. Вона відкриває найвищу мету життя. Віра шукає Бога, знаходить Його і тягнеться до Нього. Віра у Христа-Спасителя сліпим відкривала очі, хворих зціляла і мертвих воскрешала.

Гнів

Господь добре знає нашу немічну природу, яка без гніву не може обійтися, тому ап. Павло говорить: «Гніваючись, не грішьте: нехай сонце не заходить у гніві вашому» (Еф. 4, 26). Апостоли під час проповіді Євангелія терпіли образи й гоніння. І в чому знаходили вони заспокоєння? У молитві. У молитві душа заспокоюється, хвилювання затихають і образа минає. Про що треба молитися в цей час? Звичайно, не про те, щоб Бог помстився за вашу образу, а щоб дав силу перетерпіти й забути її.

Гнів часто перетворюється на злобу й злопам'ятність, коли довго утримується в серці людини. Тому Господь повелів швидко його припиняти, щоб він не переріс у ненависть і злобу і через це не додалося до одного зла ще одне. Тому треба, щоб сонце не встигло зайти, поки ми гніваємося. А апостол до цього додає: «І не давайте місця дияволу» (Еф. 4, 27). Пожежа, коли її не гасять, знищує багато будинків; так і гнів якщо швидко не припинити його, то він багато принесе зла і стане причиною лиха. Тому апостол умовляє нас, щоб ми якомога швидше викидали гнів з нашого серця, щоб він, набравшись сили, не зробив нам більшої шкоди й не погубив і тих, на кого ми гніваємося, й нас самих.

Подивіться на гнів збоку, які ознаки він має. Що робить людина у гніві? Вона обурюється і шумить, іноді кляне і лає саму себе, шматує все, що потрапляє під руки, б'є не лише інших, а й себе, вся трясеться,

як у лихоманці; одним словом, вона схожа на біснுவатого. Якщо зовнішній вигляд гнівливої людини такий неприємний, то що відбувається в її бідній душі? Як мучить її біс гніву! Бачите, яке страшне пекло криється в душі і як гірко страждає людина від гніву.

Як гнів, так і злоба народжуються від безмірного самолюбства. Самолюбець у всьому шукає своєї користі, слави й честі. І якщо він бачить перешкоди своїм намірам і бажанням, його охоплює гнів на того, хто перешкоджає йому.

Хто у гніві зробив щось добре? Хто, не маючи лагідності й довготерпіння, показав будь-яке добродійство і перемогу над собою? Ніхто! Бо якби апостоли безрозсудно обурювались і гнівались на грішників, вони нікого не наставили б на путь спасіння і нікого не привели б до Христа. Хоч іноді й вони обурювались на тих, що грішили, однак без люті й не у безпам'ятному гніві, а з довготерпінням молилися Богу за грішників, щоб Господь наставив їх і виправив їхнє життя.

Бог передбачливо створив бджолину матку без жала. Бо якби вона мала його, всіх бджіл знищила б. Це приклад для тих, хто начальствує. Бо начальникові зовсім не слід вдаватися до сліпого нерозумного гніву й люті, щоб не калічити цим душі підлеглих, тому що зло треба перемогти добром, а не злом, бо як вогонь не погасиш вогнем, а тільки водою, так і гнів неможливо подолати люттю. Гнів можна перемогти тільки лагідністю, смиренням і довготерпінням.

Св. Григорій Богослов так повчає тих, хто хоче боротися з гнівом:

«Як же утриматися, щоб не спалахнути гнівом від чужого гніву, як вогнем від вогню? Бо однаково погано, як самому спочатку розгніватися, так, однаковою мірою, прийти в гнів через чужий гнів.

1. Негайно треба звернутися до Бога з молитвою, щоб Він погасив у нас гнів Своєю силою, а нас помилував, бо ми нічого не зробили поганого іншим. І в той же час треба покласти на себе хресне знамення, якого бояться і від якого тремтять усі сили зла.

2. Приготуйся до боротьби з тим, хто став причиною гніву, а не з тим, хто піддався гніву, щоб тобі, добре озброєному, легше було перемогти пристрасть гніву. А що значить перемогти? Байдуже перенести зовнішню перемогу над собою.

3. Не забувай про своє походження, ким ти був, ким став і що з тобою буде у старості й після смерті. Не думай про себе дуже високо і багато, сам себе оцінюй належно. Бо смиренний байдуже переносить перемогу над собою, а гордовитий нікому не поступиться.

4. Знай, що життя наше ніщо, і всі ми не безгрішні судді добрих і злих вчинків. Коли щось погане для нас, це ще не значить, що воно

погане для Бога. А коли щось добре для нас, то це не означає, що воно приємне для Господа. Одне, без всякого сумніву, погане – це злопам'ятство.

5. Треба мати більше розсудливості: якщо немає ніякої правди у тому, що про нас каже людина у гніві, то не треба турбуватися, тому що її слова нас не стосуються. А якщо це правда, значить, ми самі зробили собі кривду, і тому не треба гніватися даремно».

Тяжко боротися з гнівом, але треба. Нехай дійсно сонце не заходить у гніві нашому.

Їжа – це дар Божий. Їжа – це життя, а життя є дійсно дар Божий, бо ніхто не має влади над своїм життям. І як не пояснювала б наука причини смерті людини, Владикою життя і смерті залишається Бог. Саме тому перед таким важливим актом, як вживання їжі, а вона дає нам життя, обов'язково треба молитися Богу. Вживання їжі – це своєрідне священне дійство. В монастирях під час трапез читають Святе Письмо або Життя святих. За трапезою не дозволяється розмовляти. Народні звичаї теж не дозволяють за столом порушувати тишу. Все це свідчить про те, що вживання їжі – важлива дія у повсякденному житті. Чи не заради їжі працює людина?

«В поті лица твого їстимеш хліб твій», – сказав Бог першим людям, які згрішили перед Ним. Саме тому, що вживання їжі є таким важливим дійством у житті людини, перш ніж сісти за стіл, обов'язково треба помолитися Богу. Коли ученики запитали Спасителя, як треба молитися, Господь дав молитву, яку ми називаємо молитвою Господньою, або «Отче наш». В цій молитві є такі слова «Отче наш,.. хліб наш насущний дай нам сьогодні». Що це значить? Це значить, що насущний хліб треба просити у Бога кожного дня.

Їжа може бути не тільки джерелом життя, але й джерелом хвороб і навіть смерті. І ми всі це добре знаємо. Тому треба просити Бога, щоб наша їжа не стала причиною хвороби. Нестриманість у їжі, тобто надмірне її вживання – є гріх з моральної точки зору, і веде вона – ця нестриманість – до хвороби. Якщо у когось не вистачає духовної сили для стриманості в їжі, треба молитися Богу, щоб Він дарував її. Не випадково і медицина виступає за здоровий спосіб життя, за культуру в споживанні їжі. Продукування їжі залежить не тільки від землі, а й від людської праці. Праця землероба ніколи не завершилась би успіхом, якби Господь не посилав своєчасно на його ниву дощ і сонячне тепло. Саме це мав на увазі Господь Ісус Христос, коли сказав, що Отець Небесний посилає дощ і сонце праведним і грішним. Та землероб не міг би й працювати, якби Господь не дарував йому сили для праці.

І всі ми хіба мали б усе потрібне для життя, якби Господь не дарував одному душевну доброту, другому міцні тілесні сили, третьому гарну освіту, четвертому благодійників. Значить, все від Бога: чи свій, чи чужий хліб ми їмо. Тому кожна людина, ким би вона не була, повинна молитися Богу перед споживанням їжі та після неї.

Хто молиться не механічно, не абияк, а з увагою і благоговінням, той через молитву закликає благословення Боже на свою їжу, тому споживає її з користю для свого здоров'я. Молитва робить їжу не тільки корисною, а й приємною. З молитвою і проста їжа стає кращою за вишукані страви багатів і черевоугодників.

Любов

Він дарує нам не тільки життя, але й любов. Любов є дар Божий, і його треба берегти й постійно, як каже ап. Павло, «підігрівати». Любов треба берегти. Люди часто втрачають любов, і втрачають тому, що не шанують.

Любов – це велика сила. Недаремно кажуть, що вона сильніша за смерть. І це правда! Мученики віддавали своє життя з любові до Христа. Люди віддають своє життя не тільки із любові до Бога, але й з любові до ближніх. Недаремно Господь сказав: «Немає більше від тієї любові, як хто душу свою покладе за друзів своїх» (ін. 15, 13). Люди, які мають любов, є блаженними уже тут, на землі; вони скуштували початок того, про що говорить ап. Павло, коли був піднесений до третього неба і відчув таке, що не можна переказати (2 Кор. 12, 4).

Любов у земному житті – це не тільки блаженство, а точніше, не стільки блаженство! Описуючи якості любові, ап. Павло говорить: «Любов довготерпить, милосердствує, любов не задрить, любов не вихваляється, не пишається, не безчинствує, не шукає свого, не гнівається, не замишляє зла, не радіє з неправди, а радіє істині; усе покриває, всьому йме віру, всього сподівається, все терпить. Любов ніколи не минає» (1 Кор. 13, 4–8).

«Як хочете, щоб робили вам люди, так і ви робіть їм» (Лк. 6, 31).

Людина за своєю природою є суспільною істотою. Від колиски й до могили вона постійно обертається серед подібних до себе людей, безперервно спілкується з ними.

Сім'я, друзі, знайомі, товариші по роботі, нарешті, просто сторонні люди, з якими неминуче зустрічається людина, – всі вони створюють таку різноманітну сітку стосунків, що людині часом важко визначити, як їй правильно діяти. До того ж усі люди різні й неповторні за своїми характерами. Кожен з них має свої власні особливості: один розумний і

освічений, інший – маловихований; один викликає повагу, інший – байдужість чи навіть гидливість; один для нас корисний і необхідний, інший сам залежить від нас і чекає на допомогу; один прихильно ставиться до нас і покровительствує, інший виявляє явну неприхильність, зловтішається, пригноблює; врешті, в одного Христос такий, в іншого – інакший. Таке безконечно різноманітне людство. Скільки потрібно терпіння, тактовності, спритності, гнучкості, хитрувань, нерідко – неправди і лицемір'я, щоб, враховуючи зазначені особливості людини, з кожним підтримувати і зберігати добрі стосунки.

Вільно чи невільно людині доводиться зважати на вимоги часу і обставини. Вона постійно змінює своє ставлення до людей, прийоми спілкування і настрої. Невже все це нормально? Чи є в таких діях людини що-небудь євангельське, християнське? І невже не можна спростити і звести до єдності всю цю складну плутанину стосунків, побудувати їх на твердому і загальнолюдському принципі?

Не тільки можна, але й треба!

До цього закликає всіх нас Господь наш Ісус Христос. Він говорить: «Як хочете, щоб робили вам люди, так і ви робіть їм». Яке просте і природне розв'язання питання! Яке глибоке знання людської душі, її властивостей і законів! І в той же час ви відчуваєте, що це можна виконати. Тут вимога вищої правди мудро погоджена з простим життєвським розрахунком.

Уявімо собі хоча б на мить, що всі люди стали б жити і діяти за цією заповіддю Христовою і виконувати її неухильно. Як відразу ж змінилось би життя на землі! Як легко і вільно стало б дихати у цій чистій, оновленій моральній атмосфері! Неначе із задушливого, смердючого і темного підвалу ви вийшли на свіже, здорове повітря. Тоді самі собою зникли б з лиця землі злі примари, які постійно тримають нас у страху і насторожі. Війни, вбивства, злочини, насильство, грабунки і всі види зла, – усе це стало б неможливим. Одним словом, тоді сам собою настав би золотий вік, про який з незапам'ятних часів марно мріють люди.

У чому ж таємниця цієї заповіді? І від чого залежить така могутня і благодатна сила цього простого за суттю християнського принципу? Сила його в тому, що він ґрунтується на загальних для всіх людей засадах любові, на яких тримається світ і які дивними небесними пахощами духмяніють у всьому вченні Христовому. Ця заповідь є не що інше, як видозмінене і послідовне розкриття іншої, подібної до неї, заповіді Божої: «Полюби ближнього твого, як самого себе». В обох цих заповідях одна й та сама думка – в одній просто сказано «Люби ближнього, як самого себе», а в іншій Господь немовби додає і пояснює: «І тому роби

і поведься з ним так само, як ти бажав би, щоб інші робили з тобою».

«Яка свята, ідеальна, але недосяжна мрія! – Скаже дехто. – Це може бути можливим тільки на небі, але ніяк не на грішній землі, де все побудовано на взаємній боротьбі й егоїзмі». Такі люди забувають, що там, де не вистачає природних сил людини, їх немовби доповнює благодать Божа.

І «що неможливе для людини, – говорить Господь, – те можливе Богу». Не передрікаючи майбутнього і не соромлячись сумного сьогодні, хай кожна людина мірою своїх сил працює сама над собою і покладе від себе хоча б один камінь у цю велику будову священного храму любові. Заповідь Божа звернена не до якогось невиразного, абстрактного людства, а до кожного з нас особисто. Кожна людина особисто несе відповідальність за її виконання. Тому, не озираючись на інших і не осуджуючи їх, йдімо неухильно до вказаної нам мети кожний своєю дорогою і намагаймося втілити цю заповідь у своєму житті. Крапля, що падає постійно, роздроблює камінь. Так і ми постійними і наполегливими зусиллями, з допомогою Божою, можемо поступово зруйнувати у своєму серці штучно створені перешкоди, що відділяють нас одне від одного. Благодать Божа і наші зусилля допоможуть нам злитися з ближніми у тому доброзичливому почутті, яке ми відчуваємо самі до себе.

Давайте користуватися для цього кожним випадком, що трапляється нам у житті, а вони незліченні. Чи побачимо чуже горе – примусимо себе перестраждати його так само глибоко й щиро, як своє власне. Чи зустрінемо людину, яка сяє радістю і щастям, – порадіємо разом з нею без заздрощів і нещирості, немовби ця радість трапилася з нами. Народна мудрість говорить: розділене горе – півгоря, а розділена радість – подвійна радість. Хай чужа біда буде для нас такою ж близькою, як і своя. Чуже ім'я і достоїнство повинні бути такими ж недоторканими, як і наші власні, і так далі без кінця. Це й буде означати – любити ближнього, як самого себе. І в ім'я цієї любові треба ставитися до людей так, як ви хочете, щоб до вас ставились інші.

Далеко ще той блаженний час, коли ця свята заповідь Божа увійде у загальну свідомість, у плоть і кров людства. Наша справа – сприяти цьому, наскільки це від нас залежить, у свій час і на своєму місці. А що буде далі, те знає один Бог. Хай буде Його свята воля в усьому!

Вічне життя

Господь показав шлях до вічного життя, загальний для всіх –багатих і бідних, знатних і незнатних, великих і малих. Шлях до вічного життя один – виконувати заповіді Божі: не вбий, не перелюбствуй, не лжесвід-

чи, не кради, шануй батька і матір. Це є умови для входження в Царство Боже. Інший шлях – порушення заповідей Божих – неминуче веде до вічних страждань. І багаті, і бідні, не виконуючи заповідей Божих, не будуть допущені до Царства Божого.

Юдейський начальник, мабуть, виконував заповіді Божі, і тому був недалеко від Царства Божого. Але серцевідець Господь знав його духовну недугу – пристрасть до багатства. Можна мати багатство, але не мати в серці пристрасті до нього. Для цього ж чоловіка багатство було ідолом, через що він не міг любити ні ближніх, ні Бога. Тому Господь сказав: «Не можете служити Богові й мамоні». І це суця правда!

Пристрасть до багатства глибоко вкорінюється в серці людини і непомітно підточує її духовне життя, як точить черв'як дерево. Люди, віддані пристрасті до багатства, бувають зовнішньо благочестивими: моляться Богу, щоправда поверхово, не від серця, зберігають зовнішню цнотливість, виявляють порядність щодо людей, які їх оточують, відвертаються від неправди, лжесвідчень і наклепів; не відмовляються від благодійництва, але не зі співстраждання до людей, а заради марнославства. Та коли таким людям потрібно принести велику жертву, що вимагає самозречення, коли Божа правда примушує їх зруйнувати ідола, якому вони служили, якого плекали завжди, тоді виявляється, що ці люди знаходяться під владою мамони, в міцних руках користолюбства. Ось тоді, коли треба принести в жертву багатство, холоне любов і до Бога, і до ближніх, вічне життя перестає приваблювати багату людину. Тому Господь і сказав, що багатому тяжко ввійти в Царство Боже. Але можливо.

В наш час з'явилося немало багатих людей. Вони всі різні за духовним станом своєї душі. Одні з них віруючі, пам'ятають, що це Господь послав їм багатство. Ці багаті люди будують храми Божі, допомагають знедоленим, підтримують культуру, пам'ятають про смерть і вічне життя. Інші правдами, а частіше – неправдами отримали багатство, забуваючи, що воно набуто працею всього народу. Ці багатії, не маючи віри в Бога, не тільки не думають про вічне життя, яке турбувало євангельського багатого юдея, але не виконують заповідей Божих: не вбивай, не перелюбствуй, не кради, не лжесвідчи, шануй батька та матір і люби ближнього свого, як самого себе (Лк. 19, 18–19). Заради багатства вони вбивають своїх супротивників або замовляють убивць. Вони провадять розпусне життя з любодійцями, забуваючи про обіцяну дружині вірність і даючи поганій приклад своїм дітям. Вони крадуть, бо той спосіб, яким вони накопичують гроші, інакше, як крадіжкою, не можна назвати. Вони лжесвідчать на судах одне проти одного. Провадячи такий спосіб життя, хіба вони думають про любов до ближніх? Звичайно, ні! Але їм варто

нагадати слова Христа-Спасителя, сказані євангельському багачу: «Нерозумний! Цієї ночі душу твою візьмуть у тебе, кому ж дістанеться все, що ти наготував?» (Лк. 12, 20). «Бо життя людини не залежить від багатства» (Лк. 12, 15).

Треба покладати надію не на багатство, що гине, а на Бога Живого (1 Тим. 6, 17). Багатство – корінь усякого гріха і беззаконня.

Звичайно, ці слова не почують багаті, про яких іде мова. Але ви, дорогі браття і сестри, повинні говорити про це, коли зустрічаєтеся на своєму земному шляху з цими людьми, щоб вони не загинули навіки.

Ті, хто слухав слова Христа про те, що багатому тяжко увійти в Царство Боже, запитали: «То хто ж може спастися?» Господь відповів: «Неможливе для людей – можливе для Бога». Це означає, що Бог може Своєю благодаттю пом'якшити івилікувати серце користолюбного багача. Він може просвітлити духовні очі, засліплені наживою; допомогти розуму переконливо уявити тлінність і нікчемність земного багатства і красу та вічність духовних скарбів, – і таким чином зробити неможливе можливим. Історія християнства знає багато прикладів, коли благодать Божа перероджувала людей, які мали пристрасть до багатства.

Дорогі браття і сестри! Страшною і жахливою є пристрасть до багатства, а не саме багатство, не матеріальні блага, що створив Бог. Ця пристрасть буває настільки сильною, що вона унеможлиблює успадкування блаженного вічного життя. На пристрасть до наживи може хворіти і бідна людина. Приклади можна знайти в житті. Не будемо ж прикладати своє серце до багатства, а будемо виконувати заповіді Божі, і тоді, за словами Христа-Спасителя, і ми успадкуємо життя вічне.

Православна містика

З Церквою тісно пов'язана православна містика. Містиком називається внутрішній досвід, який дає нам зіткнення з духовним, божественним світом, а також внутрішнє (а не тільки зовнішнє) осягнення навколишнього матеріального світу – природи. Можливість містики передбачає наявність у людини особливої здатності безпосереднього понадрозумового і надчуттєвого, інтуїтивного пізнання. Це ми й називаємо містиком.

Містику треба відрізнити від настрою, який обмежується суб'єктивною ділянкою, психологізмом. Містичний досвід має об'єктивний характер. Він припускає духовний дотик, або зустріч. Наприклад, Савл на шляху у Дамаск мав не ілюзію чи галюцинацію, але справжнє видіння Христа. Та це видіння було недоступним для супутників Савла, хоча й вони чули голос Христа. Видіння Савла мало містичний характер.

Небесними видіннями сповнене все життя православ'я. Містика є повітря православ'я. Життя у православ'ї пов'язане з баченням іншого світу. Православне богослужіння містить не тільки спогад, але й реальність згадуваних подій. Хто молиться, той бере співучасть у земному житті Христа, Божої Матері і святих, і через це стає причетним до предметів і явищ невидимого світу. Цей містичний реалізм є основою православного богослужіння, без якого (містичного реалізму) воно втратило б усю свою силу і значення.

Про християнський Ренесанс

Поведемо тепер мову про християнський Ренесанс, про значення епохи Відродження в житті Церкви, а потім докладніше зупинимося на історії і долі нашої християнської країни – Руси-України.

Християнський Ренесанс припадає на XIII–XIV ст., коли західно-європейська культура досягла найвищої точки свого розвитку. Це був період чисто християнського відродження; тоді була закладена основа християнського гуманізму, що відрізнявся від гуманізму більш пізніх часів. Християнський гуманізм стоїть вище за все те, що дала духовна культура Західної Європи.

Корупція

Ще в Старому Завіті Господь Бог через Мойсея ствердив: «Проклятий той, хто бере підкуп, щоб убити душу і пролити кров невинну» (Втор. 27, 25). І далі Господь говорить: «Віддаляйся від неправди і не умертвляй невинного і правого, бо Я не виправдаю беззаконника» (Вих. 23, 7).

Священне Писання свідчить, що підкупи і продажність – це давній гріх людства. Був цей гріх у давнину – існує він і тепер, але масштаби різні. Сьогодні він набрав широкого розмаху. І називають його корупцією.

Що таке корупція? Це слово походить від латинського «corruptio», що означає «псування, спокуса, розбещеність хабарями посадових осіб». Корупція – це підкупність і продажність державних, політичних і громадських діячів, урядовців і службовців державного апарату, а також депутатів і суддів.

І дійсно, продажність і підкупність псують людську душу. Вони чесну людину перетворюють на злочинця. Корупція процвітає серед невірних, які не визнають ні Бога, ні вічного життя, ні Суду Божого, – для яких все дозволено. Корупція притаманна і християнам. Вони забувають про Бога і про свою відповідальність перед Ним не тільки в майбутньому житті, а й у земному. Ми знаємо, що Господь карає таких грішників і

на землі. Він каже: «Дарів не приймай, бо дари роблять сліпими зрячих і спотворюють справу правих» (Вих. 23, 8); «...не викривляй закону, не дивися на особи і не бери дарунків, тому що дарунки засліплюють очі мудрих і перекручують справу правих» (Втор. 16, 19). Продажність і підкупність оселились також і в судах. У стародавні часи судді теж брали дари. Тому Господь через пророка Мойсея повелів: «Дарів не приймай, бо дари роблять сліпими зрячих і спотворюють справу правих» (Вих. 23, 8); або: «Не чиніть неправди на суді; не будь упереджений до жебрака і не догоджай лицю великого, за правдою суди ближнього твого» (Лев. 19, 15).

Як у ті далекі біблійські часи, так і тепер судді часто відчувають на собі тиск від сильних світу цього. Тому Господь, ніби звертаючись до судді.

Дорогі браття і сестри! Всім нам треба боротися з користолюбством насамперед у самих собі і пам'ятати про покарання Боже за гріхи. Боротьба з самим собою – це великий подвиг, за який Господь нагороджує небесними благами. З корупцією теж треба боротися. Але всі ми бачимо, що це зло не зменшується, а зростає. Здорові сили в державі майже неспроможні справитися з цією суспільною хворобою. Тільки Господь, Який зцілив прокажених, може зцілити й Україну від цієї хвороби. Будемо благати Його, Пречисту Матір Божу і всіх українських святих, щоб зглянулися над нами і допомогли Україні подолати корупцію і зцілитися від цієї недуги.

Богу нашому слава навіки-віків. Амінь.

Патріарх Філарет

ДУХОВНІСТЬ – ПУТІВНИК ТРЕТЬОГО ТИСЯЧОЛІТТЯ

**БЕСІДА ЖУРНАЛУ «КУР'ЄР ЮНЕСКО»
ЗІ СВЯТІЙШИМ ПАТРІАРХОМ КИЇВСЬКИМ
І ВСІЄЇ РУСИ-УКРАЇНИ ФІЛАРЕТОМ**

*Володимир Василюк,
письменник*

– Ваша Святосте, тема цього числа «Кур'єра ЮНЕСКО» – тіло і дух. Який зв'язок між цими двома категоріями, визначальними для життя людини, вбачається у світлі догматів християнської православної Церкви?

– Церква, користуючись Божественним одкровенням про творіння Всесвіту, вчить нас, що як тіло, так і дух є творіннями Божими. Тіло, як і вся матерія, – благо, бо воно – творіння Боже, але дух вищий від матерії, і тіло як матеріальне начало підпорядковане духові, тому дух має пріоритет, пріоритет у житті й діяльності людини, яка є духовно-тілесною істотою. Оцей закон, який установив Бог (те, що людина є духовно-тілесна істота і що в цій істоті дух має пріоритет над тілом), цей закон існування духу і плоті повинен бути виконаний. Якщо людина підпорядковує свої тілесні потреби духові, то вона стоїть на правильному шляху. І якщо в житті випадають ті чи ті випробування, чи страждання, то, маючи на першому місці духовні цінності, а не матеріальні, вона завжди перемагає.

– Ви маєте на увазі під духовними цінностями тільки ті, що їх проголошує християнське вчення?

– Ні, я вживаю цей термін в найширшому розумінні, маючи на увазі культуру загалом, літературу, мистецтво, етику, все, що належить до духовного життя людини. Духовному повинні підпорядковуватися всі тілесні, матеріальні потреби. Якщо ж робиться все навпаки, то порушується основний Божественний Закон про першість духу і другорядність

матерії. На зламі першого і другого тисячоліть відбулися дуже важливі зміни в самому процесі розвитку людства. Які ці зміни? Зміни ті, що духовні цінності були підпорядковані матеріальним цінностям у глобальному масштабі. І все друге тисячоліття минало під знаком розвитку матеріального. Щоправда, духовне не відкидалося цілком. Особливо, якщо брати перші сторіччя другого тисячоліття. Духовне не відкидалося, як не відкидається і тепер, але набуває вже другорядного значення, бо на першому місці стоять матеріальні цінності. Завдяки такій заміні Божественного установаження людство дуже далеко пішло в науці, техніці. І ми досягли сьогодні того, що ми маємо. Це машини, літаки, освоєння космосу, атомна зброя. Маємо ми і комп'ютери, навіть уже втручаємося в генну систему і можемо кодувати такі явища, які потім стануть страшними. Все це призвело до високого злету на терені матеріальних цінностей, але водночас духовні цінності так збідніли, що нині матеріальне стає загрозою для життя людства на Землі. І якщо розвиток людства відбуватиметься в тому самому напрямку, то ми досить швидко прийдемо до закінчення нашої історії.

Наука, технологія і все таке інше працюють на задоволення тілесних потреб. А духовні стали наче якимось додатком до цього. Відкинути їх годі, бо дух, душа все-таки існують, але духовні потреби, як зазначалося, стоять на другому місці.

Атеїсти проголосили первинність матерії і вторинність духу. І ця диявольська настанова призвела до руйнації духовного життя: воно на сьогодні практично знищене. Ми не маємо ні міцної сім'ї, ні повноцінного духовного життя. Ви бачите, яке місце в житті людини посідає сьогодні служіння плоті, навіть шлюб часто-густо беруть заради задоволення плотських, а не духовних потреб. Прикладів занепаду духовного можна наводити багато.

– Скажіть, будь ласка, Ваша Святосте, а чи в першому тисячолітті духовний чинник відігравав вирішальну роль у всіх сферах життя?

– Саме це я хотів підкреслити. У першому тисячолітті, незважаючи на те, що йшла боротьба і точилися війни, все-таки перемагав дух. Візьміть історію Церкви. Були ересі, були розколи, були Собори, але тоді йшла боротьба за те, щоб духовне брало гору над матеріальними цінностями. Візьміть будь-який Собор, що мав місце в історії Церкви, – він завше проходив під знаком істини. І заради цієї Істини люди вмирили. Вони вмирили за Христа, і то не просто як за людину, якогось провідника, а як за носія Божої Істини. Саме за Істину вмирили мученики, в її ім'я люди йшли в пустелі, відмовлялись від життєвих вигод, аби духовне панувало над матеріальним. Пустельники прагнули перемогти в собі гріх,

матеріальні, тілесні пристрасті, домогтися того, щоб Дух панував над людиною. Це не означало, що люди відмовлялися від хліба, від одєжі, від житла, від будівництва храмів чи палаців. Усе це було. І коли говорити про храми, то які то чудові були храми!

У будівництві матеріальному втілювалися духовні ідеї. І якщо, наприклад, порівняти будівництво тих часів з нашим будівництвом, то видно, яка велика тут різниця, адже давніше духовні начала втілювалися в матеріальне. А це насамперед залежало від самих будівничих, від твердості їхнього духу.

Ось чому перше тисячоліття було перемогою духу над усім матеріальним. Перше тисячоліття не відкидало матеріальних цінностей. Про це свідчать і та ж таки архітектура, і іконографія, малярство, але пріоритет був за духовними цінностями. У другому тисячолітті все вже зовсім інше. А тепер ми стоїмо на зламі другого і третього тисячоліть. На цьому зламі повинні відбутися кардинальні зміни у розвитку людства, у розвитку суспільства. Ми маємо поставити на перше місце духовні цінності, підпорядкувати духовним потребам усе матеріальне. Дух, духовне візьме під контроль усе матеріальне, і тоді буде нормальний розвиток людства, бо Дух контролюватиме діяльність людини. Щодо науки, розуму, то вони не можуть стояти на місці, але, будучи під контролем духу, вчені йтимуть тим шляхом, який принесе максимальну користь людству.

– Отже, самоконтроль відіграє вирішальну роль у цьому поступі, а не контроль із боку держави?

– Авжеж. Саме вчений, у якому живе цей дух, сильні етичні та моральні моменти, сам контролює себе і, коли постає вибір, чи робити відкриття, чи ні, він, будучи під контролем моралі, етики, духовних основ, тільки тоді погоджується робити його, коли воно зможе служити добру людства.

– Ви говорите про елітну частину людства. А прості смертні? Як їм зміцнити свій дух, щоб він панував над матеріальним?

– Не треба думати, ніби елітна частина людства має якісь прерогативи в духовному розвитку. Зовсім навпаки. То саме еліта призвела до такого розвитку, який ми маємо. А простий люд, той більше жив саме духовними цінностями. Тому він багато віків хоч і терпів, але перемагав усе на своєму шляху.

Ви подивіться, як жили наші прадіди, пращури. У них була віра, була честь, вони знали, що не можна йти проти совісті, не можна порушувати закон правди. Вони були простими людьми, а жили духовними цінностями, які передавалися з покоління в покоління. Коли, наприклад,

укладався шлюб, то цей шлюб був міцним, бо були міцні родини, які жили за духовними потребами, знали, для чого укладається цей шлюб, і шлюб був один на все життя. А нині все це зруйноване, все підпорядковане іншим інтересам, і все це досить хистке.

Тож я, повертаючись до зламу другого-третього тисячоліть, підкреслюю, що ми повинні задуматися над тим, куди ми йдемо. І ще над тим, яку зробило людство помилку ще на початку нинішнього тисячоліття. Я хотів би, щоб людство схаменулося і поставило все з голови на ноги. Це не буде означати, що наука припинить свій розвиток чи не прогресуватиме. Все буде, але поступ ітиме дещо в іншому напрямку.

Візьмімо, наприклад, атомну енергію. Чи треба було відкривати цю ядерну енергію як таку? Ми повинні поставити питання: відкривати для чого? Не для атомної зброї, а для того, щоб забезпечити людство енергією. Один і той самий предмет може бути використаний по-різному. Ножем можна різати хліб, а можна і вбити людину. Якщо це знаряддя перебуває під контролем духу, воно ніколи не може бути використане для вбивства людини. Все, до чого доторкаються людська рука, людський розум, повинне бути під духовним контролем. Тобто духовні цінності мають посідати перше місце, матеріальні – друге.

– Які попереду шляхи? Очевидно, за рік-другий на цьому зламі важко буде перебудуватися, переламатись?

– Звичайно, так само на зламі першого і другого тисячоліть не зразу все відбулося.

– Невже треба пройти через якісь катаклізми, катастрофи, через нові чорнобилі?

– Навіщо проходити через катастрофи? Просто треба усвідомити, що вони можуть бути. І, щоб запобігти цьому, треба підпорядкувати все духовним цінностям. По-перше, повинна утверджуватися в людях віра, зв'язок із Богом – із цим Вищим Розумом, вічним джерелом життя треба мати зв'язок. Коли ви маєте зв'язок із джерелом енергії, то ви завжди забезпечені енергією. Бог є джерелом життя. І коли ви маєте зв'язок із цим джерелом життя, ви забезпечені повнотою життя. Бог є любов. Бог сам про себе сказав, що Він є любов. А ми знаємо з нашого повсякденного життя, що тільки любов усе рухає вперед. Все повинне підпорядковуватися любові; любов могутніша за смерть. І це справді так.

– Можна сказати, що любов і дух тотожні поняття?

– Любов – це духовне життя, вона пов'язана з духом. Це – вияв духу, як і розум, воля; все це духовні цінності. А плоть матеріальна. Отже, для того щоб вийти на правильний шлях, треба мати віру, мати зв'язок із Богом і мати любов.

Треба знати, що любов і правда – це такі вічні цінності, які ніколи не змінюються. Я хотів би навести слова одного святого отця V століття, превелебного Сидора Пелусіота, який сказав, що любов без правди – слабкість, а правда без любові – жорстокість. Тому правда і любов поєднуються і становлять єдине ціле.

– Як Ви гадаєте, Ваша Святосте, святкування двохтисячоліття від Різдва Христового покликане допомогти зміцненню духу, вибору отого правильного шляху, про який Ви говорили?

– Все це я підвів до того, як ми повинні святкувати цей ювілей – 2000-ліття Різдва Христового. Ми можемо влаштовувати конференції, чи проводити концерти, чи випускати якісь медалі, чи будувати храми, друкувати книжки. Але якщо все це не буде підпорядковане одній головній ідеї–первинності духовних цінностей і вторинності матеріальних, то тоді святкування даремне, воно нічого не дасть.

Нам треба використати цей ювілей – Різдво Христове – для того, щоб поставити все на свої місця, бо перше питання, яке повинне виникнути у всіх: для чого відбулося Різдво Христове? Для чого народився Син Божий? Він народився для того, щоб зробити життя кращим, щоб люди мали більше хліба чи більше одежі? Ні. Бо Він Сам народився у вертепі. Не мав, як сказав про Себе, де голову прихилити. Не мав нічого.

Але Син Божий – творець Всесвіту. І для чого Він тоді прийшов? Щоб подолати у людині, в людській природі гріховне, подолати зло, якщо загалом сказати. І подолати смерть. А це означає; все повернути на місце. Духовне повинне підпорядковувати собі все тілесне. Ось для чого народився Христос.

Родоначалником зла є найвища духовна істота. Вона – початок зла. Перше творіння Боже, яке у своїй досконалості було настільки величне, що порівняло себе з Богом і перейнялося гордістю, яка є початком зла в Космосі. Тому з богословського погляду гордість є найбільшим гріхом, родоначалницею усякого зла. Людині, першій людині Бог дав свободу, вона Його найвищий дар, тому-то ми так її цінуємо нині. Так, свобода – найвищий дар, яким обдарував Бог не тільки людину, а й усі духовні істоти. Але свобода – то можливість вибору одного й іншого шляху. Можна підкоритися волі Божій, а можна не підкоритися.

І ось у цій свободі є як початок безкінечного духовного розвитку, так і початок зла, можливість його існування. Але Бог показав людині, що є добро, а що є зло. Ось правильний шлях, а ось хибний шлях, обирай сам. Як сказано в Біблії: «Ось вогонь, ось вода. Ти можеш покласти руку свою або на воду, або на вогонь, обрати життя або смерть». І людина, на жаль, обрала смерть. Звідсіля і початок зла. Якщо там, на небі, початок

зла мав місце серед духовних істот, то тут початок зла вже йде від духовно-тілесних істот, початок зла – в людстві.

В самій природі зла не існує, у природі Бог створив добро і сказав, що це добро. То людина завдяки гріхові творить зло у природі. У Святому Писанні сказано, що тварини страждають від гріха людей, і визволення людини від гріха відіб'ється на визволенні і тварин від зла. Бо все взаємопов'язане. Христос саме і прийшов визволити людину від цього зла, від смерті, яку обрали перші люди добровільно.

Іноді кажуть: навіщо людині Бог дав свободу? Не давав би свободи, не було б гріха, не було б смерті. Так, не було б ні гріха, ні смерті, але не було б людини. Була б тварина. Адже тварини не мають можливості вибору, вони діють за тими інстинктами, законами, які вкладені й у природу людини. Серед них нема зла, але нема й добра. Нема морального вибору, усе – як камінь падає: він не може весь час летіти в повітрі, він змушений упасти на землю. Так і тварини, вони діють за цими законами, а людина, на відміну від тварини, має можливість вибору між добром і злом. Коли ми у своєму житті обираємо добро, то це вивищує людину, робить людину доброю, розумною, цілеспрямованою, вольовою, святою врешті. А коли людина обирає зло, то це теж дає свої наслідки. Тоді – ненависть, тоді – вбивства, насильство – йде руйнація, вибухають війни.

– Чи можна перенести отакі міркування Ваші про свободу, про вибір і на суспільні явища, на організацію суспільного життя, зокрема, коли говорити про молоду Українську державу? Є вибір: ми обрали шлях свободи. Але Ви сказали: якщо свободою не скористатися розумно і правильно, то можна накоїти хтозна-чого.

– Так, так. Ми тільки що говорили про одну особу. Але такою самою мірою це стосується і націй, суспільства і навіть усього людства. Якщо взяти Україну, яка сьогодні постала як держава, то вона має свободу, але цією свободою треба користуватися так само розумно, як і кожній людині зокрема. Нація, народ повинні обирати все розумне, правдиве, добре, те, що служить добру, пам'ятаючи, що сам собою народ ще нічого не може. Без Божої допомоги не може і народ щось створити. Тому зв'язок, про який я говорив, зв'язок кожної людини з Богом, повинен бути перенесений і на суспільство, на народ. Україні треба сьогодні підняти на відповідний рівень духовні цінності.

Політичні і громадські діячі твердять: ось ми піднесемо економіку – і Україна заживе, настане добробут. Правильно, що від економіки залежить добробут. Але розвиток економіки залежить від духовних цінностей. Наприклад, є ж у нас бізнесмени, дуже багаті. Але вони, будучи непідпорядкованими духовним цінностям, правді, любові, використовую-

ють матеріальні цінності, які опинилися в їхньому розпорядженні, на цілі егоїстичні. Будують собі великі палаци, машини дорогі купують, в казино програють десятки, сотні тисяч доларів. Про що це свідчить? Що ця свобода використовується не на добро, а на зло. І це означає, що у цих людей матеріальні цінності, бажання мати прибуток стоять на першому місці. А якби піднеслася роль духовних цінностей, то тоді бізнесмен, що знає, як заробити гроші, використав би їх для добра інших людей, які не знають, як це зробити. Якщо Бог дав тобі десять талантів, використай усі ці десять талантів для того, щоб нагодувати тих, хто не може прогодуватися сам. Тоді економіка буде стояти на міцному фунті, не буде корупції.

– Це і глобальне лихо...

– Так, вона – глобальне лихо. Корупція – це потоптання духовних цінностей, насмішка над людською гідністю.

Беруть же ці гроші таємно, а все, що таємне, в п'яті робиться, є зло. Не буде цього, тоді й корупції не буде. А не буде корупції, тоді й економіка піде вгору.

Або візьміть сьогоднішню злочинність. З нею весь час борються. Але ж злочинність не зменшується, а збільшується. Завдяки чому? Завдяки тому, що духовні цінності не стали на першому місці, й не керуються люди цими духовними цінностями.

Мені хотілося б звернутися до людей Землі: схаменіться, перегляньте свої погляди на життя, поставте на перше місце духовні цінності, бо Ісус Христос сказав: шукайте насамперед Царства Божого, а все інше додасться вам. Навколо цього можуть об'єднатися всі християни.

Червень 1997 року

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

Володимирська, 54, Київ-30, 01601, МСП.
E-mail: prez@nas.gov.ua. Факс: (044) 234-32-43
Телефон: канцелярія 234-51-67, 239-65-94; для довідок 239-66-66, 239-64-44
Для телеграм: Київ, Наука. ЕДРПОУ 00019270

№ 121/806-12к від 15.04.2016р.

На Ваш №

**Його Святості,
Святійшому Філарету,
Патріарху Київському
і всієї Руси-України**

Ваша Святосте!

Від імені Національної академії наук України і від себе особисто прийміть найщиріші вітання з нагоди 50-річчя початку Вашого служіння на Київській Церковній Кафедрі.

Ваша діяльність як духовного пастиря впродовж піввікового періоду була спрямована на розбудову громадянського демократичного суспільства в Україні. Ви доклали чимало зусиль для формування та відродження духовності нашого народу, розвитку української богословської науки, налагодження міжконфесійного діалогу та взаєморозуміння як важливого чинника консолідації нашого суспільства.

Наукова громадськість вбачає і шанує у Вашій особистості активного провідника української ідеї на міжнародній арені, виразника християнського способу життя, глашатая духовних цінностей та їх пріоритету над матеріальними складовими суспільного розвитку.

З глибокою повагою до Вас,

Президент
Національної академії наук України
академік НАН України

Б.С. Патон

Ваша Святосте!

Два роки тому я мав високу честь вітати Вас з п'ятдесятиріччям Вашого вірного служіння Українській Православній Церкві Київського Патріархату. Моя оцінка того часу, як найяскравішого періоду у релігійному житті української нації, отримала подальше підтвердження зараз – напередодні 90-річчя з Дня Вашого народження. Багатовікова боротьба українців з гнобленням, в тому числі й релігійним, ординської Москви завершилася з Божої ласки повною перемогою – відновленням Української Помісної Православної церкви.

І в цьому доленосному звершенні – вельмишановний Святійший Патріарше Філарете, якщо не вирішальний, то дуже великий особистий Ваш внесок.

Отже, є переконливі мотиви вітати Вас з 90-літтям: Ви не просто прожили 90 років свого життя, Ви присвятили його щирому служінню Богу та українській нації. І ваші заслуги будуть закарбовані на скрижальях історії України – Митрополит – Патріарх – Провидець.

Я погоджуюсь з думкою істориків, які визнають, що якщо всю церковну історію України розмістити на одній сторінці, то один абзац, причому великий, буде присвячено Вам.

Ваша особа релігійного діяча для мене є знаковою. Ви – справжній патріот України, її Великий і Гідний Громадянин. Своім вчинком, знявши свою кандидатуру з обрання на посаду Предстоятеля об'єднаної Православної Церкви України, Ви продемонстрували свою високу громадянську сутність – об'єднати розхристану сьогодні Україну. Це є величезним прикладом для багатьох нині існуючих лідерів політичних партій, громадських організацій і рухів як саме необхідно поступати, коли вирішується доля твоєї країни.

Сьогодні саме такий час.

І своєю поведінкою Ви продемонстрували, як треба діяти, щоб насправді об'єднатися. Честь Вам і слава за це! А насамкінець, щоб не обмежувати волю Божу, не буду називати число років, що я бажаю Вам ще прожити, я щиро і від усієї душі вітаю Вас з 90-літтям і бажаю многая, многая літа.

П.М. Таланчук,
Президент університету «Україна»

*Святійший Патріарх
Київський і всієї Руси-України
Філарет*

12 липня 1958 року Філарета возведений у сан архімандрита і призначений ректором Київської духовної семінарії

Митрополит Київський і Галицький Філарет у день свого 50-ти річного ювілею

Патріарх Філарет нагородив Джона Маккейна Орденом Святого рівноапостольного князя Володимира 1-го ступеня за підтримку України під час Євромайдану і російської окупації Криму і Донбасу

Архіпастирський візит Патріарха Філарета в США

Патріарх Філарет та Папа Римський Іван Павло II з членами Всеукраїнської Ради Церков та релігійних організацій

Зустріч Патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета з представниками скаутської організації «Пласт»

Патріарх на вул. Грушевського 25 лютого 2014 року, під час Євромайдану

На Володимирській гірці

Під час відкриття виставки, присвяченої 20-річчю з часу інтронізації Філарета, у
Музейно-виставковому центрі УПЦ КП

Зустріч Патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета з Президентом України
Петром Порошенком

Спільне богослужіння Патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета з архієпископом Полтавським і Кременчуцьким Федором у Свято-Успенському кафедральному соборі

Святійший Патріарх Київський і всієї Руси-України Філарет нагороджує церковною нагородою-медаллю «За жертвність і любов до України» ініціатора проекту «Допомога переселенцям України» Ганні Гюварінен

Патріарх Київський і всієї Руси-України Філарет на водохрещі
у столичному Гідропарку

Святійший Патріарх Київський і всієї Руси-України Філарет із президентом України
Петром Порошенком біля Михайлівського Золотоверхого собору

Панахида за загиблими героями Небесної сотні у Михайлівському
Золотоверхому соборі

Виступ Патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета на презентації щорічника
«Україна дипломатична» в Національному педагогічному
університеті імені Михайла Драгоманова

Презентація щорічника «Україна дипломатична» в Національному педагогічному університеті імені Михайла Драгоманова

Віктор Андрущенко, ректор Національного педагогічного університету імені Михайла Драгоманова, під час презентації щорічника «Україна дипломатична»

Генеральний директор ДП «ГДП» Павло Кривонос вітає Патріарха Філарета з 85-річчям

Генеральний директор ДП «ГДП» Павло Кривонос та головний редактор щорічника «Україна дипломатична» Анатолій Денисенко привітали Патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета з нагоди 85-річчя

На презентації щорічника «Україна дипломатична», 2014 рік

Богослужіння в Михайлівському золотoverхому соборі з нагоди Різдва Христового

Зустріч Патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета з представниками скаутської організації «Пласт»

Засновники та автори наукового журналу «Пам'ять століть»

Презентація видань Міжнародного історичного клубу «Планета»

На засіданнях редколегії наукового щорічника «Україна дипломатична»

Віталій Карпенко, кандидат філологічних наук, професор, член Національної спілки письменників України (праворуч) отримав нагороду УПЦ КП

На засіданнях редколегії наукового журналу «Пам'ять століть»

Анатолій Денисенко вручив Святейшому Патріарху Київському і всієї Руси-України Філарету видання «Український богослов»

Генеральний директор ДП «ГДП» Павло Кривonos вручає набір видання «Україна дипломатична»

Віталій Карпенко,
кандидат філологічних наук,
доктор суспільно-політичних наук
українського Вільного університету в Мюнхені,
заслужений журналіст України

ХАРАКТЕР ПАТРИАРХА

Безумовно, Патріарх Філарет – видатна, не буде перебільшенням сказати – найвизначніша постать у духовному житті часів горбачовської перебудови та двадцятип'ятилітнього періоду Української Незалежності. Людина неординарна, талановита, він за радянщини зробив карколомну кар'єру, ставши найпомітнішим ієрархом Російської Православної Церкви, місцеблюстителем патріаршого престолу. Проте, скориставшись відносною демократизацією в Радянському Союзі та наростанням національно-визвольних рухів у тодішніх республіках, в тому числі й Україні, він став першим ворогом верхівки Московського патріархату, оскільки виступив за незалежнення Української Церкви від Москви, а згодом – послідовним борцем за єдину Помісну Українську Православну Церкву. Ця метаморфоза варта детальнішої розповіді, і я наслідуюсь подати своє її бачення, бо не раз доводилося зустрічатися з ним і спостерігати його в найрізноманітніших ситуаціях.

Першим із церковних ієрархів в Україні, хто збагнув нову ситуацію, яку можна використати для незалежнення Української Церкви від Москви, був тодішній екзарх України, митрополит Київський і Галицький Філарет. Використовуючи послаблення московського впливу, він, тоді за авторитетом і становищем фактично друга особа в Російській Православній Церкві, порушив питання про створення окремого церковного управління в Києві на базі екзархату РПЦ. Це був єдино правильний на той час – поступовий, поетапний і найбезболісніший – шлях до автокефалії.

Москва за тих політичних умов змушена була піти на поступки і погодитись на певну автономність церкви в Україні, вважаючи це явищем

тимчасовим. Так само тимчасовою вважав автономію і владика Філарет. Різниця лише в тому, що розуміли сторони цю тимчасовість по-різному. На думку Москви, з часом усе мало повернутися на круги свої, в розумінні ж Філарета автономія Церкви в Україні – перший важливий крок до повної її автокефалії.

А тимчасовий перехідний період потрібен для того, щоб підготувати віруючих, переважно зросійщених, до нового статусу Церкви та привчити єпископат до самостійності, позбутись запобігання перед Москвою, дати духовенству можливість зміцнити якісно новий ідеологічний стрижень, щоб у формуванні принципово нової церковної політики було на кого зіпертися.

Думку про відродження Української Національної Церкви Філарет виношував давно, але тоді ще не було передумов для її реалізації. Під час поїздки з Патріархом по Америці восени 1998 року мені одна жінка розповіла, що влітку 1990 року вона була серед численних демонстрантів, які протестували проти Філарета, який приїжджав тоді до США як офіційний представник РПЦ. Їй тоді вдалося, разом з іншими, вигукуючи рішучі гнівні слова, впритул наблизитись до автомобіля, в якому їхав Філарет, і той, опустивши скло на дверцях, проказав неголосно в галасуючий натовп: «Буде Українська Церква, буде... Потрібен час». Жінка почула цю фразу, і була вражена нею.

Принагідно я запитав Патріарха, чи пам'ятає він той епізод. Філарет відповів: «Так. Я не міг тоді відкрито підтримати вимоги демонстрантів щодо незалежнення Української Церкви від Москви, хоча внутрішньо поділяв їх».

І справді, вже у жовтні 1990 року московські ієрархи змушені були на архієрейському Соборі погодитись із Філаретом і визнати Українську Православну Церкву як автономну, незалежну в управлінні, та дозволити главу її обирати українським ієрархам. Московський Патріарх Алексій II видав митрополиту Філарету Благословенну Грамоту, яка підтверджувала і деталізувала рішення архієрейського Собору РПЦ. Забігаючи наперед, скажу, що згодом Московська патріархія зневажила свої ж рішення, оскільки Філарет пішов занадто далеко в незалежненні від Москви, і доручила керівництво УПЦ слухняному і покладливому митрополиту Ростовському і Новочеркаському, керуючому справами РПЦ Володимиру (Сабодану), провівши для цього підступний і неканонічний Харківський собор.

Після відновлення самостійності Української держави питання незалежності Української Церкви постало ще з більшою гостротою. У новій ситуації автономія, тобто неповна самостійність, уже не влаштувала.

Єдино прийнятною була автокефалія, оскільки лише вона усувала різні недоречності з погляду канонічних норм та створювала реальні передумови для об'єднання українського Православ'я в єдину національну Помісну Православну Церкву.

На початку листопада 1991 року в Києві з ініціативи митрополита Філарета скликається Помісний Собор Української Православної Церкви, який і проголошує її автокефалію. Українські ієрархи ще сподівалися, що Москва зрозуміє цей крок, тому й робили спробу пояснити його у зверненні до Алексія II, та з огляду на це ухвалили постанови з реверансами у бік Москви. Філарет, глибоко розуміючи, що незалежній Україні потрібна самостійна православна Церква, сподівається ще, дотримуючись толерантності, дістати на це згоду Москви. У квітні 1992 року він виносить на Московський архієрейський Собор прохання «встановити історичну справедливість – надати повну канонічну самостійність Українській Православній Церкві».

Але ці сподівання, хоч і були викликані толерантністю та шляхетністю Філарета, його орієнтацією на чесний і відкритий шлях, виявились найвнищими і нереальними. Надто далеко зайшов Філарет у напрямі незалежності, що абсолютно не вкладалося у плани Москви. Камінь із пазухи Московської патріархії був витягнутий назовні: проти митрополита розв'язується кампанія шельмування та очорнення. До цієї справи підключився КДБ (Комитет государственной безопасности); зокрема, говорилося: якщо Філарет не відмовиться від своєї «розкольницької» діяльності, то буде оприлюднена інформація про його зв'язки з цією далеко не шанованою структурою, яка зажила лихої слави в суспільстві. На що митрополит з властивою йому гідністю спокійно відповів, що факт залучення кегебістами до співпраці церковних ієрархів уже не є секретом. І що у відповідь він може розкрити відомі йому дані про резидентуру КДБ з числа священнослужителів за кордоном.

Керівництво Московського патріархату пішло на крайні кроки: Філарета було позбавлено духовного сану та накладено на нього анафему. На цю подію я відгукнувся реплікою у «Вечірньому Києві», суть якої зводилася до того, що Москва поставила Філарета в один ряд з такими всесвітньо відомими постатями, як письменник Лев Толстой та гетьман Іван Мазепа, які також були піддані анафемі; отже, таким покаранням можна тільки пишатися.

Однак ні залякування, ні шельмування у радянській пресі (навіть популярний московський журнал «Огонек», очолюваний Віталієм Коротичем, підключився до цієї ганебної справи), ні зрада під тиском Москви низки українських єпископів не звернули Філарета зі шляху боротьби за

незалежність Української Церкви. Засушити зерна українського духовного відродження було вже неможливо.

У червні 1992 року відбувся Всеукраїнський Православний Собор, на якому УПЦ (Філарет) та УАПЦ (Мстислав) об'єдналися в єдину церковну структуру – Українську Православну Церкву Київського Патріархату. Попри розколи і провокації (прибічники Сабодана навіть намагалися захопити Свято-Володимирську катедру та резиденцію митрополита Філарета), Собор, в якому взяли участь 104 делегати з усіх єпархій України, утворив Священний синод та Вищу Церковну Раду об'єднаної Церкви, патріархом обрав Мстислава. Собор, враховуючи вік Патріарха (94 роки) та його перебування за межами України (у США), запровадив за аналогом УАПЦ митрополита Липківського посаду заступника патріарха, на яку обрав митрополита Філарета.

Створення єдиної Помісної Української Православної Церкви виявилась справою не простою, воно зіткнулось зі значними об'єктивними та суб'єктивними труднощами, в тому числі зі спротивом українофобів і п'ятої колони. Уже наприкінці 1992 року архієпископ Петро та протоієрей Володимир (Ярема) заявили про свій відхід від УПЦ КП; їх підтримала незначна кількість парафій і вірних.

11 червня 1993 року після смерті Патріарха Мстислава в Америці вони утворили ще одну церкву з назвою УАПЦ. Деякі церковні історики між тим, що сталося, проводять паралелі з 20–30-ми роками, коли для роздрібнення духовного життя та зруйнування УАПЦ Липківського тодішні «компетентні органи» практикували створення паралельних до неї структур.

Всеукраїнський Православний Собор після смерті Мстислава обрав новим патріархом Київським і всієї Руси-України Володимира (Романюка) – багаторічного в'язня сталінських ГУЛАГів, сучасного великомученика за віру та Україну. Але тиск доморощених і зарубіжних українофобів на УПЦ КП не тільки не припинявся, а всіляко посилювався. І патріархові Володимирові та його заступникові митрополитові Філаретові доводилося докладати неймовірних зусиль, щоб зберегти Церкву та її єдність.

Я добре знав заангажованість тодішньої компартійної преси, тому не дуже довіряв їй навіть у часи горбачовської демократизації і ставив під сумнів наклепи на Філарета. Звиклий докопуватися до суті, я вирішив особисто зустрітися з митрополитом і потелефонував йому. Він не відмовив. Спокійний, врівноважений, сповнений непоказної гідності, владика доброзичливо зустрів редактора популярної газети. Він, змальовуючи тодішній стан церковних справ, вразив мене своєю простотою та

доступністю, переконливими міркуваннями та залізною логікою. А ще тим, що добре знав нашу газету, пам'ятав наші гострі, а також невдалі публікації.

На прощання Філарет подарував мені книгу О. Зарічного. Словом, я вийшов з резиденції на Пушкінській вулиці щирим прихильником Філарета і це, звісно, відбилося на позиції часопису в питаннях духовності. З патріархом Володимиром (Романюком) я не встиг тісно зійтися, хоч заочно ми добре знали один одного. При кількох зустрічах мимохідь і при людях не випадало поговорити ґрунтовніше. Восстаннє я побачив його з Філаретом на прийнятті з якоїсь нагоди в угорському посольстві – вони стояли поряд, стиха перемовляючись. Я підійшов зі своїм бокалом, привітавшись, вибачився і запропонував тост за Українську Церкву та її очільників. Обидва підтримали мене, і ми цокнулися бокалами. Я принагідно звернувся до патріарха Володимира з проханням про аудієнцію. Він погодився, попросив заздалегodi зателефонувати.

При цьому владика був задумливий, понад те – заглиблений у себе. Ось він поруч, можна рукою доторкнутися, і водночас ніби відсутній, начебто перебуває десь далеко. Промовляє чергові фрази і наче не бачить співрозмовника. Подумалося – чи не занедужав часом. Після прийняття мене засмоктала каторжна редакційна поденка, і я забарився з дзвінком патріарху. А вже через якийсь тиждень – другий надійшла сумна звістка – патріарх помер.

Про трагічні перипетії з похованням, яке закінчилося кривавим побиттям спецпідрозділами міліції мирної похоронної процесії на майдані біля святої Софії 18 липня 1995 року, широко відомо. Подейкували – і, схоже, це правда, – що то було бажання московського Патріарха Алексія II, підтримане московським правителем Єльциним, – щоб у жодному разі не поховали патріарха УПЦ КП на території святої Софії. Бо це утвердило б в очах людей авторитет Київського Патріархату, додало б сили Українській Православній Церкві й означало б визнання владою собору святої Софії українською національною святинєю та її належність до Української національної церкви.

Це бажання українська влада (точніше – влада в Україні) задовольнила, не зупинившись навіть перед застосуванням сили до ні в чому не винної похоронної процесії. Та це не тільки не зруйнувало УПЦ КП, а навпаки – віднесло її до рангу великомучениць, підвищило її духовний авторитет, ще тісніше згуртувало навколо неї вірних. Що й дало митрополиту Філаретові підстави образно сказати, що Святійший патріарх Володимир своєю смертю, можливо, зробив більше для церкви, ніж своїм життям.

У жовтні 1995 року зібрався Всеукраїнський Православний Собор – його представляли 173 делегати та понад 150 гостей, в тому числі близько п'ятдесяти чоловік з діаспори.

А перед тим митрополит Філарет зробив чергову спробу об'єднання, звернувшись відповідно до митрополита УПЦ МП Володимира (Сабодана) та патріарха УАПЦ Дмитрія (Яреми): «...Покладемо край нашим чварам та розладу! Єднаймося в єдину Українську Національну Помісну Соборну Церкву в ім'я Бога й України!.. Станьмо до спільної молитви на Святому Всеукраїнському Православному Соборі!».

Голос Філарета не був почутий. Принаймні жодної реакції на звернення від владик Володимира та Дмитрія не стало. На словах вони ніби й не проти єднання, але на ділі нічого з цього не виходило: або кожен з них це єднання розумів по-своєму, або вони не вільні були у власному виборі. Собор відбувався без участі представників цих церков.

Патріархом Київським і всієї Руси-України Собор обрав митрополита Філарета: 160 делегатів проголосували за нього, 4 – проти, 9 – утримались.

Перефразовуючи відомий вислів, з усією певністю можна стверджувати, що митра патріарха така ж нелегка, як і шапка Мономаха. Главі Київського патріархату доводилось працювати у складній атмосфері. З одного боку – постійні нападки українофобів. З другого – зловісні підступи п'ятої колони. З третього – при зовнішній декларації тодішнім вищим керівництвом держави принципу рівного ставлення до всіх церковних конфесій, влада у центрі та на місцях вочевидь підіграла церкві, що перебуває під Москвою. З четвертого – плодяться різні сектантські осередки, з українського телеєфіру, купленого на чужі гроші, лунають голоси заїжджих з далеких країв проповідників: негри ламаною російською мовою або англійською в перекладі на російську вчать українців, які мають тисячолітні християнські традиції, любити Ісуса Христа. І все це – на тлі людської зневіри від нужденного життя, духовного розбрату та церковних розколів. Але відроджена, можна навіть сказати, воскресла після більшовицького знищення Українська Православна Церква зі своїм духовним центром Київським патріархатом живе, розвивається, набирається сили.

Мені доводилося бачити Філарета в різних ситуаціях: на богослужінні у Володимирському кафедральному соборі, у робочому кабінеті, на наукових конференціях та масових зібраннях з урочистих нагод, на його ювілеях, на редакційних заходах «Вечірнього Києва». Та чи не найбільше пізнав його під час тритижневої поїздки по Америці, куди патріарха запросили віряни цілої низки громад Української Православної Церкви

в США, які не захотіли перейти під омофор Константинопольського патріарха Варфоломія і залишилися вірними Київського Патріархату. Супроводжували Філарета тодішній його секретар ігумен Димитрій (пізніше став єпископом і ректором духовної академії), Олександр Дикий від Всесвітньої служби радіо «Україна», Ніна Бай від газети «Україна і світ сьогодні» та я від «Вечірнього Києва».

Скрізь, де побував патріарх, віруючі зустрічали його з великим ентузіазмом, зі сльозами радості на очах – відчувалося, яке величезне значення для них мають віра та єднання з Церквою їхньої материзни, від якої силою обставин вони були відірвані. Вийшовши з літака в нью-йоркському аеропорту Кеннеді, ми потрапили у вир чималого натовпу. Святоково вбрані люди, море квітів, традиційний український хліб-сіль, розчулені обличчя, схвильовані вітання, прохання благословення.

Загалом же візит патріарха Філарета був тріумфальним. Скрізь його зустрічали з радістю. Храми, де він вів службу Божу, були заповнені. Приїздили віруючі з інших парафій. Ми, журналісти, набагато молодші за віком, буквально валилися з ніг від втоми – настільки насиченою була поїздка, – а владика Філарет постійно був свіжий, зібраний, готовий правити службу, відповідати на численні запитання віруючих, проповідувати і благословляти. Він відкрив для себе українську Америку – ту, що прихилилася до Київського патріархату. Я відкрив для себе Філарета – невтомного в трудах своїх, мудрого у проповідях, доброго архіпастиря, відкритого простому люду.

Повернувшись в Україну, я подав у газеті цикл репортажів і роздумів про цю поїздку. Вони викликали жвавий інтерес і в Україні, і, завдяки інтернету, в українській діаспорі, про що свідчили численні відгуки. Ось декілька з них.

«Дякуємо за цікаві розповіді про Церкву і про те, що робиться в православному світі. Газета відкрила очі на багато речей» (П. Романенко, м. Умань).

«Читаємо Ваші оперативні репортажі з берегів Атлантики. З нетерпінням чекаємо продовження» (Галина та Олексій Воскобійники, Пенсильванія, США).

«Спасибі за «Патріарха». Добре було б видати публікації окремою книгою» (Черненко, греко-католик, Львівська обл.). «Отримав з Інтернету розділ «УПЦ: американські колізії» – про ворожі політичні й релігійні впливи на сучасні церковні проблеми. Він є настільки добрий, що вже передрукований «Закордонною газетою» і перекладається на англійську для без'язиких українців» (І. Буртик, Нью-Джерзі, США).

«Вдячні за публікації про Церкву. У нас теж іде боротьба за Київський Патріархат. Прикро, що нас яничари продали Константинополю, а ми навіть не відали про це. Віримо, що правда переможе і все стане на свої місця» (Марія і Петро Кардаші, Вікторія, Австралія).

«Мені поштарка не принесла номер «Вечірнього Києва» за 6 січня. Дуже прошу надіслати – не можу пропустити публікацію «З Патріархом по Америці» (Кулик, Хмельницька обл.).

«Ваш звіт про поїздку по Америці наша православна спільнота сприйняла з великим захопленням. Щодо наших священиків, то вони розгублені, але мусять підпорядковуватись хитрому архієпископу Антонію. Однак уже дві парафії перейшли до Києва, а саме: в м. Ньюкастелі та м. Аделаїді» (В. Буряк, Сідней, Австралія).

Таких уривків з читацької пошти можна наводити багато. Не стану приховувати: цей незвичайний інтерес до звичайних публікацій у газеті у наш час загального збайдужіння приємний. Ці публікації, зібрані до купи, вийшли окремою книгою десятитисячним накладом, яка мала успіх як в Україні, так і за кордоном.

Другодні по Різдву та Воскресінню Христовому після відбуття традиційних богослужінь патріархат влаштовує урочисті прийняття за участю церковних ієрархів, політиків, представників громадськості. Спочатку вони відбувалися в резиденції патріарха на Пушкінській вулиці, а згодом, коли зросла кількість активних прихильників Київського патріархату серед української еліти, уже не могла тут вміститися, прийоми перенесли в банкетну залу «Еліта» ресторану «Київська Русь». Гостей зустрічає особисто патріарх. Він знає кожного в обличчя, привітний та уважний, він для кожного знаходить тепле слово. Потім звертається до загалу з коротким вітальним словом. Завжди говорить спокійно, розважливо й переконливо, з глибокою вірою в те, що проповідує.

Характерна риса патріарха – доступність. Щоб зустрітися з ним, не обов'язково чекати запрошення на офіційне прийняття – можна просто завітати на Пушкінську в патріарші апартаменти. Звичайно, якщо є нагальна потреба чи важлива справа: культурна людина не стане дрібницями відбирати час Філарета. А щоб просто побачити чи послухати його, досить відвідати Володимирський собор на свята, коли Філарет особисто править службу Богу.

Я намагаюся не пропустити жодної нагоди побувати в офісі патріарха. Філарет завжди уважний, розпитає про життя-буття, прокоментує нагальні події суспільного життя. Людина високоосвічена, духовно багата, він і в його поважному віці багато працює. Він переклав українською

Біблію, готує проповіді на животрепетні теми, написав і підготував до друку кілька книг. У подарованій мені книзі: «Неправда московських анафем» розкривається суть московської пропаганди, вираженої в численних так званих анафемах. Повчальна, аргументована та переконлива праця, видана уже після згадуваної тритижневої поїздки Патріарха по парафіях Української православної церкви США, які перейшли до Київського Патріархату.

Працездатність Патріарха дивовижна. Дай Боже йому здоров'я і натхнення!

*Василь Туркевич,
заслужений діяч мистецтв України*

ХРАМ-ПАМ'ЯТНИК

Патріарший Свято-Володимирський кафедральний собор Української Православної Церкви – не тільки один з найвеличніших храмів світу, збудованих у ХІХ ст., але й пам'ятник видатному християнському сподвижнику, святому рівноапостольному князю Володимирі Великому, який, вивівши з мороку язичества в 989 році свій народ, приніс у Русь-Україну світло Христової істини, благодаті та вічне спасіння. Упровадивши спочатку в Києві, а потім і в усій своїй країні істинну віру, великий князь прилучив свій народ і свою державу до світової християнської цивілізації, яка вже мала майже тисячолітню історію, із Христовою вірою в Русь-Україну прийшла книжність. Незнаний до того живопис (іконопис), кам'яне будівництво (було зведено перший кам'яний храм у Києві, знамениту Десятинну церкву), євангельське благочестиве слово, яке стало моральною підвалиною суспільного буття. Кажучи сучасною мовою, великий князь Київський здійснив революцію у духовному житті підвладної йому держави, на той час одній із найбільших у Європі.

Боже провидіння, виконавцем якого, охрестившись у Корсуні (Херсонесі Таврійському), став Володимир Святославич, зробило Русь-Україну не тільки християнською, але й духовнішою країною, спрямованою у майбуття. Не випадково, що вже за правління Володимирового сина Ярослава Мудрого (978–1054) та його внуків, Русь-Україна стала врівень із Візантійською імперією. З Києвом, який в X–XI ст. посів визначальне геополітичне становище між Заходом і Сходом, рахувалися всі тогочасні правителі. За честь вважали вони й династійне породичання із київським двором, як те зробив візантійський імператор Костянтин Мономах, віддавши свою доньку за Ярославового сина Всеволода.

Згідно з непідтвердженою літописною версією син Всеволода Ярославовича Володимир отримав від свого константинопольського діда не тільки родове прізвище Мономах, але й шапку-корону та барми – символи влади, завдяки яким довго обґрунтовували свої права на престол

московські царі, вважаючи себе прямими спадкоємцями Рюриковичів. Рівноапостольний Володимир Святославич заклав початки майбутньої величі Руси-України. Кияни не тільки щиро шанували пам'ять про князя-хрестителя, святі моці якого знаходилися до грудня 1241 року у Десятинній церкві, але й мріяли спорудити в його пам'ять і славу Божу величний храм.

Крізь багато випробувань, лихоліття татарської навали, втрати власної державності, активні спроби деяких політичних і релігійних сил переорієнтувати українців від православної до інших конфесій, народ пильно і беззастережно оберігав принесене Володимиром Святим православ'я і пам'ять про князя-хрестителя, канонізованого на початку XIII ст. Проте мрія спорудити Божий храм в його ім'я втілилася тільки в XIX ст., яке позначене двома помітними датами в історії вітчизняної церкви: у 1815 році виповнилося 800 років від дня кончини князя-хрестителя, а в 1889 – 900-річчя хрещення Руси-України. Відзначення цих знаменних дат активізувало вирішення питання про будівництво в Києві храму, де б знайшли своє відображення історія православ'я в Руси-Україні, діяння рівноапостольного подвижника і благовісника Володимира.

Цивільна влада відкрила в 1834 році у Києві Університет святого Володимира, спорудила в 1853 році на схилах Дніпра, неподалік Золотоверхого Михайлівського собору, пам'ятник князю-хрестителю (скульптори В. Демут-Малиновський та П. Клодт, архітектор К. Тон). Проте кожна істинно віруюча людина, вітаючи кроки влади по увічненню пам'яті князя Володимира, відчувала, то скульптурне зображення рівноапостольного князя Володимира не вичерпує питання про істинний йому пам'ятник, яким, згідно з церковними канонами, міг бути тільки храм. Не лише діячі Церкви, але й найширший загальний висловлювали думку про те, що в Києві, де Володимир звершив вікопомний акт хрещення, в ім'я великого князя має бути зведений величний храм.

Думки та настрої щодо цього питання як духовенства, так і світської громадськості висловив у присутності царя Миколи I під час відкриття пам'ятника митрополит київський Філарет (Амфітеатров). Щоб надати будівництву особливої значимості вирішили храм споруджувати виключно на благодійні пожертви, що символізувало б з проєкції віків всенародну вдячність православних християн імперії за святі діяння святого рівноапостольного князя київського Володимира. Першим вніс 7 тисяч рублів сріблом митрополит Філарет.

Так розпочиналася історія Свято-Володимирського кафедрального собору. На жаль, була вона досить довгою, сповненою багатьма драматичними сторінками.

Отож деякі її епізоди.

12 липня 1854 року імператор Микола I затвердив доповідь святійшого Синоду про спорудження у Києві соборного храму в ім'я Святого рівноапостольного князя Володимира, а вже у серпні було створено Комітет, який мав опікатися будівництвом собору. До комітету ввійшли переважно духовні особи.

Проектування храму-пам'ятника доручили відомому архітекторові Івану Васильовичу Штрому (1823–1887), автору кількох значних цивільних будов у Києві, зокрема Володимирського кадетського корпусу (1857) та другого Міського (оперного) театру (1854). У 1859 році він подав креслення майбутнього собору на розгляд будівельного Комітету.

І.В. Штром спроектував Свято-Володимирський собор у древньовізантійському стилі, поклавши в його основу традиційний для церковного будівництва хрест. Грандіозний за розмірами і висотою собор мали увінчати тринадцять золотоверхих куполів.

Будівельний комітет, розглянувши і схваливши проект, надіслав креслення до Петербурга, де його затвердив особисто Микола I.

Попри августійшу увагу до спорудження храму в Києві, перший камінь у його підмурок заклали тільки через дев'ять років, хоч ідея про його спорудження знайшла підтримку найширших мас, про що свідчив потік пожертвувань. Багаті і бідні, аристократи і поміщики, чиновники і військові, купці і кріпаки-селяни вносили кошти на будівництво майбутнього храму. Тільки за рік було зібрано понад сто тисяч рублів сріблом. Києво-Печерська лавра передала на спорудження собору із своїх заводів мільйон штук цегли...

Проте зі смертю митрополита Філарета (1857) справа зі збором коштів відчутно загальмувалася.

У березні 1860 року нарешті спланували майданчик під будівництво соборного храму. Враховуючи дефіцит коштів, будівельний Комітет доручив єпархіальному архітектору Павлу Івановичу Спарро (1814 – дата смерті не з'ясована) переробити проект В.І. Штрома з метою зменшення розмірів споруди і кошторису на його будівництво. Спарро, щоб повністю не переробляти проект, вирішив зняти бокові нефи, тобто змінити хрестовидну основу, і надати собору вигляду так званого «корабля». Замість тринадцяти куполів він залишав тільки сім.

Минуло ще два роки в пошуках коштів на спорудження собору та будівельного підрядчика. Безпосередній нагляд за будівництвом Комітет доручив Олександрові Вікентійовичу Беретті (1816–1895), який вніс значні зміни у проект Штрома-Спарро з метою збільшити розмір храму і водночас зменшити його кошторисну вартість.

15 липня 1862 року, у день пам'яті рівноапостольного князя Володимира, у присутності генерал-губернатора Південно-Західного краю князя Іларіона Васильчикова, місцевої аристократії та духовенства митрополит Київський і Галицький Арсеній заклав перший камінь майбутнього храму і проголосив, що через чотири роки тут постане в усій величі і красі кафедральний собор – пам'ятник хрестителю Русі. Будівництво велося досить активно. Уже в 1866 році собор вимурували аж до куполів. І раптом трапилося непередбачене. Стіни, а за ними арки й перекриття дали глибокі тріщини. Стало зрозуміло, що вони не витримають ваги куполів. Роботи припинили, було створено спеціальний технічний комітет з провідних київських архітекторів, з Петербурга викликали І. Штрома. Допущені під час переробок проекту помилки в математичних розрахунках призвели до катастрофічної ситуації. Технічний комітет дошукався архітектурних рішень, щоб виправити становище. Але минав місяць за місяцем, рік за роком, а будівництво не відновлювалося.

Новий етап спорудження храму-пам'ятника очолив відомий київський архітектор, якому належало авторство вишуканої будівлі Купецького зібрання (тепер Національна філармонія) та Театру Бергоньє (Національний театр російської драми імені Лесі Українки) академік Володимир Миколайович Ніколаєв (1847–1911), який чудово впорався з поставленим завданням, розробивши проекти бічних нефів, що надали собору вигляду давньовізантійської базиліки. В середині храм був розділений на три нефи: середній та два бокових, а ті у свою чергу розділені хорами на дві нерівні частини. Округлість будові надавали абсиди, що відповідали ширині внутрішніх нефів.

У соборі планувалося влаштувати п'ять притворів (три внизу та два на хорах). Проте, згідно з давньовізантійськими традиціями, було вирішено, що Свято-Володимирський собор матиме один престол у середньому нефі, у правому ж розміститься жертovníк, а в лівому – ризниця. Ще два олтарі – Ольгинський та Борисоглібський мали знаходитися на хорах.

У 1882 році двадцятилітня епопея будівництва Свято-Володимирського собору врешті завершилася. Постало питання про внутрішнє оформлення собору, його розписи та інтер'єри. Член Київського церковно-археологічного товариства та професор Київської духовної академії І.І. Малишевський висловив думку, щоб внутрішній вигляд собору стилістично і канонічно відповідав храмам часів князя Київського Володимира, тобто був оформлений у давньовізантійському стилі.

Ця думка знайшла підтримку не тільки церковних діячів, але й широкого кола громадськості. Адже кияни були виховані на чудових зраз-

ках давньоукраїнського мистецтва, які дійшли із сивої давнини у Софії, Золотоверхому Михайлівському соборі, Свято-Кирилівській церкві, Свято-Успенській церкві Києво-Печерської лаври, церквах Видубицького монастиря...

Створити проект оформлення та оздоблення собору взявся один із найкращих знавців давньовізантійського та давньоукраїнського мистецтва, археолог, перший у Росії професор мистецтвознавства Адріан Вікторович Прахов (1846–1916), який, до речі, у сімдесятих-вісімдесятих роках разом із професором Солнцевим брав участь у реставрації Софійського собору, а потім самотійно, залучивши Михайла Врубеля, здійснив реставрацію Кирилівської церкви, відкривши безцінні фрески X–XII ст. Не тільки відкрив, а й зумів переконати київську владу зберегти їх для нащадків.

Через рік Адріан Прахов подав будівельному Комітету та Церковно-археологічному товариству детальний проект художнього оформлення Свято-Володимирського собору, зазначивши місце розташування кожного живописного сюжету, його розміри, а також подавши малюнки мармурових іконостасів, ківорія та Нагірного місця. Проте будівельний Комітет цей проект відхилив. Найімовірніше певну роль тут відіграли особисті амбіції церковних ієрархів, у яких викликала велике незадоволення наполегливість Адріана Прахова щодо збереження в діючих церквах і храмах прадавніх фресок, що, на думку декого, руйнувало «благолепіє». Ухвалили, що проект художнього оформлення має розробити архітектор Ніколаєв, який блискуче справився з будівництвом собору та, зрозуміло, претендував і надалі опікуватися його долею, зокрема й оформленням, хоч і не був фахівцем-мистецтвознавцем чи знавцем візантійсько-руської старовини.

А тим часом Адріан Прахов подав свій проект оформлення Свято-Володимирського собору на розгляд Петербурзького археологічного товариства, яке його схвалило і, заручившись підтримкою колишнього обер-прокурора Синоду та міністра внутрішніх справ Ф. Толстого, призначило професора мистецтвознавства керівником художнього оформлення собору. На ці роботи було виділено 200 тис. рублів сріблом, значна на той час сума. Для розписів Свято-Володимирського собору Адріан Прахов запросив за рекомендацією Петра Чистякова, одного з найвидатніших викладачів Петербурзької академії мистецтв, Віктора Васнецова, а згодом і Михайла Нестерова, Павла Сведомського, Вільгельма Котарбінського та деяких інших художників. Різні за талантом, естетичними принципами і стилями живописці розписали собор так, що здається, ніби все створено одним митцем, хоч фізично це неможливо, адже роз-

писи займають площу в кілька тисяч квадратних метрів, і велика, може, головна заслуга в цьому Адріана Прахова, який, за свідченням Михайла Нестерова, бачив живопис собору як «синтез усіх археологічних пошуків у галузі релігійного мистецтва». Велику роль у створенні цілісного образно-стилістичного оформлення собору відіграв і Віктор Васнецов, стиль розписів якого позначався на колористичному тоні й емоційно-філософському настрої інших художників, які, не підпадаючи під його вплив, прагнули йти визначеним річищем творення образного стилю Свято-Володимирського собору, трансформуючи насамперед давньовізантійські та давньоукраїнські зразки.

Першим із митців переступив поріг Свято-Володимирського собору Віктор Михайлович Васнецов (1848–1926), який прибув до Києва 1885 року вже досить відомим художником. Його чудові роботи «Іван Царевич та сірий вовк», «Витязь на роздоріжжі», «Оленка», «Після побоїща Ігоря Святославича з половцями», «Три царівни підземного царства» (до речі, ця картина написана на замовлення українського колекціонера Терещенка) захоплювали своєю романтичною піднесеністю, красою кольорів і ліній, проникливістю в минуле...

Віктор Васнецов не відразу пристав до пропозиції Адріана Прахова, вважаючи, що після Рафаеля та Мурільо створити щось нове в церковному живописі практично неможливо. Проте якась внутрішня сила змусила художника змінити свої погляди, і після довгих вагань він приїхав до золотоверхого Києва, який вразив його не тільки своєю патріархальністю, але й прадавніми мистецькими скарбами. Для Васнецова Київ був своєрідним живим музеєм, який дихав старовиною. Перші місяці він проводив у Софії Київській та Михайлівському Золотоверхому соборі, надихаючись безцінними і неповторними мозаїками та фресками XI–XII ст., подовгу затримувався під крилатими яблунями в саду Видубицького монастиря, детально вивчав розписи церков Києво-Печерської лаври, зачаровуючись українською бароковою культурою часів Мазепи. Перш ніж безпосередньо приступити до роботи у Володимирському соборі, поїхав до Італії, щоб ознайомитися з релігійним живописом найвизначніших художників епохи Відродження: Мікеланджело, Рафаеля, Веронезе, Тінторетто, Тіціана, знаменитими візантійськими мозаїками Равенни, стиль яких особливо відбився в олтарній частині Свято-Володимирського собору.

Майже кожний день, за винятком лише великих православних свят, приходив Віктор Васнецов рівно о десятій до Свято-Володимирського собору і, поки дозволяло природне світло, не покидав риштувань, тримаючи в руках важку палітру.

Що надихало його на таку важку щоденну працю? Не тільки професійний обов'язок художника, прагнення якнайкраще розписати чудовий за своїм архітектурним рішенням собор, але й істинна віра, релігійність. Роботу у Свято-Володимирському соборі Віктор Васнецов вважав своїм життєвим послухом. Згодом, уже на схилі років, художник не раз повторював, що найбільшого щастя він зазнав саме під час розписів величного київського храму, де йому, як митцеві, вдалося повністю себе реалізувати. Не раз, особливо в листах до художника Д. Полєнова, він наголошував, що справжнє покликання художника – труд для Церкви! Розписуючи найбільший середній неф та чільні стіни на хорах, Віктор Васнецов створив тут п'ятнадцять великих картин і тридцять портретних зображень, розміщених на масивних колонах, які відокремлюють центральний неф від бокових. Художнику, щиро закоханому в романтичну старовину, сховану в сивій давнині легендарну історію придніпровських слов'ян, не важко було надихнутися реаліями володимирових часів, зрозуміти світоглядні й духовні зміни тих, хто пройнявся християнською вірою, прокладав шлях народу до світлих духовних ідеалів. Саме тому такими проникливими постали на стінах Свято-Володимирського собору руські подвижники православ'я, які присвятили своє життя служінню Богу, своїми подвигами в ім'я Бога та Церкви надихали на істинну віру інших. Тут святі рівноапостольні Ольга і Володимир, перший український історик Нестор-літописець і перший знаний український іконописець Аліпій, печерський затворник, а потім – єпископ Новгородський, святий Микита, святі апостоли Андрій Первозванний і Павло, перші українські святі Борис і Гліб, Михайло Чернігівський. Ці та інші портрети, а їх у соборі 72, написані на стінах і колонах собору, відтворюють поступ християнства в Русі-Україні, історію православ'я в Росії. За кожним із цих портретів – не тільки подвижницьке життя, а й яскрава сторінка історії духовності.

Віктор Васнецов відтворив у соборі найзначиміші сюжети біблійної історії та найголовніші події з життєпису святого рівноапостольного Київського князя Володимира.

Центральною роботою художника, довкола якої склалася композиційна система художнього оформлення собору, стало монументальне зображення на запрестольній стіні абсиди Богоматері з Немовлям.

Небесна Цариця і земна Мати йде до нас із незбагненої простому смертному небесної даліни, щоб віддати грішному світові Свого Єдинородного Сина. У безмежно глибоких, сповнених скорботи і водночас покірності долі очах, не тільки туга, бо відчуває Вона тремтливим материнським серцем невідворотність Божого Провидіння щодо Сина

Свого, але і віру, і радість, бо спокутує муками Своїми Син Божий гріхи всього людства, через муки на Голгофі принесе їм спасіння і вічне життя...

Погляд васнецовської Богоматері звернутий не стільки до кожного, як у кожного із нас, як і широко розплющені очі Божественного Немовляти, Яке хоче обійняти весь світ, увібрати в Себе його біль і гріховність. В очах Спасителя Боже Провидіння. У цю мить Він бачить не тільки муки майбутньої Голгофи, але й подальшу долю всього людства. Довкола Богоматері небесно-красиві серафими, яким важко змиритися з невідворотністю того, що Бог віддасть на тяжкі муки Сина Свого...

Небагато є у світі зображень Богоматері, подібних до васнецовського за емоційністю і красою, хіба що знаменита «Сікстинська мадонна» Рафаеля.

Вражає композиційна гармонія і послідовність розписів Свято-Володимирського собору. Зі стін, барабану головного купола, арок, перекриттів постає в незабутніх образах і сюжетах Божественна історія творення світу, земний шлях і діяння нашого Спасителя, утвердження християнства, прихід істинної віри в Русь-Україну. І, либонь, немає жодного біблійного чи євангелійного сюжету, який би не знайшов свого відображення в розписах Свято-Володимирського собору у Києві. На плафоні головного купола Віктор Васнецов створив монументальне і величне зображення Ісуса Христа, Який благословляє правицею світ; а в лівій тримає розкрите Євангеліє, закликаючи нас пізнати Боже Слово як дороговказ у житті... Фриз барабана головного купола під цим зображенням художник присвятив тричастинній композиції «Радість праведних до Господа» («Біля воріт раю»). Цей сюжет полонить експресивністю і динамікою; вражає кожна фігура, кожна окрема група. Мученики і праведники, сповнені Божественного натхнення, линуць до залитого світлом місця, де в усій величі, широко розпростерши крила, стоять архістратиги Михаїл, Гавриїл та Рафаїл, щоб зустріти біля райського порогу достойних Божественної Благодаті. Серед цих праведників – наші праотці Адам і Єва, перший на землі убієнний страдник Авель, розбійник, який, прийнявши смерть на Голгофі разом із Христом, увірував у Спасителя, християнські мучениці Катерина і Варвара, Софія зі своїми дочками Вірою, Надією і Любов'ю, святий рівноапостольний Володимир і дружина його Анна, і перші українські святі, мученики Борис і Гліб... Над цією життєрадісною, піднесеною картиною намалював Віктор Васнецов на парусах-пілонах головного купола чотирьох євангелістів, що зберегли слово Боже, на віки вічні. Кожному художник надав неповторних індивідуальних рис.

Ще два плафони Віктор Васнецов присвятив темі під загальною назвою «Бог Отець у скорботі і розп'ятий Син».

На нижньому зображено розп'ятого на хресті Ісуса, земний шлях якого завершився муками на Голгофі. На обличчі Спасителя – умиротворення і спокій, бо звершив Він те, що випало Йому з волі Отця. Внизу, невидимий нашому зору, – світ, врятований Його муками. Два ангели, обережно підхопивши хрест із розп'ятим Ісусом, возносяться на небо, де на Сина чекає в оточенні архангелів і серафимів Вседержитель, розпростерши руки, щоб прийняти Дух Сина.

Вражає своєю експресією і неповторністю трактування Євангелія розпис Віктора Васнецова «Таїнство Євхаристії». Христос як цар земний тримає у правій руці хліб, а в лівій – чашу з вином – «кровію нового заповіту», спити з якої поспішають його учні, святі апостоли, сповнені розуміння, що зараз відбувається неземного значення таїнство. Композиція завершується зображенням на південному і північному пілонах архістратиґа Михаїла та архангела Гавриїла, які тримають у руках корогви з написами «Свят; свят, свят»...

Варто окремо зупинитися ще на одному васнецовському розписі у Свято-Володимирському соборі. Цей сюжет привертає увагу кожного, хто переступив поріг храму.

Віктор Васнецов, як уже згадувалося, написав у соборі багато портретних зображень. Проте особливо вирізняється «Собор святителів вселенської Церкви», де на фоні храму Святої Софії у Фессалоніках постає шість перших християнських ієрархів: аскетичний, сповнений внутрішньої заглибленості святий Василій Великий, мудрий книжник Григорій Богослов, палкий проповідник Христової істини Іван Златоуст, страдник Климент Римський, який, до речі, прийняв свою кончину в Херсонесі Таврійському і культ якого був дуже шанований в Русі-Україні у Володимирові часи, мужній проповідник Божого Слова між язичниками святий Миколай Мирлікійський, александрійський патріарх Афанасій...

До яскравих зразків історико-релігійного живопису належать дві монументальні композиції Віктора Васнецова, присвячені рівноапостольному святому князю Володимирі. У картинах «Хрещення Володимира в Корсуні» та «Хрещення киян» багато експресії і водночас класичної виразності.

У першому сюжеті художник відобразив мить, яку літописець описав так: «За Божим приреченням у сей час розболівся Володимир очима. І не бачив він нічого і тужив вельми, і не відав, що робити. І послали до нього цесаревича (посла), і кажучи: «Якщо ти хочеш хвороби цієї позбутися, то відразу охрестися. Як не зробиш цього – не позбудешся хво-

роби. І почувши це, сказав Володимир: «Якщо буде се правда, воістину великий Бог християнський». І повелів він охрестити себе. І тоді єпископ корсунський з попами цесарицинськими, огласивши його, охрестили Володимира, і коли возложив (єпископ) руку на нього – він враз прозрів. Як побачив Володимир це раптове зцілення, він прославив Бога, сказавши: «Тепер пізнав я Бога істинного!» А коли це побачила дружина його, то многи охрестилися...» (Літопис Руський).

Художник відтворив акт таїнства хрещення святого рівноапостольного Володимира, який, підвівшись у купелі, узрів не тільки денне світло, що ллється з вікон прекрасної корсунської церкви-базиліки святої Софії, але й сповнив своє серце істинною вірою, здобув «Божественне прозріння». Віктор Васнецов відтворив мить, коли князь простягає праву руку вгору, а ліву прикладає до серця, сповіщаючи про звершення чуда прозріння. Не тільки очима, але й душею. Довкола купелі – єпископи і священники, князівські вельможі та воїни, й імператорські послани; всі вони охоплені духовним піднесенням і радістю від події, яка щойно звершилася. На іншому монументальному полотні відтворено вікопомний момент, коли Володимир здійснює акт урочистого хрещення киян у Дніпрі (Почайні). Звернімося ж знову до Літопису Руського, яким без сумніву керувався в своїй роботі Віктор Васнецов, маючи його видання 1843 року в другому томі Повного зібрання руських літописів. «Вийшов Володимир з попами цесарицинськими і корсунськими на Дніпро, і зійшлося людей без ліку, і ввійшли вони у воду, і стояли – ті до шиї, а інші до грудей. Діти ж (не відходили) од берега, а інші немовлят тримали. Дорослі ж йшли у (воду), а попи, стоячи, молитву творили, і було видіти велику радість на небі і на землі, що стільки душ спасається...» Простерши руки до неба, Володимир звертається до Всевишнього зі своєю молитвою: «Боже великий, сотворивший небо і землю! Поглянь на нові люди свої! Дай же їм, Господи, узнати Тебе, істинного Бога, як ото узнали землі християнські, і утверди в них віру правдиву і незамінную. (А) мені поможи проти ворога-диявола, щоб, надіючись на Тебе і силу Твою, одолів я підступи його...» Композиція Віктора Васнецова сповнена атмосферою піднесеності й подивування новим і незбагненим. Художник, як тонкий психолог, передає безмежну гаму людських почуттів. Таїнство на Дніпрі-Іордані благословляє Андрій Первозванний, який на місці майбутнього Києва поставив хрест і сказав, що на горах тих засяє ласка Божа; тут постане місто велике і Бог побудує багато церков. У соборі є ще храмова ікона святого рівноапостольного Володимира, на якій Віктор Васнецов зобразив князя-святителя на схилі літ. Зір його звернутий до неба, в руках князь тримає хрест, благословляючи ним своїх нащадків.

З любов'ю і натхненням написав Віктор Васнецов і лик святої Ольги, однієї з перших християнок в Україні. Зобразив він її не тільки владною володаркою великого князівства, а насамперед, благочестивою жінкою, з відкритим для Божого помислу серцем. У правій руці вона тримає хрест, у лівій – макет храму у Вишгороді, одного з перших на землях України.

На протилежній від вівтаря стіні, над вхідними дверима, – багатофігурна композиція «Страшний суд». У центрі її, на фоні вогненних язиків пекельного вогню, – Архангел у чорних одягах. У піднятих руках він тримає ваги і запечатаний сувій. З небесних сфер на землю, де вже припинився рух часу, поспішають із трубним кличем два ангели, які сповіщають про праведний Божий Суд. Піднімаються із гробів праведники, жахаючись невідворотності кари заціпеніли грішники. На хмарі урочисто возсідає Син Божий, царствію Якого во віки віків не буде кінця. В одній руці він тримає хрест, у другій – розкрите Євангеліє. Біля ніг Ісуса Христа – символи Божественного Слова: орел, ангел, крилаті лев та агнець. По обидві Його руки сидять апостоли, а перед ними, припавши на коліно, Іван Хреститель... За Спасителем стоїть у скорботі Заступниця і Покрова роду людського. Торкнувшись правицею плеча Сина Свого, поглядом благає Його бути милостивим у грізному, але справедливому гніві. Якщо дивитися на Богоматір з Божественним Немовлям на запрестольній стіні і в «Страшному суді», то стає зрозумілим сутність задуму Віктора Васнецова. Богоматір зустрічає нас Божественним одкровенням, а проводить, вселяючи в душі наші надію на заступництво перед грізним Головним Судією... На хорах Віктор Васнецов створив композиції «Прародителі наші в раю. Адам і Єва» та «Спокушання Єви». На першій юні і чарівні Адам і Єва, обіпершись об крилате дерево, великими чистими очима, сповненими подячності Творцеві, вдивляються вдалину, наче бажать побачити своє майбуття. Друга картина «Спокушання Єви» має інший настрій. Здається вітер пронісся раєм, небо вкрилося хмарами і щось чуже і незбагненне порушило чистоту і гармонію, посіяло страх у душі Єви. Вона сахнулася ще невидимої небезпеки, а тим часом її рука тягнеться до яблука спокуси. Ще мить і людство переступить поріг свого першого гріха.

У своїх роботах Віктор Васнецов тонко інтерпретував стилістичні особливості давньовізантійського іконопису (зокрема, в деталях одягу, виразах очей, композиційному розміщенні фігур), поєднавши сакральну ірреальність з виразною, романтизованою правдою життя.

Кожна робота художника у Свято-Володимирському соборі позначена не тільки досконалою професійною майстерністю, дивним поєднанням простоти форм з гармонійною красою кольорів, умінням розкрити

той чи інший сюжет, справжньою релігійною проникливістю, духовним осмисленням біблійних та історичних сюжетів. Його серце було розкрито для істинної віри, яка надихнула на творення картин, які ось уже ціле століття хвилюють і надихають на молитву.

Помічниками Віктора Васнецова були українські художники Микола Пимоненко, Сергій Костенко, Володимир Менк, Віктор Замирайло, згодом визначний сценограф.

Із великим захопленням про розписи Віктора Васнецова Свято-Володимирського собору відгукнулися видатні діячі науки та культури Володимир Стасов, Богдан Ханенко, Василь Тарнавський, Олена Пчілка-Косач, Володимир Антонович, Сергій Яремич, Микола Мурашко, Ілля Рєпін, Павло Третьяков, Дмитро Мамін-Сибіряк, Олександр Купрін; тим часом Лев Толстой не сприйняв їх зовсім.

Другим талановитим художником, який розписував Свято-Володимирський собор, був Михайло Нестеров (1862–1942), на той час ще дуже молодий і малознаний у мистецькому світі живописець. Однак, побачивши його полотно «Видіння св. Варфоломея» Адріан Прахов зрозумів, що він може працювати в одному стилістично-естетичному річищі з Віктором Васнецовим. Разом вони, власне, і визначили художню образність унікального храму, рівнозначного – якому по художньому втіленню не було в усій тогочасній Російській імперії.

Пензлю Михайла Нестерова належать дві великі картини – «Різдво Христове» та «Воскресіння Христове», намальовані на хорах, «Богоявлення» у хрестильні, а також шістнадцять фігур на чотирьох іконостасах нижніх та верхніх приділів.

«Різдво Христове» вражає ліричністю, духовною чистотою. Із пре-рафаелітською витонченістю Михайло Нестеров пише образ Богоматері. Вона схилила чарівну, майже дитячу голівку над яслами, де у відблиску Божественного осяяння лежить Немовля. Подивовано, не вірячи своєму щастю, розглядають Новонародженого чотири пастухи, які прийшли поклонитися своєму Цареві. Старий Йосип подячно молиться Вседержителю за велику благодать, що дожив до цього вікопомного часу. Ангели спустилися з небес привітати народження Спасителя роду людського...

Усе в цій картині пройняте радістю, піднесенням. Вдивляючись у неї, наче й сам стаєш співучасником найвеличнішої події людської історії.

Михайло Нестеров не прагнув до монументальних і розгорнутих сюжетів. Як правило, на його картинах обмежена кількість постатей, а пейзажі та архітектурні елементи позначені позачасовістю і містичністю, несуть у собі елементи сакральності. Він спрямовує увагу гляда-

ча насамперед на внутрішній світ персонажів своїх релігійних полотен, їхні переживання, стан душі. Показова в цьому плані ікона «Богоявлення». Згадаймо полотно Олександра Іванова «Явлення Христа народу» з безліччю постатей, живописними групами здивованих і схвильованих хрещенням Ісуса людей. Михайло Нестеров розкриває цей євангельський сюжет, зосередившись на внутрішньому стані смиренного Ісуса Христа та Івана, який, благоговійно схиливши голову, здійснює таїнство хрещення. Єдино на постаті Спасителя зосереджує увагу живописець і в картині «Воскресіння Христа». Поправши смертю смерть, змучений на Голгофі Ісус, йдучи устеленою квітами дорогою, наче зазирає в серце кожного з нас, благословляючи на вічне життя високо піднятим у правиці хрестом.

Живописна манера Михайла Нестерова позначалася ліризмом, прагненням передати особливу духовну красу та піднесеність і водночас смиренність, аж до зреченості, релігійну заглибленість. Саме цим характеризуються численні його портрети руських святих, князів, подвижників Церкви, зображених на іконостасах і масивних чотирикутних колонах, що відділяють центральний неф від бокових. Серед них особливо вирізняються ікони святого імператора Костянтина та цариці Олени, слов'янських просвітителів Кирила та Мефодія, святої великомучениці Варвари, мощі якої зберігаються у Свято-Володимирському соборі, святого Миколая, чудотворця Мирлікійського. Гранично індивідуальних рис надає Михайло Нестеров першим українським святым і князям-мученикам – Борису і Глібу, святій княгині Ользі, першому Київському митрополиту Михаїлу...

Велика кількість картин і портретних зображень у Свято-Володимирському кафедральному соборі належать Вільгельму Котарбінському (1849–1921) і Павлу Сведомському (1849–1904). Зараз це малознані широкому загалу художники, але у вісімдесятих роках ХІХ століття імена Сведомського і Котарбінського були досить відомими в Європі, їхні твори купували навіть такі вимогливі колекціонери, як Павло Третьяков. Визнання і популярність художникам принесли насамперед монументальні полотна на теми античної та римської історій, які вони виставляли в найзначніших мистецьких і духовних центрах Європи: Римі, Дюссельдорфі, Празі, Варшаві, Санкт-Петербурзі...

Адріан Прахов, запрошуючи цих модних художників для розписів Свято-Володимирського кафедрального собору, цінував у їхній творчості насамперед бездоганну майстерність живописців. Обидва були блискучими колористами, знавцями давнього римського мистецтва, що дуже багато значило під час роботи над євангельськими темами з життя

Ісуса Христа, добре володіли композиційними прийомами. Треба зазначити, що, незважаючи на деяку театральність і пишномовність, їхні картини вписалися в загальний контекст розписів собору. У значній мірі це заслуга Адріана Прахова, який зумів делікатно і ненав'язливо захопити цих далеких від православного релігійного живопису митців загальною ідеєю про створення храму-пам'ятника, не тільки бездоганного з канонічного боку, але й вірного історичній епосі, в якій жив святий рівноапостольний Київський князь Володимир.

Сведомський і Котарбінський разом створили такі монументальні розписи, як «Тайна вечеря», «Вхід до Єрусалиму», «Суд Пілата», «Розп'яття». Пензлю Павла Сведомського належать розписи в південному нефі «Воскресіння Лазаря». У створенні цих монументальних робіт йому допомагав брат Олександр Сведомський, також талановитий митець, який жив здебільшого в Римі.

«Моління про чашу» – один з найдраматичніших євангелістичних сюжетів, Ісус, знаючи свою долю, молиться Богу-Отцю, щоб обминула його «чаша сія». Художники відображають трагічну постать Спасителя серед нічного Гефсиманського саду. Особливої трагічності моменту надають не тільки сама постать Ісуса, який стоїть на колінах і весь сповнений болем і скорботи, але й дика природа, що наче пройнялася скорботним моментом; коріння самотньої викривленої маслини, голі стовбури мертвих дерев, якісь колючки, що ледь-ледь тримаються в кам'янистому ґрунті... Окрім цих робіт П. Сведомський здійснив такі монументальні розписи, як «Святий дух над водами», три медальйони «Творення світу» (понеділок, вівторок, середа). У північному нефі написав «Моління про чашу», на хорах «Вознесіння» та «Хор ангелів».

Вільгельм Котарбінський створив монументальні полотна «Преображення Господнє», «Воскресіння Господнє», три медальйони-плафони «Створення світу» (четвер, п'ятниця, субота), а також значну кількість портретів святих, зокрема руських князів.

Загалом цим художникам у Володимирському соборі належить вісімнадцять картин і вісімдесят чотири зображення святих, праведників та великомучеників.

Піднесеності і святковості надають собору й декоративні розписи, якими щедро прикрашені стіни, колони, арки. Гармонійно вписуються в архітектурні об'єми вирізьблені за малюнками Адріана Прахова із світло-сірого каррарського мармуру іконостаси, насамперед головний у центральному нефі та на хорах, а також мармурові інверсії по низу колон, решітки на хорах, інкрустовані орнаментом із рожевого і чорного мармурів, вироби із бронзи, зокрема виготовлені в давньовізантійському

та давньоруському стилю кіоти, аналої, підсвічники, іконостасні лампади, панікадила. Царські врата в іконостасах і огорожі солеї оздоблені емаллями. Більшість виробів із мармуру та бронзи були виготовлені за ескізами і розробками Адріана Прахова.

Неповторні за своєю вишуканістю орнаменти у переважній більшості, за винятком хіба що декоративних розписів Павла Сведомського, відповідають стилю візантійських зразків IX–XI ст. і вражають не тільки своєю кольоровою гамою, але й ритмікою малюнків, вигадливим поєднанням фантастичних елементів; більшість картин і портретів, а також окремі площини стін обрамлені своєрідними живописними рамками з колосків, пальмових гілок, квітів, пальметок, виноградних грон, геометричних фігур, сакральних знаків.

У центральному нефі практично всі орнаменти написані за ескізами Віктора Васнецова, стелі північного і південного нефів декорували Павло Сведомський, а південні та північні хори – Андрій Мамонтов. Але найцікавіші й найдинамічніші орнаменти в соборі належать видатному художнику Михайлу Врубелю, який, тісно пов'язавши у вісімдесятих роках своє життя з Києвом, мріяв і написати для Свято-Володимирського собору ряд картин, навіть створив ескіз картин «Богоматір» та «Розп'яття». Проте його нова і досить далека від візантійських, як і взагалі релігійних, канонів манера живопису і трактування євангельських текстів змусила будівельний Комітет відхилити ескізи Михайла Врубеля. Намальовані ним за ескізами Вільгельма Катарбінського два плафони «Творення світу» настільки різнилися від загальної кольорової стилістики собору, що їх довелося переписати заново. У Свято-Володимирському соборі Михайлу Врубелю вдалося реалізувати свій талант лише в орнаментуванні стін північного та південного нефів. Декор Михайла Врубеля виділяється не тільки динамічною ритмікою і пластикою ліній та кольорової гами, але й містичністю, екзальтованістю. Неподалік вівтаря він створив у блакитно-золотих барвах орнамент у вигляді переплетених крил херувимів, арку розписав гірляндами зі свіжих конвалій, золотих соснових шишок, уплетених у вінок із майже прозорих фантастичних квітів. Біля картини «Воскресіння Лазаря» Павла Сведомського декорували простір зображенням води і зрізаних лілій. Значну кількість орнаментів за ескізами художників виконали учні Київської малювальної школи та іконописної майстерні Миколи Мурашка.

Чин освячення собору здійснили високопреосвященний митрополит Іоаникій у співслужінні намісника Києво-Печерської лаври архімандрита Антонія, кафедрального протоієрея П.Г. Лебединцева, ректора Київської духовної семінарії архімандрита Іоаникія, настоятеля

Видубецького монастиря архімандрита Євлогія, першого настоятеля собору протоієрея І. Королькова та протоієрея П. Преображенського.

Першим старостою Володимирського собору був обраний відомий український історик церкви, професор Київської духовної академії Іван Малишевський.

Після освячення Свято-Володимирський собор став дуже популярним серед киян, особливо молоді. Сюди приходили студенти Університету святого Володимира і Володимирського кадетського корпусу, першої та другої київської гімназій. Відвідувачам подобався собор не тільки своєю грандіозністю і художньою неповторністю, але й урочистістю, піднесеністю служб, чому сприяє ще й унікальна акустика собору, в якій кожне слово наче возвишається, лине в небо... Тут співав один з кращих у Києві церковних хорів під керівництвом видатного українського регента Якова Калішевського (1856–1923).

Пам'ятною подією в історії собору стали урочисті відправи 30 травня і 1 червня 1913 року за участю патріарха Антіохійського Григорія IV. У травні 1914 року при соборі було засноване Свято-Володимирське братство, яке опікалося солдатами і пораненими на фронтах Першої світової війни. 19 березня 1917 року в соборі відбулося урочисте богослужіння пам'яті Т.Г. Шевченка, після якого багатотисячна маніфестація рушила до пам'ятника Богдану Хмельницькому, де відбувся один з перших в Україні національних мітингів з вимогою надати Україні незалежність.

З приходом до влади більшовицьких комісарів розпочався неприхований терор проти всіх проявів релігійного життя. Особливо жорстоко переслідувалися священники та ієрархи церкви. Влада не тільки перешкоджала проведенню служб у церквах, але й брутально конфісковувала сакральні речі, особливо із коштовних металів, влаштовувала провокаційні витівки під час служб. У Володимирському соборі було забрано велику кількість безцінних як у художньому значенні, так і щодо свого ритуального призначення речей, зняли всі дзвони, заборонили його опалювати, що призвело до руйнації розписів. А в 1929 році собор взагалі був закритий. Було ухвалено рішення перетворити цей храм у музей антирелігійної пропаганди. Якийсь час тут знаходилися архівні фонди місцевих органів влади, потім книгосховище педагогічного інституту...

Після переведення в 1934 році столиці України з Харкова до Києва, влада вирішила перетворити «Київ церковний у Київ індустріальний». Свято-Володимирський собор, перлина як художнього, так і духовного життя Києва, поставили першим у постишевському списку на знищення. Адже саме на місці Свято-Володимирського собору мала починати-

ся магістраль революційних маніфестацій. Для того, щоб її прокласти, більшовицький уряд намітив знести також Софію Київську та Золотоверхий Михайлівський собор, перенести в інше місце пам'ятник Богданові Хмельницькому. Бог відвернув грішні руки войовничих атеїстів від Софії і Володимирського собору, які не розділили страшну долю 21 київського храму, серед яких був і Золотоверхий Михайлівський собор XI ст.

У 1944 році Свято-Володимирський собор став кафедральним храмом митрополита Київського і Галицького, екзарха України. Проте служби проводилися тут тільки з дозволу влади. У 1946–1952 роках у Володимирському соборі було здійснено масштабні реставраційні роботи під керуванням відомого українського мистецтвознавця Луки Калиниченка (1898–1968), які дозволили зберегти і оновити занедбані безвірниками безцінні мистецькі шедеври, а також повернути деякі конфісковані раніше сакральні та богослужбні речі. У шістдесяті роки XX ст., коли київсько-галицьку митрополію очолив митрополит Філарет (Денисенко), значно пожвавилось духовне життя в Свято-Володимирському соборі. Окрім канонічних служб тут проводилися таїнства хрещення та вінчання, урочисті служби, присвячені найзначимішим православним святам, спільні з іншими ієрархами молитви. Тут відбувалися головні урочистості, присвячені тисячоліттю хрещення Руси-України (1989).

Після проголошення незалежності України в церковному житті відбулися великі зміни. Постала Київська патріархія Української Православної Церкви. Починаючи з 1991 року в Свято-Володимирському соборі правили видатні українські ієрархи-патріархи Мстислав (Скрипник) та Володимир (Романюк). У 1995 році у Свято-Володимирському храмі відбувся собор Української Православної церкви Київського Патріархату, на якому митрополит Філарет (Денисенко), який понад тридцять років служив у цьому храмі, був обраний Патріархом Руси-України.

Свято-Володимирський патріарший собор – велична духовна і мистецька пам'ятка українського народу. Він входить у друге століття своєї історії, несучи нам і нашим нащадкам візію часу, великих і вікопомних подій християнської історії.

Переступивши поріг Свято-Володимирського собору, людина потрапляє в особливий світ духовної гармонії, наче піднімається над земними турботами, забуває про буденність життя, веде внутрішній діалог із Богом і святими, діяння яких знайшло відображення у неповторних у своїй красі розписах храму.

*Дмитро Степовик,
професор Київської Православної
Богословської академії,
доктор богословських наук,
доктор філософії,
доктор мистецтвознавства*

ПАТРІАРХ ФІЛАРЕТ І АМЕРИКА

Понад 20 разів я перетинав на літаках Атлантику, прямуючи до різних країн Америки, включно з Кубою, Канадою, Сполученими Штатами. З них 13 разів супроводжував Патріарха Філарета у його відвідинах тих парафій УПЦ Київського Патріархату, які не захотіли піддатися під омофор Константинопольського патріархату в Стамбулі, й рішуче лишилися з Києвом. Це тепер, коли ми, нарешті, отримали томос про автокефалію УПЦ КП й визнання нас, як Церкви канонічної в сім'ї інших православних автокефальних Церков, наші парафії у США можуть служити і взаємно між собою, а також з іншими православними спільнотами. А тоді було інакше. Українські православні парафії у США (що знаходились під омофором Київського патріархату) були в деякій ізоляції, але тим не дуже переймалися, бо були правдивими християнами, знаючи, що у справі спасіння у вічності й житті з Христом, – томоси, визнання, канонічності-неканонічності не мають ніякого значення. Це все людське, отакі собі параграфи різних статутів із семінарського предмета «канонічне право».

Тисячі православних українців нашої діаспори у США просто хотіли зустрітися з харизматичним церковним лідером України Філаретом, «симпатичною білою бородою», як його любив називати сенатор від штату Канзас Сем Браубек, який неодноразово приймав нашу делегацію у Вашингтоні. Зустрітися, послухати, як він точно й ретельно провадить Богослужіння (а священникам узяти в них участь), вислухати проповідь (40–60 хвилин – стандартна протяжність проповідей владики в Україні

й закордоном), а головне: відчутти силу духовного впливу, яку постійно випромінює його слово, сама його присутність.

Так ми за 13 разів (1999–2013) об'їхали щось із десятків штатів, від Чикаго й Клівленда – до Нью-Йорка, Вашингтона, Філадельфії і Флориди, підтримуючи наші українські православні парафії, кожного разу проводячи наради Вікаріату УПЦ у США. Зо всіх поїздок я робив детальні описи, друкуючи їх у нашій церковній пресі (газеті «Голос Православ'я», журналі «Православний Вісник»). Знаю напевне, що деякі з наших єпископів, які жодного разу не були запрошені в церковну делегацію Патріарха у США, з притиском запитували владику: «Ну, що ви знайшли у цьому Дмитрові Степовику, що постійно береде його зі собою на відвідини у США. А ми?»

Не так впевнено, а більш здогадно знаю, що міг сказати Патріарх Філарет на ці заздрісні зауваження. Він знав, що моя базова вища освіта – факультет журналістики Київського Національного університету імени Тараса Шевченка. Це вже пізніше я з журналістики пішов у науку, здобув кандидатський, а потім три докторських наукових ступені, став професором, обраний академіком, викладаю багато років у Богословській академії, – але й тепер зберіг навички базової журналістської освіти: перевіреність фактів, про які пишеш; точність викладу матеріалу, оперативність у донесенні інформації до читача, слухача й глядача (бо я про патріарші візити також давав інтерв'ю на радіо й телебаченні); вільне володіння богословською й церковною термінологією; літературна українська мова й правильна стилістика, – усе це було вкрай необхідне у висвітленні візитів, за якими стежили не тільки приятелі, але й вороги УПЦ КП й особисто Патріарха Філарета. Власне, на мою думку, це й було головною причиною, чого Святійший запрошував мене у свої американські візити (в дужках зазначу, що я ніколи в цьому не виявляв першим ініціативи, а тільки приймав запрошення).

Склад делегацій завжди був невеликий: 3–4 особи включно з Патріархом. А 2002 року, коли Патріарх був запрошений виступити в ООН на «Днях України» і вшанувати покладанням вінка жертв теракту 11 вересня 2001 року на два висотні будинки-близнюки Всесвітнього Торгового центру в Нью-Йорку, – ми з ним були тільки удвох. І це була одна з найвдаліших і, можливо, найщасливіших моїх поїздок.

Кажуть: якщо хочеш правдиво взнати людину, – поїдь з нею закордон. Я багатократно переконався у щирості такого твердження, бо за своє журналістське й наукове життя близько ста разів виїздив за межі моєї Батьківщини України. Серед них були й самотні поїздки, але більшість – у товаристві інших: на наукові конференції, в делегаціях, на приватні за-

прошення тощо. Ще до того, як владика Філарет став запрошувати мене їхати з ним в Америку, я знав його саме як визначного архієрея, і тільки. У Києві я живу біля великого собору й монастиря при ньому; і в радянські часи моя мати Марія, яка слухала митрополита (тоді ще митрополита) Філарета на його богослужіннях і проповідях в цьому соборі, вельми хвалила його. Усе це було на відстані. Особисто ми познайомилися, коли Філарет запросив мене 1992 року викладати візантологію й історію християнського мистецтва у щойно відновленій Київській духовній академії, яка діяла тоді у двоповерховому стилібаті під Андріївською церквою. Тут я викладаю й досі; але наше знайомство розширилося й поглибилося, коли ми обоє вже 16 років поспіль ведемо по понеділках на Українському радіо одногодинну передачу «Християнські діалоги».

Такі були стежки-дороги до наших поїздок в Америку, під час яких багатократно була перевірена щойно наведена приказка: «Якщо хочеш правдиво взнати людину, – поїдь з нею закордон». Нині 90-літній Патріарх Філарет – правдивий, перевірений, стверджений Син Церкви й Син України. Я задоволений і щасливий, що знаю його особисто понад чверть століття; розбираюся у плюсах і мінусах його вдачі як української людини, але й унікальності його як архієрея, що багато пережив за роки й роки свого служіння, але зберіг те, що найбільше цінується у християнина, – любов.

До цього я хочу додати свій опис мого останнього візиту з владикою із США в листопаді 2013 року, під час якого було підтверджено все те, про що я щойно написав у своєму вступі.

Золота осінь Америки – традиційна та улюблена пора візитів Святійшого Патріарха Філарета до Сполучених Штатів Америки. На дворі – 2013 рік; залишається два з половиною місяці до 85-літнього дня народження нашого Владика – 23 січня 2014 року. Священики парафій Київського Патріархату в Америці знають бажання Патріарха: у двадцятих числах жовтня кожного року залишатися вдома, у Києві, щоб свій день інтронізації 22 жовтня 1995 року на Патріарха Київського і всієї Руси-України відзначити на Батьківщині, і саме в тому храмі, в якому він був поставлений на патріарший престол, – у Володимирському кафедральному соборі в Києві. Тому свої бажання зустрітися зі своїм правлячим архієреєм вони корегують так, щоб запросити Владика в Америку або до, або (що буває найчастіше) після цієї дати.

Візит Патріарха 2013 року тривав з п'ятниці 8 листопада до вівторка 19 листопада, тобто у прекрасну декаду нашої єдності й любові з українцями США – братами і сестрами, з християнами, які хоч і віддалені географічно від нас континентами й Атлантичним океаном, але етнічно,

духовно і віросповідно – ми одне, ми разом. Ці істини зайвий раз продемонстрував 15-й візит до США Патріарха з його, як завжди, невеликою делегацією: цього разу це митрополит Хмельницький і Кам'янець-Подільський Антоній, голова Видавничого відділу УПЦ Київського Патріархату, перший проректор Київської Православної Богословської Академії протоієрей Олександр Трофимлюк і професор цієї ж Академії, член Вищої Церковної Ради УПЦ Київського Патріархату Дмитро Степовик.

Безпосереднім приводом візиту було відзначення 60-річчя з часу утворення у місті Бріджпорті американського штату Коннектікут української православної парафії Святої Трійці (у 1953 р.). Урочисте відзначення ювілею за участю священників УПЦ Київського Патріархату у США, великої громади вірян, представників влади штату Коннектікут відбулося 10 листопада, в неділю.

Зранку теплого осіннього дня Предстоятеля Української Православної Церкви Київського Патріархату з квітами та запашним короваем зустрічали члени управи на чолі з головою п. Іваном Данчем та настоятелем протоієреєм Олександром Двінятином. Урочистості, як і належить, розпочалися з молитви: Святійший Владика у співслужінні митрополита Хмельницького і Кам'янець-Подільського Антонія, першого проректора КПБА протоієрея Олександра Трофимлюка, настоятеля храму протоієрея Олександра Двінятина, протопресвітера Олега Жовніровича, протоієрея Ярослава Думанського, протоієрея Ярослава Яріша та священника Михаїла Лещишина звершив Божественну Літургію.

Ще до початку Богослужіння храм був переповнений вірними, які бажали молитися зі своїм Архіпастирем. Наприкінці Літургії Святійший Владика звернувся до них із мудрим батьківським словом і нагородив членів громади низкою високих церковних відзнак.

Після Богослужіння всі присутні зібралися у церковній залі, де відбулося святкове прийняття, на якому отець Олександр Двінятин розповів про історію храму. З вітальними словами виступили актив парафії та численні гості.

Треба відзначити, що громаду нині складає переважно молоде покоління українців, а отже, віримо, що Свято-Троїцька парафія м. Бріджпорт святкуватиме ще не один ювілей.

Крім Бріджпорта, Патріарх з членами делегації побували у Нью-Йорку, Кліфтоні, що в штаті Нью-Джерсі, у столиці США Вашингтоні, Чикаго та Блумінгдейлі, що в штаті Іллінойс.

Листопад місяць – традиційна пора молитов українців на Батьківщині та по всьому світі, щоб пом'янути мільйони жертв геноциду українського народу, який здійснила московсько-кремлівська кліка ко-

муно-більшовицьких тиранів у 1932–1933 роках. Тому в осередках проживання американських українців Патріарх служив панахиди і літії за невинно убієнними жертвами Голодомору-геноциду у 80-й рік цієї жахливої нечуваної трагедії. Ми дізналися, що українці США, усі наші організації там, українські церкви, разом з громадянами США різних рас та національностей відзначили 80-річчя Голодомору-геноциду українського народу 23 листопада 2013 року в кафедральному Римо-католицькому соборі Святого Патрика на П'ятій авеню в Нью-Йорку. Оскільки Патріарх з делегацією трохи раніше відбув зі США в Україну, щоб узяти участь у молитві того ж 23 листопада у Києві, то благословив це врочище богослужіння в головному храмі міста Нью-Йорка. Також по всіх парафіях українців США, православних, греко-католицьких і в молитовних зібраннях українських християн-протестантів, відбулися жалобні заходи до 80-річчя з часу страшного винищення мільйонів українців радянською владою комуністів-більшовиків. Патріарх особисто, разом з усією паствою, молився за спасіння душ мучеників – людей, які страшною смертю, не маючи ані крихти їжі, яку силоміць відбирали у домівках кати, помирали мільйонами 80 років тому.

Дванадцятиденний візит Патріарха і його делегації з чотирьох осіб (делегацію супроводжувала також відряджена до США відома журналістка Українського радіо і поетка Ніна Шаварська) був успішним, тому що добре спланований як у Києві, так і в тих містах США, де Патріарх здійснював своє пастирське служіння. Американські українці – це ділові й відповідальні люди; вони добрі організатори, бо без менеджерського уміння сьогодні у світі не зробиш жодної успішної справи. Цього разу похвальних старань до успіху візиту доклав голова парафіяльної управи кафедрального Свято-Андріївського собору у місті Блумінгдейлі, штат Іллінойс, Іван Яресько, який був незмінним та ефективним гідом делегації від самого моменту приземлення 8 листопада нашого літака «Люфтганза» у Нью-Йоркському аеропорту імені Джона Кеннеді – і до відбуття нас в Україну 19 листопада з Чиказького міжнародного аеропорту О'Гара. Зокрема, вдало спланував пан Яресько зустрічі Патріарха і членів його делегації з визначними державними і громадськими особами – США у столичному Вашингтоні, про що буде далі.

Позитивною в усіх відношеннях, а особливо в духовному відношенні, була праця з патріаршою делегацією секретаря вікаріату нашої Церкви у США протоієрея Віктора Полярного; також організатора святкувань 60-річчя Свято-Троїцької парафії у Бріджпорті протоієрея Олександра Двінятина, який до ювілею написав і видав цінну книгу «Божа зміна» про подиву гідну самовіддану працю організаторів парафії в да-

леких 50-х роках; голови парафіяльної управи Івана Данча; протоієрея з Кліфтона, штат Нью-Джерсі, Олега Жовніровича, який з громадою організував величаво-пасіонарний вечір пам'яті до 80-річчя трагедії українців 1932–1933 років у Свято-Вознесенській парафії (чудовий концерт; спогади людей про ту незрівнянну ні з чим трагедію працюючих українців; поезія; кадри з фільмів, від яких крижаніла кров; спроектовані на великий екран фотографії помираючих, схожих на скелети, діток, усе це було підготовлено священиком Олегом, який, крім богословської, має ще й музичну освіту); також багаторічним головою парафіяльної управи Володимиром Могучим, який влаштував разом з дружиною прийняття у себе вдома на честь Патріарха, його делегації, Генерального консула України в Нью-Йорку Ігоря Сибіги, інших українських дипломатів та гостей.

Промова Патріарха у Кліфтоні, як і його проповідь наступного дня, 10 листопада, у Свято-Троїцькому храмі Бріджпорта під час Божественної Літургії, були пройняті глибокими богословськими роздумами про життя тимчасове й вічне, про неминуче викорінення Богом зла у світі. На основі євангельського тексту про гадаринського біснуватого, що читається зі Священного Писання у цю неділю, Святійший Патріарх Філарет роз'яснив істинне розуміння того чорного зла, яким пройнята історія у роки панування в Україні безбожних комуністів, особливо в 30-ті й 40-ві роки.

Чітко складена програма патріаршого візиту не передбачала відвідин міста Нью-Йорка. Але життя вносить поправки навіть у чіткі програми. Ще на летовищі імені Кеннеді заступник голови парафіяльної управи українського православного кафедрального собору святого Володимира (що на 82-й вулиці Нью-Йорка) Юрій Федорів просив Патріарха зустрітися з українцями-парафіянами в самому соборі в суботу 9 листопада. «Добре, але якщо буде час», – відповів Патріарх, і коли запрошення по телефону було підтверджене самим головою кафедральної парафіяльної управи Всеволодом Саленком (і повторно – Юрієм Федорівим), – ми вирішили їхати до братів і сестер між височенні хмарочоси острова Мангеттен, між якими розташована українська православна кафедра. Вона славна тим, що в ній багато років служили наші митрополити Іван Теодорович, Мстислав Скрипник; настоятелем був отець Лев Веселовський; а хором керував визначний диригент Василь Завітневич. Собор названий на честь Святого рівноапостольного князя Володимира Великого, і Патріарх Філарет в ньому не вперше. Тож і цього разу парафіяни, члени управи сердечно вітали Предстоятеля 15-мільйонної матірної Української Православної Церкви Київського Патріархату.

Під час кількогадинної розмови нью-йоркці – парафіяни Свято-Володимирського собору – довідалися про церковне життя в Україні з уст її Предстоятеля; а також висловили глибоке переконання, що собор, як і вся УПЦ у США, повернеться в лоно Київського Патріархату, згідно з рішенням Архієрейського Собору в Києві від 17 листопада 1990 року, підписаного першим Патріархом Київським і всієї України Мстиславом Скрипником. Незаконне відчуження УПЦ у США від Києва, вчинене наступниками Патріарха Мстислава, має бути подолане найближчим часом. Механізми цього процесу відомі, і низка парафій у США вже практично його здійснила.

Доброзичливість і людська теплота, що супроводжували Патріарха у Бріджпорті, Кліфтоні і Нью-Йорку, налаштували усіх нас на добру хвилю настрою: що і в столиці США місті Вашингтоні, куди ми виїздимо на чотири дні – з понеділка 11 листопада до четверга 14 листопада – ця теплота не вистудиться. Знаємо, що столиці скрізь особливі, не такі, як периферія: дещо офіційні, холодні, стримані – в характері й ставленні людей. Але побачимо! Тим часом вирішуємо не летіти літаком, а їхати на авто на чолі з нашим енергійним драйвером Іваном Ярецьком. Не пошкодували! Приатлантичні рівнини ще всі в зелені, хоча вже листопад. Гаї та діброви злегка позолотила осінь. Тільки клени горять своїми червонястими і пурпуровими лапатими листками. Кажуть, що це канадські клени – з тих, чий червоний листок прикрашає канадський національний прапор. Але ці дерева прижилися у східних штатах, які ми проїжджаємо, прямуючи з Нью-Йорка у Вашингтон.

За п'ять годин проїхали 5 штатів: Нью-Йорк, Нью-Джерсі, Пенсільванію, Делавер, Меріленд. Без перевищення швидкості, бо тут прекрасні дороги – не лише широченні траси, які тут називають хайвеями, а й вузьчі дороги. Це рівні, як скло, бетонні поверхні без жодної вибоїни, без жодної тріщини. США витрачають на зразкове утримання шляхів мільярди доларів, бо вважають шляхи пріоритетною складовою національної безпеки. Машин повно, але усім є місце на цих зразкових шляхах. Ось – Вашингтон. Місту дали в давнину прізвище першого президента, виділили його з-поміж усіх штатів у окремий округ Колумбію, щоб жодний штат не міг сказати: «Ось, столиця знаходиться на території нашого штату!». Не тільки цим виділяється Вашингтон, а й низкою інших ознак. Немає тут жодного хмарочоса. Це, по суті, гарно сплановане місто європейського зразка. Заборонено ставити пам'ятники в стилі абстракціонізму: усі статуї й погруддя в стилі класицизму й цілком реалістичні.

У центрі міста нема обгороджених муром фортець, схожих на в'язниці, як лондонський Тауер чи московський Кремль. Усі офіси й міністерства Вашингтона зовні скеровані на президентську резиденцію – Білий дім: це гарні будинки з колонами на головних фасадах, білого або світло-сірого кольору. Вулиці радіально сплановані і сходяться на Білий дім або Капітолій. Центральна найширша вулиця зветься Молл: це паладій науки, культури і мистецтва, увінчаний високим «олівцем» – пам'ятником Джорджеві Вашингтону. Патріарх Філарет, готуючись до низки дуже важливих зустрічей, благословив нас, членів делегації, відвідати Молл, помилуватися красою його палаців. Але ми зробили дещо більше: відвідали декілька музеїв на цій вулиці, в тім числі Національну галерею мистецтв, де якраз була розгорнута виставка шедеврів візантійського мистецтва – ікон, фрагментів мозаїк, виробів з дорогоцінних металів, емалі. Майже вся виставка складалася з творів християнського змісту, зокрема привезених з Греції та інших країн візантійської православної християнської традиції. У цій галереї виставляються, крім постійної експозиції американського образотворчого мистецтва, тільки першокласні твори мистецтва з усього світу. Це повинні бути шедеври; нижчого рівня тут на виставки не приймають. Щоб оглянути всі музеї на центральній вулиці Молл, потрібно кілька місяців жити у Вашингтоні – це зібрання світового значення з мільйонами експонатів. Тож після Національної галереї ми зважилися піти ще в Музей історії природи (Natural History Museum) й під час огляду багатьох унікальних експонатів живого й неживого світу переконалися у величній панорамі Божого творіння нашої планети Землі. Решту прецікавих так званих Смітсонівських музеїв ми лишили на оглядини на майбутнє. Музеї вулиці Молл – це скарби світової цивілізації та яскраве свідчення Божественного походження Всесвіту.

Із цих спостережень робимо висновок, що твердження, ніби США є розсадником нехристиянських тенденцій у сучасному світі, – неправда. Це була, є і залишається християнська країна. Ось один із прикладів чотириденного перебування Патріарха Філарета, і нас із ним, у Вашингтоні. Трапилося кілька разів брати таксівки для переїзду з одного офісу в інший; або з нашого готелю з романтичною назвою «Травнева квітка» – «Mayflower» – на одну із запланованих зустрічей. І всі рази таксистами-драйверами виявлялися емігранти з африканської країни Ефіопії: чорношкірі чоловіки, але з європейськими рисами обличчя. Кожного разу, коли Патріарх сідав у машину, ефіоп просив у нього благословення і торкнутися його голови. А один випадок зворушив нас особливо. Привізши нас до Державного департаменту, водій-ефіоп категорично

відмовився брати платню, як ми його не умовляли. «Благословення українського православного Патріарха, – сказав водій, – дорожче для мене за найвищу платню». І поїхав, низько вклонившись перед Владикою Патріархом. Ось вам і Америка, ось вам і Вашингтон!

Зовнішні обставини візиту Патріарха в столицю США цікаві; про них можна було б розповісти дуже багато. Хто тільки не буває в столиці світової держави! Люди мали б збайдужіти до найекзотичніших персон, які прибувають сюди й відбувають звідси щодня. Але вашингтонці не такі. В американських містах пішохідні доріжки зазвичай порожні, усі їздять на автах. У Вашингтоні навпаки. Хоч машин багато, але й людей на тротуарах та у скверах багато. Особливо – молоді. І ці мешканці не просто оглядаються на одягнутого в рясу архієрея з панагією на грудях. Але й підходять, чемно вітаються, можуть поставити запитання, поцікавитися, звідки ми, гарно відізватися про православну віру й навіть запросити до себе в університет. Звичайно, на останнє у Патріарха не було часу. Але привітність столичних насельників такої нібито гордої країни не може не зворушити.

Це – вулиця. А як в офісах? Як поставиться до нас численне чиновництво в урядових коридорах американської столиці? Збоку може здатися: з пихою, демонстрацією своєї вищості. Ні, нічого подібного! Як вулиця, так і влада – чуйні, запобігливі, гостинні, цікаві до всього українського. Для багатьох простих і непростих американців Україна є екзотичною країною, в якій є багато дивовижного, що вони, американці, мали б пізнати. Тут, як це не дивно, грає нам на руку постійна очорнювана московська пропаганда супроти України. Знаючи її методи, американці оцінюють московські випадки з точністю до навпаки: якщо «раша» гнівається і дратується, значить це щось таке, що варте уваги!

Про сприйняття нас, українців, американською столичною елітою говорив Патріархові Надзвичайний і Повноважний Посол України в США Олександр Моцик. Власне, вашингтонські зустрічі Патріарха й почалися з відвідання Посольства України у США, яке знаходиться в історичному будинку в центрі Вашингтона (в цьому будинку бував у XVIII столітті перший президент США Джордж Вашингтон; це одна з найвизначніших пам'яток американської історії з відповідним охоронним знаком та місце народження столиці США). Посол Олександр Моцик приділив бесіді зі Святійшим Патріархом Філаретом понад дві години свого робочого часу, щиро привітав його з візитом до США, побажав успіхів. Посольство здійснює дуже важливу роботу в усіх без винятку сферах українсько-американських відносин. Патріарх і ми, члени його делегації, оцінили глибокі знання пана Моцика в сфері політики,

культури, релігії, а особливо – економіки. Торгово-економічна та гуманітарна складові є визначальними в роботі наших дипломатів у столиці, а також у Нью-Йорку, Чикаго та інших містах.

Українська громада у Вашингтоні не така велика, як у Нью-Йорку Філадельфії чи Чикаго. Невелика, але дуже вагома з погляду зв'язків із елітою американського політикуму. Це люди середнього віку з так званої третьої хвилі еміграції. Як правило, мають вищу університетську освіту, відповідні знання зі свого фаху. Один з типових українсько-американських інтелектуалів Вашингтона – президент Українського товариства розвитку Юрій Чопівський. Він запросив Патріарха з делегацією на звану вечерю, на якій були Посол Олександр Моцик з дружиною, представники українських еліт у Вашингтоні. Ці поважні люди дуже допомагають Україні; вони переконані, що кожний візит Патріарха у США з відвідинами столиці має надзвичайну вагу з погляду американської влади і всіх мешканців цієї країни. Сенат, Конгрес, політики в міністерствах багато знають про конструктивну роль УПЦ Київського Патріархату й особисто Його Святості Патріарха Філарета в духовному, моральному громадському житті України. Тож провідною темою в офіційних і неофіційних розмовах Патріарха в столиці були питання віри, моралі, гуманності, боротьби з усяким злом.

Як і в минулі приїзди у Вашингтон, Патріарх був запрошений в офіс Української редакції радіо «Голос Америки». Зустрів Патріарха наш давній знайомий – керівник редакції Адріян Кармазин. Співробітниця редакції у прямому ефірі передачі «Час Time» запитувала Патріарха про мету його візиту до США, про церковну ситуацію в Україні, про відносини з так званим «світовим православ'ям», про ставлення до неправдивих пропагандистських штампів Московського Патріархату щодо Київського, таких, наприклад, як «канонічність» тощо.

Якщо говорити про увагу засобів масової інформації до нинішнього візиту Патріарха до США, то не було жодного дня, коли б Патріарх не давав інтерв'ю якій-небудь газеті, радіо чи телевізійній компанії. Оперативність виходу цих інтерв'ю в ефір – суто американська. Повернувшись до готелю і ввімкнувши телевізор, ми, члени делегації, бачили й чули інтерв'ю Патріарха, дані ним кореспондентам годину чи дві тому! Дивувала не тільки швидкість подачі матеріалу, але й відстань, яку долали журналісти, щоб зустрітися з харизматичним духовним лідером України. Так, щоб узяти інтерв'ю у Патріарха на тему «Сучасні православ'я, католицтво і протестантизм в Україні», – з міста Сакраменто – столиці штату Каліфорнія – через усю територію США прибула до Бріджпорту у штат Коннектикут знімальна група «Кут» («Korner») для

двогодинного інтерв'ю з Патріархом та з членом його делегації професором Дмитром Степовиком. Неодноразово доводилося спілкуватися з журналістами і протоієреєві Олександрові Трофимлюку. Не бракувало подібних розпитувань цікавих журналістів і в Нью-Йорку, Вашингтоні, Чикаго. Патріарх розмовляв з кореспондентами україномовних газет у США – «Свобода», «Час і події», «Українське Слово» та з україномовними відділами радіо й телебачення в різних штатах.

Така щільність розмов з журналістами поєднувалася у Патріарха з не меншою щільністю офіційних зустрічей, особливо у столичному Вашингтоні. Три, а то й чотири візити до урядових кабінетів на день – така норма була узвичаєна для Патріарха упродовж усіх чотирьох днів його перебування у Вашингтоні. Звичайно, ми, члени делегації, включалися в ці розмови; але переважно інформаційне навантаження лягало все ж на Патріарха. Добре знаючи його працьовитість і увагу до точності своїх висловлювань, ми, набагато молодші від нього, не переставали дивуватися його фізичній витривалості та інтелектуальній потузі, й навіть витримці та толерантності у відповідях на зручні й не дуже зручні запитання американських господарів урядових кабінетів.

13 листопада 2013 року – це був день, повністю присвячений перебуванню Патріарха в Державному департаменті та в Конгресі США. Після бесіди з Послом України Олександром Моциком Патріарх відбув у Держдепартамент для розмови з помічницею держсекретаря США панею Кері Джонстон. Вона приймала Патріарха і в минулі його приїзди до США. Очолюючи Бюро демократії та людських прав, Кері Джонстон веде у Держдепартаменті українську проблематику з означених питань демократії та прав людини. Вона знає українську мову, тому наш постійний перекладач Петро Фединський робив переклади з української на англійську й навпаки швидше на вимогу протоколу, ніж для взаєморозуміння між диспутантами. Згодом, у тому ж Державному департаменті Патріарх зустрівся зі ще одним помічником державного секретаря Джона Керрі – з Ериком Рубіним. Розмова була тривала і ґрунтовна, оскільки на початку грудня 2013 року держсекретар Джон Керрі планував відвідати Україну. Тож розмова пана Рубіна з Патріархом торкалася таких чотирьох питань: 1. Як рухається справа з визнанням Київського Патріархату Константинопольським Патріархом Варфоломієм? 2. Хто винен, що в Україні аж три Православні Церкви, і які перспективи їх можливого об'єднання? 3. Яка позиція УПЦ Київського Патріархату щодо євроінтеграційних прагнень українського народу? 4. Чи можливе примирення і співпраця Київського і Московського Патріархатів?

На всі питання пан Рубін отримав вичерпні відповіді від Святійшого Патріарха Філарета. Подібне коло питань було підняте й під час зустрічі Владики з конгресменом Крістофером Смітом у будинку Конгресу США. Але були й додаткові нюанси, зокрема конгресмен-католик Сміт поцікавився ставленням УПЦ Київського Патріархату до низки моральних засад, які можуть виникнути при асоційованому, а відтак повному членстві України в Європейському Союзі. Конгресмен Сміт із задоволенням відзначив повну свою згоду з твердженням українського Патріарха про аборти, сімейні відносини, одностатеві шлюби, торгівлю дітьми, проституцію й інші «квіточки» та «ягідки» нинішнього аморального падіння у світі.

Розмови із Святійшим Владикою настільки припали до душі сенаторам і конгресменам, що Патріарху було запропоновано взяти участь у сенатських слуханнях, де розглядалося питання про Україну. Але у зв'язку з неможливістю змінити графік Предстоятель Київського Патріархату зробив офіційне звернення, яке було роздане учасникам слухань, в якому повідомив, що переважна більшість громадян України та, відповідно, більшість віруючих усіх релігій, підтримують інтеграцію України до Європейського Союзу спочатку в якості асоційованого, а відтак і повного учасника.

Європейський Союз повинен зараз прийняти Україну такою, якою вона є, та в рамках асоціації продовжити спільними зусиллями реформи. Як наголосив Патріарх, «будь-яка затримка у прийнятті України в якості асоційованого члена до Європейського Союзу принесе руйнівні наслідки і дозволить супротивним силам посилити тиск на нашу державу з метою здолати і підпорядкувати її, нав'язати шлях втрати суверенітету та незалежності, шлях до відродження автократичної імперії і поновлення холодної війни». Таким же напруженим був день 14 листопада 2013 року. В Америці деякі серйозні питання вирішуються на так званих ланчах – ділових обідах.

Ось цього дня такий обід, коли більше говорять, ніж їдять, відбувся в будинку Фундації Спадщини (The Heritage Foundation), до складу якої входить інститут міжнародних досліджень. Ланч влаштував фахівець з російських та євразійських досліджень цього інституту Аріель Коген, який і вів дискусію. Хоч у цій дискусії брало участь близько 15 осіб, у тому числі колишній Посол США в Україні Джон Гербст, все ж основну частину розмови довелося витримати Святійшому Патріарху Філарету. Крім американських фахівців у розмові брали участь члени патріаршої делегації і визначні фахівці з українсько-американських взаємин із числа української громади Вашингтона: Маркіян Бі-

линський, Орест Дейчак, Петро Фединський, Андрій Сороковський та президент Фундації «США–Україна» пані Надія Мак-Коннелл і її чоловік Роберт Мак-Коннелл. Якби всі питання, що були підняті й обговорені на цьому ланчі викласти детально, вийшла б ціла книга! Але суть зводиться до одного: якою буде Україна в Європейському Союзі? Що вона візьме від співдружності європейських держав і що вона дасть цій співдружності?

Дискусія вийшла цікава; сил забрала чимало. Аж ось у будівлі Фундації Спадщини з'являються ще дві особи, які прагнуть дістати інформацію від Патріарха про церковне життя в Україні, відносини між корінною нацією українців та національними меншинами: це біограф папи Івана Павла II доктор Джордж Вігель та виконавчий директор Національної конференції на підтримку євреїв Росії, України, країн Балтії та Євразії Марк Левін. Якщо бесіда Патріарха з християнином Вігелем торкалася приблизно тих самих питань, що і з конгресменом Крістофером Смітом, то пан Левін, як і слід було чекати, кинувся висвітлити питання про антисемітизм в Україні. Патріарх відповів коротко, але дуже містко і чітко: «За об'єктивними даними, в Україні є 80 відсотків віруючих у Бога християн. А хто вірує в Бога, той за своєю вірою не може бути антисемітом, тому Вам, пане Левін, слід шукати в Україні антисемітів серед отих 20-ти відсотків населення України. А це атеїсти, комуністи, язичники, різні соціальні меншини, маргінали. Українські християни їх не ігнорують, а бажають повернути на дорогу добра. Якби це сталося, то ці розмови про антисемітизм в Україні були б вичерпані».

Так закінчилися в трудах і словах вашингтонські дні візитуючого у США Святійшого Патріарха Філарета. Попереду були ще 5 днів перебування у штаті Іллінойс, у головному місті цього штату – у Чикаго та в його околиці Блумінгдейлі, в якому знаходиться кафедральний собор вікаріату Української Православної Церкви Київського Патріархату – храм святого апостола Андрія Первозванного.

У рамках архіпастирського візиту Святійшого Патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета до Сполучених Штатів Америки парафія Святого апостола Андрія Перозванного та Український інститут модерного мистецтва 15 листопада провели круглий стіл «Спільне коріння», присвячений 1025-літтю хрещення Київської Руси-України та 80-річчю Голодомору-геноциду.

Вів роботу наукового зібрання священник Олег Сацюк, настоятель Свято-Троїцької парафії УПЦ Київського Патріархату в Каліфорнії. Він запросив до виголошення доповідей протоієрея Олександра Тро-

фимлюка – кандидата богословських наук, доцента, першого проректора та завідувача кафедри літургії і церковного співу Київської православної богословської академії, голову Видавничого відділу УПЦ Київського Патріархату та протоієрея Миколу Бурятника – магістра богослів'я, настоятеля храму Св. Йосифа Української Греко-Католицької Церкви у Чикаго.

У своїй доповіді отець Олександр зосередив увагу присутніх на майже двотисячолітній історії християнства на українських землях, аналізуючи благовісницьку діяльність Святого апостола Андрія Первозванного у Причорномор'ї та Скіфії, утворення перших єпархій, архієреї яких брали участь у Помісних і Вселенських Соборах Церкви, місійну подорож просвітителів слов'ян рівноапостольних братів Кирила і Мефодія, хрещення русів за часів благовірного Київського князя Аскольда та рівноапостольного князя Володимира Великого. Наостанок, розповівши про наслідки прийняття християнства Руссю-Україною, доповідач порушив питання можливостей співпраці Православної та Греко-Католицької Церков на сучасному етапі.

Представник УГКЦ отець Микола Бурятник у своїй промові торкнувся чинників, які можуть об'єднувати православних та греко-католиків у діаспорі.

На завершення з пастирським словом звернувся Святійший Патріарх Філарет, який розповів про причини і наслідки Великого Голодомору-геноциду українського народу, віру у вічне життя, значення прийняття хрещення Св. князем Володимиром-Хрестителем та про відродження християнських цінностей у суспільстві.

Варто зазначити, що науковий захід зібрав чимало представників української діаспори. Наступного дня Святійший Патріарх Філарет на запрошення Фондації Українського Геноциду (США) відвідав Свято-Миколаївський кафедральний собор м. Чикаго Української Греко-Католицької Церкви, де очолив служіння панахиди з нагоди 80-річчя Великого Голодомору.

Перед початком богослужіння до присутніх звернувся єпархіальний єпископ УГКЦ Річард Семенюк, а наприкінці до велелюдної громади звернувся Предстоятель Київського Патріархату, після чого до Святійшого Владика мали змогу підійти всі присутні за благословенням. Увечері цього ж дня на Патріаршу делегацію чекала святкова програма – до 1025-літнього ювілею хрещення Київської Русі-України парафія Святого апостола Андрія Первозванного м. Блумінгдейл запланувала низку урочистих заходів, серед яких – концерт капели бандуристів Канади.

Колектив виконав багато чудових церковних та народних музичних творів. Між піснями присутні на концерті мали змогу на великих екранах переглянути відеоролики про історію хрещення Руси-України рівноапостольним князем Володимиром Великим.

17 листопада у Свято-Андріївському храмі Патріарх Київський і всієї Руси-України Філарет звершив у співслужінні членів делегації та багатьох священнослужителів вікаріату УПЦ Київського Патріархату в США і Канаді Божественну Літургію.

Під величний дзвін із хлібом-сіллю та квітами Предстоятеля Київського Патріархату зустрів голова управи парафії п. Іван Яресько, а настоятель храму протоієрей Віктор Полярний запросив Його Святість очолити Богослужіння, яке прикрашав майстерний спів великого хору парафії під керівництвом Богдана Кулешка.

Після Літургії була відслужена літія за спокій душ невинно убієнних голодом у 1932–1933 роках в Україні. Дещо пізніше була звершена панахида і в центральній частині м. Чикаго – у Міленіум-парку – на запрошення американського осередку Всеукраїнського об'єднання «Свобода», Українських громадянських організацій «Помаранчева хвиля» та «Нова українська хвиля».

Святкування ювілею хрещення продовжились у церковній залі, де було влаштовано прийняття. Із завершальним словом виступив протоієрей Віктор Полярний, який зокрема сказав: «Святійший Владико! Ваш архіпастирський візит до США відновлює наші сили і підсилює наші прагнення та прагнення наших батьків в досягненні остаточної мети нашої Святої Церкви. Ваша присутність посеред нас, як Предстоятеля Помісної Української Православної Церкви Київського Патріархату, пробуджує наші байдужістю приспані душі і розвітрює туманний чад сумніву, церковний і національний. Ми дякуємо Господу Богу нашому, що обдарував нас великим Подвижником рідної Церкви, і молимося до Пречистої Діви Марії, щоб завжди захищала Вас, Ваша Святосте, Своім всезахищаючим покровом!».

Останній офіційний захід, який був запланований під час патріарших відвідин США, – збори вікаріату Української Православної Церкви Київського Патріархату в США і Канаді. Вони відбулися 18 листопада у конгрегаційній залі храму Святого апостола Андрія Первозванного м. Блумінгдейл. На початку засідання, як і кожного року; секретар вікаріату протоієрей Віктор Полярний зачитав звіт про діяльність за останній рік. У ході всебічної дискусії були розглянуті питання, які турбують парафії Київського Патріархату в Америці, та прийняті відповідні рішення.

Швидко промайнули дні перебування патріаршої делегації в Сполучених Штатах Америки. Проте ми вкотре переконалися, що Свята Українська Церква стоїть на американській землі міцно; виконує свою спасенну роль серед віруючих у Бога українців, зростає за рахунок сотень тисяч українців з четвертої хвили емігрантів, а також за рахунок онуків та правнуків попередніх хвиль еміграції, що почалася ще у ХІХ столітті. Ця життєва духовна сила синів та дочок українського народу, де б вони не жили, радує нашого Патріарха, як і кожную людину. Бо ця сила нездоланна, їй не страшні будь-які виклики світу тепер і в майбутньому.

Своє перебування у складі патріаршої делегації я використав цього разу для інтерв'ю із священиками і мирянами різних штатів щодо їхніх вражень про Патріарха Філарета у зв'язку з 85-літтям від дня його народження. Люди говорили із щирим захопленням про владика як про людину, яку послало українцям Боже Провидіння в епоху великих перемін в Україні, коли вихід з колоніальної підлеглості до самостійного буття таїть у собі багато небезпечних викликів. Гнобителі України ніде не поділися, вони ще діють, хоч уже не цілі, а надщерблені. А, як відомо, поранений звір особливо небезпечний і лютий, що ми бачимо в ці дні, коли Україна не підписала асоціацію з Європейським Союзом держав. Тому, як харизматичний лідер, потрібен у такі моменти саме духовний чоловік, який уміє поєднувати національну визвольну ідею з ідеєю духовною, євангельською, і вести за собою народ не так, як політики, а набагато ефективніше – із затребуванням у молитві невидимих, але всемогутніх сил Бога.

Не вдалося навести повністю вислови про Патріарха Філарета тих осіб, слова яких записував або запам'ятовував. Якби повністю, то обсяг цієї книги довелось б подвоїти. Але основне, що сказали мені українці США про владика Філарета, я все ж передаю в ось цих інтерв'ю. Першого я розпитував священика Віктора Полярного.

Віктор Полярний – митрофорний протоієрей, секретар вікаріату парафій УПЦ Київського Патріархату в США, настоятель кафедрального собору Святого апостола Андрія у Блумінгдейлі поблизу Чикаго, штат Іллінойс: «Як американський громадянин, я все життя присвятив цивільній службі Сполучених Штатів. Працюючи, пильнуючи родину, я з юних літ стежив через засоби масової інформації за всім, що відбувається в Радянському Союзі і, зокрема, в Україні. Я бачив, як мучиться український народ, і, як православний християнин, молив Бога: чим я можу допомогти мордованій Москвою Україні? Я родом з Харківщини, краю, освоєного в давнину козаками-слобожанцями. Та як жахливо

зросійшили цей край російські комуністи, населивши кримінальним елементом з глибинних областей країни Моксель – із Росії! І ось, уже коли я став пенсіонером, щось у глибинах моєї свідомості підказало: «Ставай священиком, і послужиш Богові й Україні». Без особливих вагань я погодився, вважаючи, що це веління Святого Духа. Літургію й інші Богослужіння я знав, бо в молоді літа навчався в Духовній семінарії у м.Прудентополісі у Бразилії, багато років молився в храмах; але ці знання були більше теоретичні, без практики. Першим моїм учителем був блаженноспочилий отець Степан Біляк – колишній чільний співробітник митрополита Мстислава Скрипника, кілька років – голова консисторії УПЦ у США. Згодом він був рукоположений Святійшим Патріархом Філаретом та єпископами Димитрієм і Олександром на єпископа, піднесений до сану архієпископа і став першим головою вікаріату УПЦ Київського Патріархату у США.

Далі я став спостерігати, як служить Патріарх Філарет під час своїх щорічних візитів у наші парафії. Старався кожного разу бути з ним біля престолу і споглядати, як правильно й досконало треба дотримуватися усіх найменших, але дуже суттєвих деталей літургійного служіння. Він по-правді учитель нас усіх – священиків УПЦ Київського Патріархату у США. Його видатні людські якості доповнюють портрет людини, вкрай потрібної в Україні, Українській Церкві.

У боротьбі за нашу Святу Церкву багато записано імен золотими літерами в книзі Великих Мужів нашої нескореної України. Всі вони закарбовані і в наших серцях, бо їхня дорога до вічності була окроплена мученицькою кров'ю великих страждань. Під час їхніх змагань тернистий шлях до остаточної мети був переплетений наклепами, наругами та шаленою пропагандою недругів нашої Святої Української Православної Церкви Київського Патріархату. Від імені всіх дітей материнської Церкви, проживаючи на теренах Америки й Канади, маємо велику честь привітати Патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета з 85-літнім ювілеєм від дня народження. Святійший Патріарх Філарет пройшов важкий, великий, славний шлях трудолюбного життя на ниві Христової Церкви. Боже Провидіння провадило Патріарха Філарета стежною церковно-громадських обов'язків, щоб достойно виконувати їх на славу Божу, для закріплення помісної Української Православної Церкви Київського Патріархату і для добра українського народу. Як визначний науковець-богослов, духовний провідник і будівничий церковного життя, мудро й чесно керує довіреною Господом Богом помісною Українською Православною Церквою Київського Патріархату. У своєму житті Святійший Патріарх поєднав своєю незрівнянною пра-

цездатністю дві найбільші мети: служіння Богу і українському народові! Патріарх Філарет збагатив духовну скарбницю українського народу своїми власними творами. Як архіпастир, Патріарх несе українському народові світло Христової науки. Будучи вірним сином нашої Батьківщини, своїми діями він виявив велику мужність і любов до Церкви, і в слухний час став у її обороні. Ми є впевнені, що у вільній європейській співдружності, завдяки невтомній праці Патріарха Філарета, Україна наближається до здійснення віковичної мрії наших батьків та прадідів. Кожного дня Київський Патріархат закріплюється серед українського народу. Ми шлемо наші молитви до Бога, щоб утвердив Україну на віки вічні, а нашого архіпастиря Філарета поблагословив Своїми щедрими дарами: щастям, міцним здоров'ям, довготривалим натхненням, душевним миром на многії і благії літа! Ми звертаємося до Діви Марії, щоб вона покрила своїм покровом всіх українців в Україні і по всьому світі».

Олег Сяцук – настоятель храму Святої Трійці у м. Торренс поблизу Лос-Анджелеса, штат Каліфорнія: «Є багато рис, за які ми можемо належно поцінувати Патріарха Філарета. Вони відомі багатьом. П'ятнадцять років поспіль, від 1998 року, Його Святість щороку буває в нашій країні. Ми осягнули, яка це визначна людина. Дивуватися є чому. Витримуючи шалений натиск у себе в Україні від інспірованих Москвою сил зла, він зазнає нападок і під час візитів до нас, – але, звісно, не від нас, що належимо до Київського Патріархату, а від тих, що порушили заповіді Патріарха Мстислава і зреклися України, Києва – на користь Константинополя, який давно уже не є «Вселенським», а лише «Турецьким»; а тому не може ефективно впливати на поступ у світовому православ'ї. Чого вартий опір митрополита Антонія Щерби із Саут Бавнд Бруку, що він не братиме участі в панахиді в Нью-Йоркському соборі Св. Патрика 23 листопада 2013 р., якщо туди вступить Патріарх Філарет? Настійно вводячи англійську мову в літургійне служіння українських, підвладних йому парафій, цей митрополит вже давно відійшов від традицій українського православ'я. Це ще помітив понад 20 років тому Патріарх Мстислав, пошкодувавши, що піддався тискові певних кіл і рукоположив його в єпископи. Патріарх Філарет – повна протилежність йому: досконалий архієрей, визначний богослов, умілий організатор церковного життя, патріот Вітчизни України, української мови і культури.

Тож не дивно, що за ним ідуть 15 мільйонів українців в Україні і тисячі вірян в українській діаспорі».

Олег Жовнірович – протопресвітер, настоятель собору Св. Вознесіння Господнього у м. Кліфтоні, штат Нью-Джерсі: «Вперше я почув

схвальне слово про Святійшого Патріарха Філарета від мого батька – священника з Івано-Франківщини. Він розповів мені одну історію, яка багато років ходила між священниками в радянський період, і то не де, а на Московщині; «Селі хатіте услишать, как правильно нада служіть Божественную Літургію, – їзжайте в Київ, во Владімірській собор, кагда там служіт Філарет. Вот так нада служіть Літургію всім в православних церквях!». Батько сам чув це, і воно сьогодні, коли Москва зненавиділа нашого Владику, сприймається як легенда. Але це не легенда! Часті приїзди владика Філарета в Америку, і мої спостереження за тим, як він провадить усі Богослужіння, переконали мене (і, думаю, багатьох інших моїх співбратів), що Патріарх Філарет – визначний літургіст. Щодо точності і врочистості його служіння не так просто знайти аналогії. Як священник, що має музичну освіту, я надаю великого значення мистецько-хоровому оформленню Літургії. Спів – це не супровід Богослужіння, а його органічна частина з великим духовним наповненням. Але найкращий хор може втратити свою силу духовного впливу якщо при престолі у вітварі архієрей чи священник не буде служити зразково. У цьому відношенні я можу сказати, що є школа Святійшого Патріарха Філарета у точному правильному здійсненні Божественної Літургії та інших Богослужінь – як великий набуток нашої святої Церкви Київського Патріархату.

Олександр Двінятин – протоієрей, настоятель Свято-Троїцького храму у місті Бріджпорті, штат Коннектікут: «Щойно ми відзначили 60 років з часу утворення нашої парафії і нашої церкви в одному з найменших за територією штатів США – в Коннектікуті, у приморському місті Бріджпорті. Штат справді невеликий, але вигідно розташований – недалеко від міста Нью-Йорка, що є морськими та повітряними воротами країни. Звідси впливає, що при кожному своєму візиті, коли літаки з Києва прибувають на летовище у Нью-Йорк, Святійший Патріарх часто буває у нашій парафії.

І тому що близько від летовища, а ще більше, що в Коннектікуті дуже привітні люди. На патріарше Богослужіння приходять багато людей неукраїнського походження, часом протестантського або католицького віросповідання, не кажучи вже про православних. Вони хочуть познайомитися, або – хоча б подивитися на легендарного архієрея, який зламав вікове посідання Москви над Україною та сприяв, при Божій допомозі, за невеликий відрізок часу створенню однієї з найчисленніших незалежних Православних Церков у світі.

Мене, як настоятеля Свято-Троїцького храму і моїх парафіян дуже порадував візит Патріарха Філарета і членів його делегації – митропо-

лита Антонія Махоти, отця проректора Богословської академії в Києві Олександра Трофимлюка та професора Дмитра Степовика – в нашу парафію для відзначення 60-річчя парафії. Ми довго готувалися, переживали, обмірковували сценарії, як то все має бути. А вийшло навіть краще, як планувалося. Служба Божа – велична, врочиста. Чудова своїм змістом проповідь Патріарха. Спів хору. Це був триумф на прославу Бога, для духовного піднесення нашої громади і усіх гостей!».

Богдан Згоба – митрофорний протоієрей, настоятель Свято-Миколаївського храму у м. Купер-Сіті, штат Флорида: «Міг би книжку написати про все, що я відчуваю стосовно глави нашої Церкви Київського Патріархату – Святійшого Патріарха Філарета. Бо так долі було завгодно, що й коли я був настоятелем Свято-Троїцького храму у місті Норт Роялтоні, і тепер, коли я служу Богові й людям у штаті Флорида, Патріарх при своїх візитах до США запрошує мене приєднуватися до його делегації з Києва і відвідувати Вашингтон, Нью-Йорк, Чикаго, Клівленд та інші міста й містечка, де він буває в Америці. Хто не вважатиме таку увагу до себе від архієрея такого формату за велику честь? Відчуваю її і я, бо владику того вартий за те добро, яке він постійно чинить нам, священикам парафій вікаріату УПЦ КП у США, в тім числі й мені. Я ставлюся до нього, як до батька, який, за українською родинною традицією, має бути строгим, а свою любов не завивати у сентиментальні папірці, а виявляти в ділі, допомозі, пораді, піклуванні. Особисто я радий, що вікаріат УПЦ КП в Америці підпорядкований безпосередньо Патріархові Філарету».

Ярослав Думанський – митрофорний протоієрей, настоятель Свято-Михайлівського храму у м. Юніондейл, штат Нью-Йорк: «У вісімдесятилітній історії нашої парафії на честь провідника Божого воїнства архангела та архістратига Михаїла золотими літерами буде записаний 2011 рік, коли до нас на свято 80-річчя від часу заснування нашої парафії завітав з України Святійший Патріарх Філарет. Це було в листопаді, коли тут, на приатлантичному березі, вже псується погода. Але не так було в листопаді 2011 року. Ніби спеціально для високого гостя і нашого духовного батька погода була лагідна, сонячна, тепла. Усі були зодягнені по-літньому; на грудях жінок і дітей квітували на сорочках барвисті українські вишивки. Трава ще зеленіла, а листя на деревах не тільки не опадало, а навіть ще й не пожовкло. Бог тоді дав нам чудові дні! В парку імені генерала Ейзенхауера ми відслужили панахиду за спокій душ знищених Москвою мільйонів українських селян під час Голодомору-геноциду в 1932–1933 роках. В цьому парку є пам'ятник загиблим у війнах американським громадянам – Патріарх зі всіма нами

помолився і за них. За ці заходи ми отримали подяки від родичів полеглих воїнів, від багатьох мешканців нашого містечка та інших поселень в околиці великого Нью-Йорка.

Українців тут вважають гуманними людьми; і це визначення із зворушливістю переносили американці на Патріарха Філарета. Він в Америці дуже бажана людина».

Роман Загурський – протоієрей, настоятель Свято-Троїцького храму в м. Норт Роялтоні, штат Огайо: «Я недавно в цій парафії, але випало починати саме з підготовки до відзначення 60-річчя з часу її заснування. Переживав сильно, і сім'я переживала: чекаємо ж бо на свято самого Святійшого Патріарха з Києва! Поставив на ноги всю парафіяльну управу, а це, здебільшого, нові люди з України, і не добре знають церемоніальних заходів до такого роду зустрічей. Але все вийшло чудово! Щойно прибув до нас Владика Патріарх зі своєю невеличкою делегацією, як уся напруга спала, раптово уся парафія стала спокійною, наче повіяло теплим вітерцем: присутність високого владика, його привітне слово, позитивне сприйняття ним всього, що нас оточувало, піднесло настрій, і так тривало всі дні перебування Патріарха Філарета в нашому місті; при поїздках у Клівленд для зустрічі з архієпископом Френсісом Джорджем, у наш архів; у Парму для відвідання української школи імені Шевченка – то були незабутні дні! Я високо ціную людські якості Патріарха Філарета. Він стільки пережив у своєму архіпастирському служінні, але зберіг душевний спокій, чудове уміння триматися гідно в різних ситуаціях – рідкісний приклад для кліриків різних поколінь і різних націй. Американські громадяни чутливі до приїжджих людей, надто – високого рангу. І те, що Патріарха Філарета скрізь зустрічають люб'язно, з повагою, є для нас тут, хто недавно призвичаївся до американського способу життя, – великою надихаючою спонукою».

Олексій Воскобійник – інженер-будівельник, громадський діяч: «Патріарх – постійний наш гість в Бока Ратоні у Флориді, і за багато його приїздів до нас ми звикли до нього як до члена нашої родини. Як у людей родом зі Східної України, у нас із ним чимало спільного: ми обоє народилися у 20-х роках (правда, я на сім років старший), знаємо, по чому фунт лиха, тобто пережили голод 1933-го року, війну, злидні, «прелесті» тоталітарної радянської влади... От про це ми часто говоримо, коли він перебуває у нас. Я не раз ставив йому запитання, як це могло статися, щоб з нього, бідного хлопця з донбаської селянської сім'ї, вийшов діяч всеукраїнського, а може, і світового, формату? Патріарх Філарет усе відносить у своїй долі до Бога. Я згоден, що всіма нами керує Вища Сила, і волосина не впаде з голови без волі Бога. Але, крім цього, є ще збіг

обставин, є його величність випадок, через який стається часом неймовірно. Патріарх погоджується, але знову каже, що і випадками керує Бог. І нам, грішним людям, лишається сприйняти випадок, який круто міняє біг нашого життя, і слідувати новою дорогою. Ми з дружиною Галиною і наші діти та онуки багато корисного навчилися від Патріарха. Ось так сталося, що на старість ми отримали такого гарного учителя, який прийшов у наш дім, у нашу родину на далекій чужині, принісши нам розкішне гроно радості й надії на вічне життя. Спасибі йому!»

Галина Воскобійник – мисткиня-дизайнер, голова парафіяльної управи Свято-Миколаївської церкви в Купер Сіті у Флориді, громадська діячка: «Проповіді Патріарха Філарета життєві, практичні; вони навчають жити і в нашому ХХІ столітті, хоча й засновані на біблійних прикладах і притчах, які були сказані або написані кілька тисяч років тому. Звичайно, щоб так осучаснити давні історії, треба бути не тільки релігійною людиною, але й майстром слова, майстром логіки. Коли інший священник або єпископ проповідує, спираючись на зміст того чи іншого євангельського читання, я, вийшовши з церкви, першого-ліпшого парафіянина запитаю: «А про що сьогодні говорив проповідь панотець»? – то відповідають: «О, він говорив дуже гарно, складно. Ясно вимовляв слова, прямо дивився на людей. Правда, говорив трохи задовго, але нічого, назагал промовляв добре». Тобто людина засвоїла, як саме говорилося, але не про що, – а ні одної думки не запам'ятала, нічому не навчилася. Бо панотець говорив загальні фрази, називав євангельських персонажів, переказував уривок зі Святого Письма. А як воно співвідноситься із сучасністю, – не казав. То можна вдома прочитати це з Біблії і не їхати за 50 миль до церкви.

Не такі проповіді Патріарха Філарета: я їх слухала і тут, в Америці, і у Києві, бо ми з чоловіком там часто бували. Патріарх говорить проповіді десь по 30–40 хвилин; але бігу часу не помічаєш, і ніколи не скажеш: «Говорив трохи задовго». Бо його слова беруть за серце, вони торкаються усіх в наших сім'ях, на наших роботах: і багатих, і бідних; і щасливих, і нещасних. Він так уміє пов'язати Слово Боже з життям, з проблемами кожної людини, що такого не почувеш – як пораду чи консультацію – ні в одного адвоката. Як Патріарх гостює в нас у Бока Ратоні, то ми вечорами збираємось гуртом у нашій вітальні і вже говоримо про життєві речі. Я помітила, що Патріарх уміє не тільки майстерно і змістовно (але не багатослівно!) говорити, але й чудово слухати інших. Часом наші запитання бувають не дуже високого церковного «штилю», але він ніколи не зауважить на невірному сформульовану думку; своєю відповіддю виправить хибну думку

того, хто запитує, не принизивши й не образивши людини. Такого не навчать у найкращих університетах світу, це дається від Духу, від природної налаштованості на добро».

Всеволод Саленко – голова парафіяльної управи українського православного кафедрального собору Святого Володимира у Нью-Йорку: «Візити Патріарха Філарета в Америку дуже часто починаються в нью-йоркських аеропортах, здебільшого у міжнародному аеропорту імені Кеннеді. Ми, парафіяни української православної кафедри, стараємося зустрітися з ним, обмінятися думками. Патріарх є доступний для розмови й поради як для літніх людей, для бабусь і стариків, так і для дітей, які, прочитавши віршика на приїзд Патріарха, хочуть йому ще щось сказати від себе. Він уважний до всіх однаковою мірою. Інколи просто в аеропорту до Патріарха, який щойно вийшов з літака, пролетівши багато годин, підбігають журналісти. Дехто з нас, хто його зустрічає, відсторонює газетярів і радіокоментаторів, мовляв, почекайте, дайте достойно зустріти духовного лідера. Патріарх не любить, щоб так робили, і без ознаки втоми коротко, але змістовно відповідає на всі запитання. Те саме я спостерігав у його розмовах з людьми в церкві, в церковній залі, у школі, музеї, просто на вулиці. «От, що значить любити людей!» – не раз я думав сам про себе, а то й казав ці слова тим, хто радив мені як голові управи, поберегти час і здоров'я Патріарха і не пускати до нього кожного зі своїми запитаннями. Я ніколи не робив цього, тому що бачив правдиву українську людину, яка сама йде в народ, не має пихи, поводить себе просто, як і належить християнинові – без огляду, яке становище він займає в Церкві і суспільстві».

Юрій Федорів – соліст хору українського кафедрального православного собору Святого Володимира у Нью-Йорку: «Одного разу мене попросили виїхати на летовище імені Кеннеді в Нью-Йорку й провести делегацію Патріарха Філарета до виходу на літак до Києва. Часу було вдосталь і ми мали тривалу бесіду в залі летовища. Це була перша нагода побачити Святійшого Патріарха не під час служіння при престолі, а у звичайній ситуації і в розмові на загальні теми, теми побутові. Часом людину знаєш десятки років і не можеш з'ясувати, хто вона, чим дихає. А буває навпаки: за лічені години пізнаєш її характер. Розмова тоді була не взагалі, а про конкретні речі: що буде з Церквою в Україні? Ясність бачення Патріархом перспективи просто вражаюча! Він – оптиміст з оптимістів. Я почав стежити через публікації в пресі за всім, що відбувається в церковному житті України, і все ставалося так, як передбачав тоді владика. Церква зростає, священники набувають вищу освіту – богословську і світську. Київським Патріархатом вкрита вся Україна. Церкви

мають прекрасні хори, де служиться Літургія рідною мовою і на музику українських композиторів. Про таке в Україні мріялося багатьма поколіннями протягом століть, а здійснилося швидко і досконало. От що може зробити одна людина, коли в неї є воля до Божої праці для духовного зростання великого багатомільйонного народу!»

Спостереження близьких до Патріарха Філарета працівників свідчать, що владику не переймається надто проблемами свого літнього віку, а працює так інтенсивно та результативно, що може бути прикладом і для багатьох молодих. Як і в 60-х роках молодий єпископ Філарет, так і сьогодні 90-літній Патріарх Філарет незмінно залишається «літургійним» архієреєм. Скільки б обов'язків не навалювалося на нього щоденно – від світання до смеркання, – він ніколи не пропускав служіння Божественної Літургії, а також Вечірньої, Молебнів, Освячень, Акафістів та всього циклу приписаних каноном служб. Звичайно, він дбає про своє здоров'я, дружить з лікарями, прислухається до їх порад, як треба поводитися в похилі роки; але ніколи – за рахунок занехаяння церковних служб і піклування про добро Церкви, якою покликаний згори керувати. Ніхто й ніколи не чув з уст Патріарха скарг на немочі похилого віку – та й особливих зовнішніх ознак немічності в ньому не видно.

Великий внесок у справу зробили усі три дотеперішні патріархи УПЦ КП: Мстислав Скрипник, Володимир Романюк і нинішній Філарет Денисенко. Останній з них не тільки спонукав усіх єпископів та священників служити в храмах українською літературною мовою, але й безпосередньо переклав повний текст Біблії українською мовою, значну частину Богослужбових текстів та десятки томів творів святих східних отців Церкви Христової. Патріарх Філарет все перекладає самостійно, але, певна річ, до редагування, коректури й друку залучає професорів, доцентів, викладачів, аспірантів церковних навчальних закладів, насамперед столичної Київської Православної Богословської Академії.

Уся ця величезна робота не мала б успіхів, якби до Бога не доходили молитви мільйонів вірників УПЦ КП на чолі з її предстоятелем Святійшим Патріархом Київським і всієї Руси-України Філаретом. Не для гарного вислову, не для поетичного порівняння Бог через пророка Ісаю ствердив, що, справді, реально, потужно й незмінно люди оновляться в силі, піднімуть крила, мов орли, якщо у всякому доброму ділі покладатимуть надії на Господа!

Павло Гай-Нижник,
доктор історичних наук,
академік Української академії наук,
академік Академії політичних наук,
завідуючий відділу історичних студій
Науково-дослідного інституту
українознавства МОН України;

Леонід Чупрій,
доктор політичних наук,
професор кафедри соціології та політології
Національного авіаційного університету

ПАТРІАРХ ФІЛАРЕТ ТА ЙОГО РОЛЬ В ІСТОРІЇ ВІДНОВЛЕННЯ САМОВРЯДНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ

Після розпаду Радянського Союзу Філарет з частиною проукраїнських священників заявили, що після отримання Україною незалежності, незалежною повинна також стати й Українська Православна Церква. Перша православна парафія на території України вийшла з-під юрисдикції Московського Патріархату ще в серпні 1989 р. За кілька місяців (у жовтні) до новоутвореної Української Автокефальної Православної Церкви (УАПЦ) приєднався перший архієрей Російської Православної Церкви – колишній єпископ Житомирський Іоанн Бондарчук. Вже за рік у складі Української Автокефальної Православної Церкви перебувало понад 940 громад (1/5 частина від православних громад в Україні).

Тим часом 1–3 листопада 1991 р. зібрався Помісний Собор УПЦ, учасники якого одностайно підтримали звернення до Патріарха Мос-

ковського, в якому висловлювали прохання щодо надання УПЦ автокефалії та піднесення Церкви до рангу Патріархату. У Зверненні зазначалося: «Звернутися до Святійшого Патріарха Московського і всієї Русі Алексія II і єпископату РПЦ з проханням дарувати Українській Православній Церкві повну канонічну самостійність, тобто автокефалію». На Соборі були також прийняті звернення до українських органів влади, зокрема у листі до керівництва Верховної Ради України, митрополит Філарет зазначав: «Самостійність Української Православної Церкви в незалежній Українській державі є канонічно виправданою та історично неминучою». Проте Архієрейський Собор РПЦ 1–2 квітня 1992 р. прийняв рішення розглянути питання створення автокефальної УПЦ на наступному помісному соборі РПЦ. Також, архієрейський собор прийняв до відома заяву митрополита Філарета про те, що він заради церковного миру, подасть прохання про відхід з київської митрополичої кафедри на найближчому Архієрейському соборі УПЦ. Проте після повернення до Києва митрополит відкинув свою обіцянку, публічно заявивши, що ці слова з нього були взяті під тиском.

Хоча й певна частина українського священства під тиском Москви намагалися протидіяти цим процесам і, за інформацією керівництва РПЦ, нібито на їхню адресу з різних регіонів України надходили листи від деяких українських священників, в яких висловлювалося прохання про їх перехід під пряме Патріарше правління.

У відповідь на ці провокації 22 січня в Києві митрополит Філарет зібрав нараду єпископів УПЦ, учасники якої підтримали звернення до Російського церковного керівництва. У ньому було зазначено про те, що «певні антиукраїнські сили, при підтримці з Москви, сіють смуту серед ченців, священників і прихожан в певних регіонах України, тим самим послаблюючи православ'я в Україні. Після проголошення української незалежності постає потреба у отриманні автокефалії Українською Православною Церквою». У цей час проти Філарета почалися гоніння у російській пресі, так в «Огоньке» журналіст Олександр Ніжний опублікував у 1991 р. дві наклепницькі статті про Філарета, де митрополита Київського звинувачували в жорстокому поводженні з духовенством, присвоєнні церковних грошових коштів, у хабарництві. Не зважаючи на наклепи, митрополит Філарет продовжував боротися за українську канонічну церкву. Була значна протидія і в середовищі духовенства. Декілька архієреїв, зокрема Онуфрій (Березовський), Сергій (Генсецький) і Аліпій (Погребняк) виступили проти і відкликали свої підписи за автокефалію УПЦ, за що Синодом УПЦ були позбавлені кафедр. Так єпископи Аліпій і Сергій стали вікаріями до Київської митрополії,

а єпископа Онуфрія перевели на Івано-Франківську кафедру. При цьому українська політична верхівка у своїй переважній більшості також підтримувала ідею створення єдиної Помісної Української Православної Церкви. Так, до боротьби за отримання автокефалії УПЦ закликав й Леонід Кравчук, посилаючись на незалежний статус Української держави.

Навесні 1992 р. Філарет звернувся до Архієрейського Собору з проханням надати УПЦ канонічну самостійність, позаяк українське церковне управління значною мірою залежало від московського церковного керівництва. Це питання (надання автокефалії УПЦ) активно дискутувалося на Архієрейському Соборі РПЦ у Москві з 1 по 4 квітня 1992 р. Позиції виступаючих розділилися. Так, шість західноукраїнських ієрархів УПЦ підтримали надання УПЦ автокефалії. Однак більшість учасників зібрання виступили проти. При цьому було заявлено, що автокефалія УПЦ на тогочасному етапі не приведе до церковного миру, хоча й цілковитою очевидністю було те, що насправді Москві аж ніяк не потрібна була незалежна українська Церква. Підводячи підсумки, Патріарх РПЦ Алексій II виступив проти надання українській Церкві автокефалії, закликаючи знов відкласти дане питання на наступний Помісний Собор РПЦ й вимагаючи від митрополита Філарета покинути посаду глави УПЦ. Філарета звинуватили в тому, що він не відповідає вимогам, що пред'являються до особистості, здатної об'єднати навколо себе всіх православних кліриків і мирян в Україні.

На Соборі більшість архієреїв критикували митрополита Філарета і запропонували йому після обрання свого наступника відійти від справ. У відповідь на це той заявив, що якщо для досягнення церковного миру в Україні «потрібен Іона», то він готовий «стати таким Іоною». Філарет мав на увазі образ старозавітного пророка Іону, який подорожував морським судном і якого супутники вирішили викинути за борт, аби тим самим відвести від себе гнів Божий і не бути потопленими у морській безодні. Викинутий заради порятунку судна і мандрівників, пророк Іона опинився у череві морського чудовиська, але потім врятувався і врятував Ніневію, розповівши жителям міста про те, що вони розгнівали Господа своїми ганебними справами. Ніневяни покалися і були пробачені Господом.

Попри це, Філарет не збирався припиняти боротьбу і, повернувшись до Києва 7 квітня 1992 р., у свято Благовіщення, у Володимирському катедральному соборі заявив, що Собор у Москві був для нього Голгофою, де його розпинали. Митрополит зазначив також, що він усе це витримав лише заради незалежності Української Церкви. Виступаю-

чи 14 квітня на прес-конференції в агентстві «Укрінформ», він заявив, що не хоче зрадити довір'я тих прихожан, які його підтримали, і, разом з тим, наголосив на тому, що відповідно до Томосу патріарха Алексія II він отримує пожиттєвий статус митрополита. На це патріарх Алексій II звернувся до Філарета з телеграмою-запитом: чи правда те, що ми дізнаємося з ваших слів? У відповідь той зауважив, що це справа виключно українського народу і українського священства. То стало його останньою відповіддю патріархові Московському Алексію II. Водночас Філарет розпочав здійснювати активну роз'яснювальну роботу (виключно українською мовою) щодо своєї позиції, зокрема й через виступи по телебаченню та у пресі.

РПЦ ж протидіяла Філарету безпосередньо на теренах України й 30 квітня 1992 р. у Житомирі частина духовенства (а саме: єпископи УПЦ Сергій (Генсецький) і Аліпій (Погребняк), Агафангел (Савін), Іов (Тивонюк), Василь (Васильцев), Онуфрій (Березовський) та їхні прихильники виступили з недовірою Філарету (Денисенку) та звернулися до РПЦ з проханням накласти на бунтівного митрополита канонічні покарання. Зібрання в Житомирі також висувало на митрополічу посаду ставленика Москви – Володимира (Сабодана).

Відтак 7 травня у Москві відбулося зібрання Синоду РПЦ, у роботі якого брали участь також й ті українські архієреї, які виступали проти Філарета. На Синоді було прийнято рішення фактично відсторонити митрополита Філарета від керівництва УПЦ. На наступному Синоді РПЦ (21 травня) митрополит Харківський і Богодухівський Никодим (Руснак) був призначений тимчасово керуючим УПЦ, головним завданням якого була підготовка зібрання собору архієреїв для обрання нового глави Української Православної Церкви.

Митрополит Філарет протестував проти таких дій російського Синоду, вважаючи їх втручанням у внутрішні справи Української Православної Церкви. На протидію їм він скликав у Києві Всеукраїнську конференцію на захист канонічних прав УПЦ. На ній були засуджені травневі постанови Синоду РПЦ, та зазначено, що українські єпископи, які брали участь у цих засіданнях, порушили Устав УПЦ. Було також прийнято звернення до Вселенського Патріарха, в якому висвітлювалося історичне підґрунтя надання автокефалії УПЦ, зокрема вказувалося на те, що підпорядкування Київської митрополії Московському Патріархату в 1686 р. було здійснено під тиском Москви. Зазначалося також, що Київська митрополія була передана Москві Константинопольським Патріархом Діонісієм за значний хабар у 200 золотих і «три сорока соболів». Пізніше у своєму листі до московського царя Константинополь-

ський Патріарх просив надіслати «жалування» також для решти архієреїв, що підписали томос. При цьому необхідно нагадати й про те, що за два місяці по офіційному вступі на Константинопольський престол, коли змінилася геополітична ситуація, Діонісія позбавили патріаршества за його таємні зв'язки з Москвою.

Виконуючи завдання Москви, 27 травня 1992 р. у Харкові був проведений Собор єпископів УПЦ, учасники якого (18 архієреїв під головуванням митрополита Харківського Никодима (Руснака), обрали нового Предстоятеля Української Православної Церкви, яким став Володимир (Сабодан). Собор «висловив недовіру митрополиту Філарету (Денисенко) і звільнив його з Київської кафедри, заборонив йому священнослужіння надалі до рішення Архієрейського Собору Матері-Церкви». Тоді ж було внесено й зміни до Статуту УПЦ.

Сам Філарет не брав участі у Харківському соборі і не визнав його легітимності, позаяк той був скликаний без його згоди як глави УПЦ. Для зміцнення своєї та української церковної позиції 7 червня 1992 р. він та єпископ Почаївський Яків (Панчук) рукопоклали нового архієрея – Спиридона (Бабського), а 8 червня – Варсонофія (Мазурака). Слід відзначити, що навіть за умов постійного тиску Москви частина священників, беззастережно підтримавши Філарета, брали діяльну участь в його церковній політиці. Вони здійснювали богослужіння українською мовою, активно популяризували українську культуру, звичаї, обряди, вимагали від влади повернути їм українські храми, що були захоплені проросійськими священниками.

Зрештою 25–26 червня 1992 р. у Києві в резиденції митрополита Філарета відбувся Всеукраїнський Православний Собор, на якому було оголошено про створення Української Православної Церкви Київського Патріархату, до якої увійшли ієрархи, що підтримали Філарета, а також ієрархи Української Автокефальної Православної Церкви, яка до цього часу діяла за кордоном. Утім, першим Патріархом нової Церкви став не Філарет, а 94-річний Патріарх УАПЦ Мстислав (Скрипник), небіж Симона Петлюри, який до церковної кар'єри встиг послужити ад'ютантом у дядька. Собор визнав незаконним рішення Архієрейського собору РПЦ – і митрополита Філарета було обрано заступником Патріарха Київського і всієї Руси-України.

Тим часом 11 червня 1992 р. Архієрейський собор РПЦ постановив «викинути митрополита Філарета (Денисенка) з суцього сану, позбавивши його всіх ступенів священства і всіх прав, пов'язаних з перебуванням у клірі», за «жорстоке і зарозуміле ставлення до підвідомчого духовенства, диктат і шантаж (Тит. 1, 7–8; святих апостолів правило

27-ме), внесення своєю поведінкою і особистим життям спокуси в середовище віруючих (Мф. 18, 7; Першого Вселенського Собору правило 3-тє, П'ятого-Шостого Вселенського Собору правило 5-те), клятвopушення (святих апостолів правило 25-те), публічний наклеп і хулу на Архієрейський Собор (Другого Вселенського Собору правило 6-те), вчинення священнодійств, включаючи висвячення в стані заборони (святих апостолів правило 28-ме), учинення розколу в Церкві (Двократного Собору правило 15-те)». Усі рукоположення, скоєні Філаретом в забороненому стані від 27 травня 1992 р., і накладені їм прощення були визнані недійсними. Філарет не визнав за собою вини і не підкорився рішення Собору, назвавши його неканонічним і незаконним, а натомість продовжував свою церковну діяльність, в тому числі і в межах інших Помісних Церков.

У даному контексті важливо розглянути основні етапи становлення УАПЦ у ХХ ст. Вперше Українська Автокефальна Православна Церква була проголошена на Всеукраїнському Церковному Соборі, який відбувся 14 жовтня 1921 р. Нова Церква потребувала єпископів, тому на Соборі було прийнято рішення звернутися до київського екзарха Михайла (Єрмакова), який відмовився це робити. Після активної дискусії прийшли до висновків рукоположити єпископа «александрійським» або «пресвітеріанським» чином. Раніше в Александрійській Церкві за відсутності православних єпископів рукоположення здійснювалося пресвітерами і мирянами. 23 жовтня 1921 р. Василь Липківський був рукоположений в єпископи тридцятьма священниками в Соборі Святої Софії. До 30 жовтня, коли відбулося закриття Собору, було рукоположено ще одинадцять єпископів, а невдовзі після закінчення ще п'ятеро. Таким чином в УАПЦ на той час було 18 єпископів.

Утім окупаційна радянська влада активно боролася проти всіх релігійних конфесій, зокрема й проти УАПЦ. У 1927 р. на Другому Всеукраїнському Соборі під тиском більшовиків митрополит Василь Липківський був усунутий від управління УАПЦ, а новим керівником було обрано єпископа Миколая Борецького. Проте така зміна пастирського провідництва не покращила ситуацію, і Церква з кожним роком ставала все слабкішою, почалися внутрішня боротьба і сварки, а в січні 1930 р. на черговому Соборі було винесено інспіровану більшовицькими агентами постанову про самоліквідацію УАПЦ.

У цей же час на землях Західної України, які не перебували під владою Радянського Союзу, відбувається певна релігійна українізація. Так, у 1927 р. в Луцьку відбувся Український Церковний З'їзд, який прийняв рішення активно провадити богослужіння рідною мовою. Для керівни-

цтва українськими єпархіями у 1932 р. рукоположили вікарного єпископа Луцького Полікарпа (Сікорського), архієпископом Волинським у 1934 р. став Олексій (Громадський).

Після початку німецької окупації в Почаївській лаврі у серпні 1941 р. відбувся Архієрейський Собор, на якому архієпископа Олексія (Громадського) було обрано Главою Української Автономної Православної Церкви в юрисдикції Московського Патріархату. Та ця церква не була визнана митрополитом Діонісієм і він призначив архієпископа Полікарпа (Сікорського) тимчасовим адміністратором Православної Автокефальної Церкви на звільнених українських територіях. Восени 1942 р. ці дві українські православні юрисдикції намагалися провести об'єднавчий Собор, але німецька влада його заборонила. Після звільнення українських земель радянською владою, під тиском Москви Архієрейським Собором Російської Православної Церкви митрополит Полікарп (Сікорський) та солідарні з ним архієреї були позбавлені сану. Усі вони були змушені виїхати до Німеччини, де УАПЦ почала діяти у вигнанні. На кінець війни у Західній Європі діяло 12 ієрархів УАПЦ під керівництвом митрополита Полікарпа (Сікорського). Від 1953 до 1969 рр. провідником УАПЦ був єпископ Никанор (Абрамович), а після нього – Мстислав (Скрипник).

І лише в період розпаду Радянського Союзу на українських територіях почали виникати передумови для відновлення Української Автокефальної Православної Церкви. Так, в період перебудови у лютому 1989 р. у Києві було створено ініціативний комітет з відновлення УАПЦ в Україні. Головним його завданням було відродження та реєстрація УАПЦ та формування її структур. Цей рух значно посилювався після того як у серпні 1989 р. з-під юрисдикції РПЦ вийшов протоієрей Володимир (Ярема), який став одним з ініціаторів відновлення УАПЦ. Він же запропонував під час богослужінь поминати тогочасного Вселенського Патріарха Димитрія. У жовтні 1989 р. (22 жовтня) відбувся Собор священників і мирян у Львові, учасники якого проголосили відродження УАПЦ. Очільником було обрано позаштатного єпископа Московського Патріархату Івана (Боднарчука), який за такі дії Синодом МП був заборонений у служінні. УАПЦ активно розбудовувала свої структури і на початок 1990 р. нараховувала близько 200 галицьких парафій. Виникала потреба у нових церковних кадрах, відтак весною 1990 р. були здійснені єпископські хіротонії Андрія Абрамчука, Данила Ковальчука, Миколая Гроха, Романа Балащука, Володимира Романюка та інших.

5–6 червня 1990 р. у Києві було скликано Всеукраїнський Православний Собор, в якому взяли участь близько 700 делегатів з усієї Укра-

їни, як мирян, так і священників. Рішенням Собору було затверджено відновлення УАПЦ, прийнято Статут Церкви і Патріархом Київським обрано Мстислава (Скрипника). Позаяк митрополит Мстислав особисто не був присутнім на цьому Соборі (йому було заборонено в'їзд на територію УРСР), він прийняв своє призначення трохи пізніше. Відтак на деякий час місцеблюстителем патріаршого престолу у Києві став митрополит Іван (Боднарчук).

Слід відзначити також, що на той час гоніння на Церкву вже припинилися і 2 жовтня 1990 р. УАПЦ була офіційно зареєстрована владними структурами УРСР. Після покращення суспільно-політичної ситуації восени 1990 р. митрополит УАПЦ Мстислав (Скрипник) отримав дозвіл на відвідання України й 18 листопада 1990 р. відбувається його інтронізація на Патріарха Київського і всієї України. Патріарх Мстислав почав активно розбудовувати мережу УАПЦ і готувати вище духовенство.

Так, разом з єпископом Вашингтонським Антонієм (Щербою), який на той час також перебував в Україні, вони рукопоклали єпископа Хмельницького Антонія (Фіалко) та єпископа Дніпропетровського Пантелеймона (Романовського). Невдовзі Мстислав від'їжджає до США, залишивши своїм заступником керуючим справами Патріархії у Києві єпископа Рівненського Антонія (Масендича), проте довготривала відсутність Патріарха в Україні посилила протистояння всередині УАПЦ її різних груп та архієреїв. І тільки в червні 1992 р. більшість з них об'єдналася у складі єдиної Української Православної Церкви Київського Патріархату.

Створення єдиної Української Православної Церкви підтримав президент України Леонід Кравчук та керівництво Верховної Ради. Після проведення Всеукраїнського Православного Собору органами юстиції держави було скасовано реєстрацію УАПЦ й зареєстровано нову – Українську Православну Церкву. Проте частина духовенства та вірних УАПЦ не підтримали рішення Всеукраїнського Православного Собору, вказуючи на те, що об'єднавчий Собор та утворення УПЦ КП відбувалося без участі та благословення Патріарха Мстислава. Деякі єпископи, зокрема Івано-Франківський – Миколай (Гроха) і Полікарп (Палахнюк), Хмельницький – Антоній (Фіалко), Дніпропетровський – Пантелеймон (Романовський), звернулися до РПЦ з проханням прийняти їх до своїх лав і вони були там перерукоположені.

У цей час, зміцнюючи свої позиції, митрополит Філарет у вересні 1992 р. перерукоположив єпископів УАПЦ: Антонія (Масендича), Володимира (Романюка), Романа (Балашука) та Софронія (Власова).

Невдовзі Патріарх Мстислав приїжджає з візитом до України (1–10 липня 1992 р.) й проводить зустрічі з колишнім єпископатом УАПЦ, де вказує на своє невдоволення об'єднавчим Собором та утворенням нової структури – УПЦ КП. У грудні 1992 р. Патріарх Мстислав повторно прибуває в Україну і зустрічається з духовенством, що не визнало об'єднання з частиною УПЦ (МП). Після зустрічі Мстислав звертається до президента, прем'єр-міністра та генерального прокурора України, де наголошує на незаконності об'єднавчого Собору від 25–26 червня 1992 р. і на порушення Статуту УАПЦ.

У відповідь 15 грудня 1992 р. було зібрано Архієрейський Собор УПЦ КП, на якому прийнято постанову про те, що усі дії Мстислава (Скрипника) є неправомірними без узгодження з Синодом. Учасники Собору також звернулися до Мстислава з проханням взяти участь у ньому, яке він, звісно ж, відхилив. Натомість Мстислав призначив архієпископа Петра (Петруся) керуючим справами Патріархії УАПЦ. За ініціативою архієпископа Петра 22 січня 1993 р. було скликано розширену архієрейську нараду, завданням якої стало врегулювання статусу УАПЦ. Утім, у зв'язку з відсутністю на ній духовенства (присутніми були тільки архієпископ Петро та єпископ Михаїл Дуткевич), цією нарадою не було прийнято жодних рішень. Сатисфакція з боку УПЦ КП була миттєвою – її Архієрейський Синод позбавив архієпископа Петра (Петруся) сану.

По смерті 11 червня 1993 р. Патріарха Мстислава, на Архієрейському Соборі УАПЦ його учасники просять священника Володимира (Ярему) погодитися на монаший постриг. Постриг відбувся у Петропавлівському храмі Львова, де о. Володимир отримав ім'я в монашестві – Димитрій. Пізніше він був рукоположений на єпископа Січеславського, а 7 вересня 1993 р. обраний Патріархом Київським на другому Помісному Соборі УАПЦ.

У цей же період УПЦ КП, яка також вважала своїм главою Мстислава (Скрипника), проводить свої вибори Патріарха України. 21–24 жовтня 1993 р. у Києві було зібрано Помісний Собор, учасники якого обрали Патріархом Київським і всієї Руси-України архієпископа Чернігівського Володимира (Романюка), інтронізація якого відбулася у Соборі Святої Софії. На цьому ж зібранні митрополита Філарета було обрано заступником Патріарха.

Патріарх УПЦ КП Володимир проводив дієву об'єднавчу політику, здійснюючи переговори з Патріархом УАПЦ Димитрієм (Яремою) щодо об'єднання двох церков. Проте 14 липня 1995 р. Володимир (Романюк) передчасно помирає за досить дивних обставин. Поховання Патріарха вилилося у трагічне протистояння між прихильниками УПЦ КП та

представниками силових структур, позаяк як вірні УПЦ КП прагнули поховати його тіло на території Софійського собору, а силовики протидіяли цьому, побивши учасників похоронної процесії. Тіло Патріарха було поховано перед входом в Софіївський храмовий комплекс.

20–21 жовтня 1995 р. у Києві зібрався Помісний собор УПЦ КП, учасники якого обрали Патріархом Київським і всієї Руси-України митрополита Філарета (Денисенка). 22 жовтня у столичному Володимирському катедральному соборі відбулася інтронізація новообраного Патріарха.

Москва чи не одразу ж заборонила Філарету в служінні, потім позбавила сану, чернечого звання (тепер він уже не міг називати себе чернечим ім'ям). Сам же він активно працює над розширенням структур та мережі УПЦ КП. У 1996 р. було здійснено канонізацію Петра Могили, який вніс значний вклад у розвиток українського православ'я. У 1997 р. УПЦ КП отримала у своє користування комплекс Видубецької обителі й розпочала відбудову Михайлівського Золотоверхого монастиря. Очільник УПЦ КП зав'язує контакти також із невизнаними православними юрисдикціями за межами України, які мали антиросійські позиції. Так, він підтримав опозиційного до офіційного болгарського Патріарха Максима Патріарха Пімена («альтернативний синод»), започаткував зв'язки з Македонською та Черногорською Православними Церквами, які також не були визнані Вселенським Православ'ям.

Тим часом 21 лютого 1997 р. на Архієрейському соборі РПЦ у Свято-Даниловому монастирі в Москві монаха Філарета (Денисенка) було відлучено від Церкви і піддано анафемі. Постановою Собору в провину Філарету ставилося те, що «монах Філарет не послухав зверненого до нього від імені Матері-Церкви заклику до покаяння і продовжував в міжсоборний період розкольницьку діяльність, яку він простяг за межі Російської Православної Церкви, сприяючи поглибленню розколу в Болгарській Православній Церкві і приймаючи у спілкування розкольників з інших Помісних Православних Церков». Філарет відлучення не визнавав, оскільки воно, з його точки зору, було скоєно з політичних мотивів, будучи, таким чином, недійсним. Лише у жовтні 2018 р. Константинопольський патріархат, посилаючись на своє канонічне право розглядати апеляції від кліриків інших помісних церков, прийняв рішення зняти з Філарета анафему і відновити його в єпископському сані.

Незважаючи на труднощі, Філарет продовжував розбудову незалежної соборної Української Православної Церкви і намагався досягнути її міжнародного визнання. З цією метою Філарет здійснює візити до Патріарха Константинопольського Варфоломія, аби Царгород взяв під

своє крило УПЦ КП й отримує від нього певну підтримку, хоча цьому активно противиться Російська Православна Церква. Тут слід зауважити, що вже були певні прецеденти, коли православні Церкви переходили під омофор Вселенської Церкви. Так, коли в Естонії було створено незалежну Православну Церкву, Константинополь відновив її автономію. РПЦ ж виступила проти цього і припинила молитовне спілкування з Константинополем (пізніше вони дійшли компромісу й нині в Естонії діють дві православні канонічні церкви, а парафії самі обирають у чиєму підпорядкуванні їм перебувати – Константинополя чи Москви. Не буде зайвим згадати також й про розкол серед православних християн Франції, частина з яких на чолі з митрополитом Євлогієм (Георгіївським) ще у 1931 р. попросилася під омофор Константинопольського Патріарха. Щодо Української Православної Церкви, то слід згадати про томос 1924 р., у якому Вселенський Патріарх визнав автокефалію Православної Церкви в Польщі й той факт, що Московський Патріархат неканонічно привласнив собі владу над Київською Митрополією, як і про те, що ця влада є неканонічною.

Слід відзначити, що у 2000 р. за підтримки Вселенського Патріарха розпочалися переговори між УПЦ КП та УАПЦ. Патріарх обіцяв визнати їхню легітимність, якщо вони домовляться про об'єднання. За підсумками таких зустрічей було підписано «Симфонітikon», на основі якого й мало відбутися об'єднання двох церковних структур в єдину Помісну Православну Церкву. Проте через потужну протидію Московської Патріархії та посилення внутрішніх суперечностей у середовищі УПЦ КП та УАПЦ, переговори так і не мали позитивного результату.

Свого часу витратив чимало зусиль на те, щоби домогтися автокефалії Української Православної Церкви й президент України Віктор Ющенко. Напередодні 1020-річчя Хрещення Русі В. Ющенко вів переговори з Константинопольським Патріархом Варфоломієм щодо даного питання, проте потужний спротив РПЦ та Російської Федерації не дав можливості досягнути позитивного для України розв'язання цього питання. Так, у серпні 2009 р. в Україну здійснив візит Патріарх Московський і Всієї Русі Кіріл, який на слова президента України В. Ющенка: «Найбільше бажання українського народу – жити в єдиній Помісній Православній Церкві», облудливо відповів: «Ця Церква, пане президенте, існує... Є помісна церква в Україні. Це – УПЦ МП. Якби її не було, не було б сьогодні України».

На сучасному етапі ключовим питанням є створення незалежної Української Православної Церкви (за останні 168 років Константинополь проголосив автокефальний статус семи Помісних Церков, які нині

визнані усією спільнотою Православної Церкви, а надана 48 років тому Священним Синодом РПЦ автокефалія Православної Церкви в Америці визнається лише частиною православного світу).

У листопаді 2017 р. Патріарх Філарет направив лист до Патріарха Московського Кіріла та до єпископата РПЦ, в якому виявив бажання подолання розколу і висловив надію на взаємне примирення, просив про скасування «всіх рішень, в тому числі про погрози і відлучення ... заради досягнення Богом заповіданої світу між єдиновірними православними християнами і примирення між народами. Прошу вибачення у всьому, чим згрішив словом, справою і всіма моїми почуттями, і так само від серця щиро прощаю всім». Проте, як і було очікувано, ці зусилля залишилися безплідними, натомість українському патріархові вдалося оминати замах на своє життя.

Тим часом на зустрічі з президентом України П. Порошенком 18 квітня 2018 р. Філарет, разом з Макарієм (УАПЦ) та Онуфрієм (УПЦ МП), офіційно передав главі держави підписи 40 архієреїв Київського патріархату, 12 архієреїв автокефальної церкви і близько 10 архієреїв Московського патріархату до Вселенського Патріарха про надання Томосу про автокефалію Української Церкви. 19 квітня Верховна Рада ухвалила постанову про підтримку звернення президента до Вселенського патріарха про надання томосу на автокефалію Православної церкви в Україні. Вже 22 квітня у Константинополі одностайно вирішили дарувати автокефалію Україні, аби, за словами Вселенського Патріарха Варфоломея I, «вилікувати вже усталені розколи та розділення, оскільки сестринська церква Москви не змогла принести їм зцілення». У червні ж в інтерв'ю ЗМІ патріарх Філарет висловив думку, що томос буде надано у 2018 році.

3 вересня 2018 р. у Стамбулі завершився архієрейський синаксис Вселенського патріархату. Українське питання на ньому було головним. Ієрархи були проінформовані про рішення патріарха Варфоломія щодо наміру дати Україні автокефалію і не висловлювали принципових заперечень. Надалі – остаточне ухвалення документів мало відбутися на Священному синоді. Невдовзі, вже 7 вересня генеральний секретар Священного Синоду Вселенського патріархату поширив повідомлення про призначення Вселенським патріархатом його преосвященства архієпископа Даниїла Памфілійського зі Сполучених Штатів та його преосвященства єпископа Іларіона Едмонтонського з Канади, які обидва служать українським православним вірним у своїх відповідних країнах у Вселенському патріархаті, – як своїх екзархів у Києві в рамках підготовки до надання автокефалії православній церкві в Україні.

9–11 жовтня 2018 р. відбулося засідання Синоду Константинопольського Патріархату, за підсумками якого в частині, що стосувалася Філарета, було офіційно повідомлено наступне: «Прийняти прохання про апеляцію від Філарета Денисенка, Макарія Малетича та їх послідовників, які опинилися в схизмі не з догматичних причин, – відповідно до канонічних прерогатив Константинопольського патріарха отримувати такі звернення від ієрархів та інших священнослужителів усіх автокефальних Церков. Таким чином, згаданих вище осіб було канонічно відновлено в своєму єпископському і священничому сані, також було відновлено спілкування їх вірних з Церквою». Синод визнав незаконним томос 1686 року про зверхність Московського патріархату над Київською митрополією, а також оголосив, що Константинополь продовжує реалізацію рішення про надання автокефалії церкві України, та заявив про ставропігію в Києві. Після цього глава Київської патріархії Філарет закликав УАПЦ та УПЦ МП готуватися до Об'єднавчого собору, на якому оберуть голову Помісної церкви, що отримає томос Константинополя.

Йдучи назустріч добрій волі Фанара, 20 жовтня 2018 р. священний Синод УПЦ КП прийняв рішення, що в зв'язку зі змінами, які відбуваються в Українській Православній Церкві, беручи до уваги практику Помісних православних церков та інші суттєві обставини, повний титул очільника УПЦ КП відтоді набував такої форми: «Святійший і Блаженніший (ім'я), Архієпископ і Митрополит Києва – Матері міст Руських, Галицький, Патріарх всієї Русі-України, Свято-Успенських Києво-Печерської та Почаївської лавр Священноархимандрит». Скорочений титул звучить так: «Святійший (ім'я), Патріарх Київський і всієї Русі-України». Крім цього, у відносинах з іншими Помісними православними церквами припустимою формою є «Блаженніший Архієпископ (ім'я), Митрополит Київський і всієї Русі-України».

3 листопада 2018 р. президент України П. Порошенко та Вселенський патріарх Варфоломій підписали Угоду про створення незалежної Української Православної Церкви. Це ще раз підтвердило прагнення Вселенського патріархату до надання автокефалії українській православної церкві. Хоча дана угода не означала автоматичного створення єдиної православної церкви, позаяк держава відповідно до Конституції України є відокремленою від Церкви, а лише забезпечує створення необхідних передумов для проведення об'єднавчого собору українських православних церков та завершення процедури надання українській церкві Томосу про автокефалію.

29 листопада 2018 р. синод Вселенського патріархату затвердив текст томосу про автокефалію для Української Помісної Православної Церкви

та проект статуту цієї Церкви, частиною якого стане томос. Об'єднавчий Собор, на якому було проголошено про створення Єдиної Помісної Православної Церкви України, відбувся 15 грудня 2018 р. у Софійському соборі в Києві. Об'єднавчий Собор проголосив створення Автокефальної Помісної Православної Церкви в Україні, затвердив її статут та обрав Предстоятеля.

Тож мрія, місія та справа усього життя патріарха Філарета набула свого втілення й здійснилася – в Україні було відновлено єдину, автокефальну, канонічну Помісну Православну Церкву з центром у столиці держави Києві.

Сергій Здіорук,
*провідний науковий співробітник
відділу гуманітарної безпеки
Національного Інституту стратегічних досліджень,
кандидат філософських наук, доцент,
Заслужений діяч науки і техніки України*

КОНСТИТУЮВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПОМІСНОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ – ЗАПОРУКА ЄДНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ

Протягом десятиліть після відновлення державної незалежності України внаслідок неналежної політики провідників нації український народ був змушений утверджувати свою етнорелігійну ідентичність не через світові структури (Ватикан, Вселенський Патріархат тощо), а через російський православний фундаменталізм, обскурантизм та примітивне обрядовірство.

Така ситуація зберігається ще й дотепер, та дає простір для постійного ведення проросійськими структурами активної кампанії з метою приниження та дискредитації Церков і релігійних організацій української юрисдикції, створює підґрунтя для маніпуляцій суспільною думкою в Україні з метою впровадження ідей сепаратизму. Втім колабораціоністська позиція представників УПЦ (МП) та її провокативні дії істотно вплинули на пониження її власного рейтингу, тоді як внаслідок послідовної патріотичної діяльності в українському суспільстві зріс імідж УПЦ КП. Саме російська окупація частини українських територій виразно розмежувала релігійне середовище України за критерієм ставлення до процесів національного державотворення та спонукає український народ і державне керівництво до глибшого розуміння значення розбудови Національної Церкви. Важливо розуміти, що для Православної традиції поняття Національна практично тотожне поняттю Помісна.

Довідково: статус помісності у Православній Церкві тісно пов'язаний зі здобуттям Церквою автокефального (з давньогрец. самоочолюваного) тобто самостійного управління всіма без винятку церковними справами. Іншими словами, помісною може бути виключно лише автокефальна Церква.

У православ'ї в самому широкому сенсі – це означення, котре застосовується для характеристики всієї повноти певної церковної структури православ'я. Внаслідок тривалих процесів інституалізації та бюрократизації управлінської структури церковної організації, політико-адміністративних поділів Римської імперії помісною почали вважати церкву, яка вирізняється наявністю власного вищого керівництва (собору єпископів); історично пов'язана з певним етнічним середовищем, зазнала суттєвого впливу з боку його мови, культури, економічного укладу життя, державницького устрою; та усамостійнена від собі подібних церковних утворень. Таким чином, у православній традиції реальна Помісна Церква фундаментує нерозривний зв'язок між релігійною організацією та процесом національного державотворення.

Власне, у строгому юридичному (церковно-правовому) розумінні в православ'ї поняття «церква» означає релігійну організацію з канонічно довершеною ієрархією, котра має право вступати в рівноправні зносини з іншими суб'єктами міжнародного церковного права. В церковному праві міжнародний аспект також має визначальне значення для легітимації Церкви як суб'єкта світових релігійних процесів.

Тут цілком доречна аналогія з суверенними державами, як суб'єктами міжнародного права та їхніми органами, правоздатність яких легітимується не лише національними правовими системами, а й нормами міжнародного права. Тобто по суті зараз УПЦ (МП) є лише територіальним структурним утворенням Російської православної церкви з деякими елементами місцевого самоуправління (навіть не в статусі автономії). Більш того, ці елементи місцевого самоуправління в УПЦ (МП) РПЦ має право змінювати чи забрати в будь-який момент.

Внаслідок такої інтегрованості до складу Російської православної церкви УПЦ (МП) не має права виступати самостійно на міжнародній арені, а всі свої дії має погоджувати з Москвою на виконання московських же церковних і арихірейських соборів РПЦ та вказівок московської патріархії. Вона не є членом Всесвітньої Ради Церков (це для релігійних організацій можна порівняти з ООН для держав), а ні членом Конференції Європейських Церков (те ж саме, що для суверенних держав Рада Європи, не говорячи вже про Європейський Союз) тощо. Отже, для міжнародного релігійного співтовариства Україна відсутня на конфесій-

ній карті світу, що надзвичайно шкодить міжнародному іміджу й авторитету Української держави.

Ще одним із негативних наслідків розмежування української православної спільноти є втрата Україною потенціалу українських громадян, бо маючи мільйони прихожан в Україні, Росія нібито представляє інтереси нашої країни у всіх міжнародних релігійних організаціях та має змогу займати лідируючі позиції у релігійному світі та негативно впливати на ведення українських справ.

Наступна проблема – збереження для Росії (ми не обмовилися, саме для Росії) апостольської спадковості для церковної ієрархії. Треба розуміти, що втрата для Москви апостольської спадковості Києва рівнозначна самовбивству. Тільки з цієї причини (а є ще й багато інших) московський патріархат ніколи добровільно не відпустить УПЦ (МП) в автокефалію.

Довідково: свого часу московська митрополія не лише по-зłodійськи відділилася від Києва, а знову ж таки злочинно обманом і силою підпорядкувала собі Київ. Спочатку за Богдана Хмельницького – політично, а через 30 років і релігійно – загарбавши Київську Митрополію під Москву.

Авторитет і вплив у міжнародному релігійному співтоваристві реалізується не лише базуючись на кількості запасів нафти й газу в надрах певної держави чи потужності ядерних ракет (порівняти, наприклад, Ватикан і Росію). Дуже важливою є апостольська спадковість церковної ієрархії та давність традиції. В Україні ці обидва чинники є! Адже за церковним переказом апостол Андрій Первозванний (тобто сучасник Ісуса Христа) освятив Київські гори. А Московська митрополія самочинно відділилася від Київської ще 1448 року, тобто після того пройшло більше ніж 1400 років. Ясно, що ні про яких живих апостолів Христових ітися вже не могло. Це було також однією з вагомих причин, чому Москва вкрала назву Русь, а потім і всю нашу історію разом з Українською Церквою.

Таким чином УПЦ треба пройти довгий шлях задля здобуття автокефалії та стати українською в рівень із національними церквами інших народів світу. Однією з найвагоміших причин, котрі спонукають не лише церковний і політичний істеблїшмент, а й дипломатію та спецслужби Росії працювати на розділення й упослідження українських православних церков є те, що об'єднання всіх гілок православних структур в Україні зробить Українську Церкву найбільшою серед усіх Православних Церков світу.

Отож, коли говоримо про утвердження Української Помісної Православної Церкви, то маємо на увазі конституювання саме Національної Церкви, незалежної від будь-яких інших зарубіжних національних релігійних центрів.

Довідково: поняття «конституювання» має чітке значення і точний зміст (від лат. *constanta* – постійна, незмінна). Конституювання значить упостійнення, себто здобуття статусу, котрий, кажучи іншими словами, є найдосконалішим, а відтак у розумінні Церкви вічним. Таким є лише статус організації, котра має завершену структуру, самостійне управління, нікому не підпорядковується й має право рівних зносин із такими ж суб'єктами означеної діяльності. У Православній Церкві такий стан єдиноможливий при статусі помісності, що з необхідністю передбачає кано-нічно довершену ієрархію та здобуття автокефалії.

Для Церкви це є доконечна вимога, позаяк на відміну від світських структур управління державної влади, суду, політики чи бізнесу, у Церкві немає абсолютно ніяких посередників і партнерів. Вона не делегує своїх повноважень нікому й ніколи. Адже Церква одночасно виконує функції всіх гілок влади (законодавчої, виконавчої й судової) та охоплює не лише Землю, а й Небо. Тобто Церква складається з двох частин: на Землі – «Церква, яка бореться» й на Небі, – «Церква, яка торжествує», а Головою цілої Церкви є Христос. Ось чому Він сам «є Шлях і Істина, і життя» (Йн. 14: 6), та, згідно зі вченням Церкви, вона «є Тіло Христове» (Кол. 1: 24).

Враховуючи наведене вище, проблема помісності Українського Православ'я відноситься до розряду суспільно вагомих особливо від моменту поновлення незалежності України.

Ось як про це говорить Патріарх УПЦ КП Філарет: «Якби ми мали одну Українську Православну Церкву, не було б анексії Криму й війни на Донбасі. Церква виховала б свою паству в патріотичному дусі. Де Київський Патріархат сильний, там сепаратистських настроїв немає. Де слабкий – є».

УПЦ (МП) й на сьогоднішній день виконує роль одного з істотних інструментів залежності Української Держави від Росії. Про що неодноразово вказував і Президент України: «Йдеться про наше остаточне унезалежнення від Москви. Тут не лише релігія, тут – геополітика. А для мене справа утвердження незалежної помісної Церкви – такої ж ваги, як вже здобуті безвіз та Угода про асоціацію з Євросоюзом. Як наша спільна з вами боротьба за членство в Євросоюзі та членство в НАТО, які ще попереду. Це – питання національної безпеки і нашої оборони у гібридній війні, бо Кремль розглядає РПЦ як один із ключових інструментів впливу на Україну».

А найреальніший і єдиний спосіб цієї залежності позбавитися – утвердження власної Української Помісної Православної Церкви.

Довідково: Багато європейських країн пішли саме таким шляхом. Щоб нівелювати вплив національних іноземних релігійних центрів на

внутрішньополітичну ситуацію та врегулювати міжцерковні конфлікти, зпродуковані зовнішньою релігійно-політичною експансією, Албанія, Болгарія, Греція, Грузія, Кіпр, Румунія та Сербія домоглися помісного статусу для власних православних церков у різні історичні часи після того, як самоствердилися державно та політично. Навіть такі країни, як Польща і Чехія, з порівняно незначною кількістю православно віруючого населення, мають автокефальні (самокеровані) православні церкви.

Тому прагнення України утвердити свою Українську Помісну Православну Церкву, котра буде потужним чинником консолідації Українського народу є природними і закономірними.

Імперська позиція РПЦ переконує в необхідності пошуку інших шляхів утвердження Української Помісної Православної Церкви, відмінних від тих, котрі роблять виключний акцент на досягненні відповідних домовленостей із московським патріархатом. Найкращий із них – опертися на православ'я Київської традиції та інтенсифікувати його діалог з Повнотою світового православ'я (передусім із Вселенським Патріархатом) за сприяння всіх механізмів та інструментів Української Держави. Саме так усі народи світу без виключення виборювали незалежність своїх церков у своїх державах.

Особлива проблема в демократичному суспільстві (наголошуємо, бо тоталітарне в цьому не має потреби) – процеси, котрі відбуваються у православному середовищі України, повинні бути зрозумілими для її громадян. Але із цим розумінням є проблеми. Одна з причин неадекватного сприйняття ситуації – невідповідність назв релігійних організацій їхній суті. Так, найменування «Українська православна церква» зовсім не відтворює істинну природу цієї структури, що, безумовно, вводить в оману десятки мільйонів віруючих українців. Тому необхідні відповідні кореляції на всіх рівнях, а особливо в законодавстві, освіті, ЗМІ тощо.

Саме тому, оскільки УПЦ (МП) – структурна одиниця РПЦ, то відповідний її статус має бути відображений і в назві. А відтак особливе завдання української влади полягає в тому, щоби донести повноцінну правдиву інформацію до всіх громадян України, які мають конституційне право на об'єктивну інформацію та захист своїх прав і свобод.

Необхідно зазначити, що у Верховній Раді України нині знаходиться низка законопроектів, ухвалення котрих сприятиме врегулюванню проблеми вільної демократичної зміни юрисдикції релігійних громад, фіксації їхньої підпорядкованості іноземним центрам, відповідальності за діяльність, несумісну з релігійною місією тощо. Їхнє прийняття значно поліпшило б суспільно-релігійний клімат в Україні.

Окрім того, це сприяло б реалізації ініціатив Президента України щодо визнання та утвердження Української Помісної Православної Церкви.

Нині Україна значною мірою просунулася у даному сегменті державної політики, зміцнивши свої позиції стосовно захисту національних інтересів.

З метою консолідації українського суспільства та демократичного впорядкування діяльності православної спільноти України Верховна Рада України ще 16 червня 2016 року прийняла відповідне Звернення до Вселенського Патріарха Варфоломія. 19 квітня 2018 року Президент України підписав «Звернення до Вселенського Патріарха Варфоломія про надання Томосу про автокефалію Православної Церкви в Україні» й того ж дня Верховна Рада України прийняла Постанову «Про підтримку звернення Президента України до Вселенського Патріарха Варфоломія про надання Томосу про автокефалію Православної Церкви в Україні». Важливим кроком на шляху до отримання Томосу стало прибуття в Україну Делегації Вселенського Патріархату для спільного святкування 1030-річчя прийняття Україною християнства. Делегація прибула на запрошення Президента України та вручила йому Послання Вселенського Патріарха Варфоломія, де чітко означена основна мета такої діяльності: «Визнаючи високу відповідальність першопрестольної Константинопольської Церкви, яка ніколи не переставала і не змирялася перед незаконними і неканонічними ситуаціями, які потрясли природне функціонування православної церкви, і в ці відповідальні часи вона взяла на себе ініціативу відновити єдність православних віруючих України з кінцевою ціллю дарувати українській церкві автокефалію».

Необхідно відзначити також консолідуючу роль предстоятелів УПЦ КП та УАПЦ, всіх ієрархів цих Церков «за виявлений дух єдності і за одностайне звернення до Вселенського Патріарха».

Адже утвердження Української Помісної Православної Церкви – не просто данина багатовіковій традиції чи формальне наслідування досвіду тих держав, де православ'я виступає домінуючим віросповіданням. Насамперед, це є прагматична вимога сьогодення, від успішної реалізації якої залежить стратегія національного поступу Українського народу. Іншими словами – це зміцнить суверенітет Української Держави, її безпеку та рівноправність у міжнародних відносинах: «Це – один із стовпів Української Держави, української нації, української національної безпеки. І, врешті-решт, всієї світової геополітики».

Саме тому, враховуючи стратегічні перспективи щодо зміцнення системи національної безпеки в контексті євроінтеграції, ролі у цьо-

му гуманітарних чинників і зокрема релігійних, доцільним видається здійснення наступних заходів:

– Комітету з питань культури і духовності Верховної Ради України ініціювати проведення парламентських слухань із питань державної політики у сфері свободи совісті та релігійних організацій. На парламентських слуханнях передбачити, зокрема, й обговорення комплексу проблем, що стосуються вільної демократичної зміни юрисдикції релігійних громад, фіксації їхньої підпорядкованості іноземним центрам, відповідальності за діяльність, несумісну з релігійною місією, й безперечно зміцнення правових засад свободи совісті та свободи релігії;

– Верховній Раді України законодавчо упорядкувати механізм вільної зміни юрисдикцій релігійних організацій. Для цього доцільно прийняти норми законопроекту № 4812 «Про внесення змін до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» (щодо зміни релігійними громадами підлеглості)»;

– Верховній Раді України законодавчо забезпечити обов'язковість повідомлення новоствореною релігійною організацією про початок своєї діяльності відповідних органів виконавчої влади. Це сприятиме своєчасному виявленню і припиненню діяльності квазірелігійних парамілітарних організацій деструктивного, екстремістського та сепаратистського характеру;

– Верховній Раді України законодавчо запровадити в Україні систему конвенцій, тобто забезпечити організацію взаємин між інститутами державної влади та релігійними організаціями у договірну площину. Подібний механізм стимулюватиме розвиток прозорих некорупційних партнерських засад співпраці між суб'єктами суспільного простору, дотримання сторонами відповідних зобов'язань, спонукатиме релігійні організації працювати відповідально, на паритетних засадах і на благо всієї Української нації;

– Міністерству культури України розробити правовий механізм упередження переходу у власність іноземних держав українських національних святинь, визначних пам'яток архітектури, духовно-літературних і мистецьких раритетів, вдосконалення законодавства щодо надання майна в користування релігійним громадам тощо;

– Міністерству освіти і науки України запровадити викладання в загальноосвітніх середніх школах предмета «Історія релігій світу», а у вищих навчальних закладах нормативного курсу «Релігієзнавство»;

– Міністерству закордонних справ України провести консультації з главами Православних Автокефальних Церков щодо нівелювання впливу московського патріархату на релігійне життя в Україні та можливої

підтримки в міжнародних релігійних організаціях утвердження і визнання Української Помісної Православної Церкви з центром у столиці України м. Києві, що відповідає нормам міжнародного і церковного права, розвивати активну співпрацю в усьому спектрі державно-церковних і суспільно-релігійних відносин із Ватиканом як світовим релігійним центром.

Реалізація означених заходів сприятиме вдосконаленню суспільно-релігійних та державно-церковних відносин в Україні, утвердженню Української Помісної Православної Церкви, консолідуватиме українське суспільство, зміцнюючи національну безпеку Української Держави, що надзвичайно актуально для нашої інтеграції в європейський та євроатлантичний простір.

Назін Хамітов,
доктор філософських наук, професор,
провідний науковий співробітник
Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України,
Президент Асоціації філософського мистецтва

ШЛЯХ ДУХОВНОЇ МУЖНОСТІ: НЕСКОРЕНІСТЬ ЦАРСТВУ КЕСАРЯ

*«Особистість не є частина і не може бути частиною у відношенні до будь-якого цілого, хоча б до величезного цілого, до всього світу ...
...Відмовитися можна від життя і іноді треба відмовитися від нього, але не від особистості, не від гідності людини, не від свободи, з якою пов'язана ця гідність...».*

Микола Бердяєв

Християнство за своєю суттю є релігією і персоналістичною, і соборною. Це означає, що кожен християнин сам несе тягар свободи і приймає відповідальність за неї, за моральнісний вибір, за думки, почуття і вчинки, але при цьому є духовна спільнота, яка взаємодіє з ним і підтримує його.

І в цій спільноті є ті, хто бере на себе тягар відповідальності за цілісність і просвітленість спільноти.

Це особливий тягар, адже така людина відповідає не лише за власний духовний і душевний світ, а й за інших. І така людина повинна завжди бути прикладом просвітленості і доброчесності. Та інколи така духовна діяльність не тягар, а світле покликання. Це повною мірою стосується Патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета. Свого часу наш великий земляк, киянин Микола Бердяєв – геніальний філософ, один із засновників християнського персоналізму, за що отримав всесвітнє визнання, написав: «особистість не є частина і не може бути частиною у відношенні до будь-якого цілого, хоча б до величезного цілого, до всього світу...»

Я бачу єдність цих проникливих слів з долею патріарха Філарета – він завжди прагнув залишитися особистістю, прийняти вільне рішення із глибин душі і совісті, прийняти, навіть якщо це рішення суперечило більшості і волі тих, хто спрямовує більшість, і за це могло бути покарання... Здатність іти не за більшістю, а за совістю – це ознака морально сильної натури.

Цікаво, що доля самого Бердяєва нагадує долю Філарета. Обидва вони повстали проти несправедливості світу цього, обидва були піддані гонінням з боку сильних світу цього, обидва вистояли, проявивши духовну мужність і розкривши крила духовної ж творчості.

Проте є й відмінності цих долей. Бердяєв, як філософ-ідеаліст, був назавжди висланий за межі своєї Батьківщини, захопленої більшовиками-неоязичниками, що розгорнули новий матриархальний культ вічної матерії, а Філарет завжди повертався на Батьківщину, знаходячи для цього і мужність, і мудрість.

І якщо Бердяєв пройшов життя самотнього філософа, поруч з яким була лише дружина, книги й рукописи, рукописи та книги, то Філарет прагнув об'єднати спільноту у нову духовну соборну єдність.

Проте вони робили єдину спільну справу – повстали проти рабства людини у царстві Кесаря.

Для них обох було глибинно характерним, висловлюючись словами Бердяєва, «неприйняття рабства людини, протилежність свободи духу необхідності світу, насильству і конформізму». В цьому справжній гуманізм. Цей гуманізм не просто тілесний й економічний, носій якого прагне лише полегшити матеріальні тяготи людини, а гуманізм духовний і душевний, що спонукає себе та інших підніматися над буденністю і робити це не безжально, абстрактно-духовно, як це було у Великого Інквізителя, а з конкретною любов'ю до конкретних людей, з великим співчутливим Серцем.

В українській ментальності, яку в її глибинних основах ми можемо назвати києво-руською, є прикметна ознака. Вона виражається в тому, що духовне зусилля не є відчуженим від душевної теплоти. Це виражається словом «сердечність», а в українській філософії, яка іде від Григорія Сковороди – поняттям «кордоцентризм». Це поняття ви-яскравлює принцип Серця-Любові, що поєднує духовність і душевність у дивовижну цілісність особистості, яка здатна бути вимогливою до себе та інших, але при цьому не прагне до репресивності й саморепресивності.

З іншого боку саме сердечність надає людині особливу духовну мужність, що дозволяє протистояти несправедній більшості, тій спіль-

ноті, яка раніше звеличувала, а потім за вказівкою «згори» почала зневажати й переслідувати. Про це я знаю з власного досвіду «духовного вільнодумства»; свого часу саме сердечність дозволила мені вистояти і піти вперед...

Жертовну сердечність я бачу у Філарета; він є відкритим до людей і, одночасно, твердим у своїх переконаннях, коли треба захищати гідність і свободу. Сердечність надає людині й духовну й душевну силу.

Коли у 1997 році на Філарета наклали анафему, він спокійно пояснив собі і людям, що анафема ця від Царства Кесаря, сказавши прості й гідні слова: «анафема має політичне підґрунтя, а за політичні наміри анафема не накладається. Анафема накладається за ересь, за розкол, за відступлення від морального вчення християнського чи за грубе порушення канонів. А я нічого цього не робив. Тому претензій до мене з цього боку немає». І продовжував іти своїм шляхом, вірячи у вищу Справедливість. І вона здійснилася – 11 жовтня 2018 року на Синоді Вселенського патріархату цю анафему визнали недійсною.

Бути особистістю, слухати голос Совісті – глибинне призначення людини. Голос Совісті значною мірою і є покликання. Згадаймо проникливі слова Бердяєва: «Особистість пов'язана з усвідомленням покликання. Кожна людина повинна усвідомити... покликання, незалежно від розміру обдарувань...». Але призначенням людини є й поєднання з іншими особистостями, вступати з ними у небуденне духовне й душевне спілкування. У Григорія Сковороди є дивовижна ідея «сродної праці». Зазвичай її трактують як працю, яка «сродна» душі людини, її Серцю, але й інший, не менш глибокий смисл: це праця, яка сроднює, споріднює з людьми у спільній соборній діяльності.

І Філаретові така праця вдавалося на всіх етапах його життя.

Не слід забувати, що особистостями є не лише окремі люди, а й народи. Кожен з народів має право на унікальні святині та свободу, в тому числі – на свободу совісті і власну самостійну Церкву, яка виражає споконвічні традиції народу, одушевляючи й одухотворяючи їх.

Здатність допомогти своєму народові іти цим шляхом свободи й духовної мужності, долаючи тиск і спокуси Царства Кесаря – високе призначення духовної і душевної людини.

Завершити хочу словами самого Патріарха Філарета, які можуть стати епіграфом всієї історії українського народу, який зараз виборює право на духовну й цивілізаційну суб'єктність в глобалізованому світі: *«в рабстві жити ми не хочемо і не будемо»*.

Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв
Історичний клуб «Планета»

СВІТОЧ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКВИ

До 90-річчя з дня народження
Святійшого Патріарха Філарета (Денисенка)

Головний редактор Анатолій Денисенко
Заступник головного редактора Володимир Денисенко

Формат 70x100/16
Підписано до друку 20.04.2019
Тираж 300 примірників

